ISSN 2520-2308

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Юридические науки»

№ 3 (17) / 2019

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА». Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА». Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA». Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р

№ 3 (17)

Київ 2019

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» представлено в: **Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Засновники:
1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2019
© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2019

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seriâ: Ûridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seriâ: Ûridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу та права (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Мушенок Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торгівельно-економічного університету (Київ, Україна)

Члени редакційної колегії

Арістова Ірина Василівна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права Сумського національного аграрного університету (Суми, Україна)

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Бондаренко Ігор Іванович — доктор юридичних наук, професор, президент Міжнародної академії безпеки (Братислава, Словацька Республіка)

Галунько Валентин Васильович — доктор юридичних наук, професор, Науково-дослідний інститут публічного права, директор (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гиренко Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Глушков Валерій Олександрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу та права (Київ, Україна)

Грохольський Володимир Людвігович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення Одеського державного університету внутрішніх справ (Одеса, Україна)

Деревянко Богдан Володимирович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права Донецького юридичного інституту МВС України (Кривий Ріг, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, доцент, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Дуліба Євгенія Володимирівна — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука (Рівне, Україна)

Єлісєєв В'ячеслав Сергійович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри екологічного та природоресурсного права Московського державного юридичного університету імені О. Є. Кутафіна (Москва, Російська Федерація)

Ільченко Олександр Васильович — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Іманли Магомед Нагі — доктор юридичних наук, професор (Азербайджанська Республіка)

Калюжний Ростислав Андрійович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Кіндюк Борис Володимирович — доктор юридичних наук, доктор географічних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету (Тернопіль, Україна)

Клемпарський Микола Миколайович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Донецького юридичного інституту МВС України (Кривий Ріг, Україна)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Кравчук Мар'яна Юріївна — кандидат юридичних наук, викладач кафедри міжнародного права та європейської інтеграції Тернопільського національного економічного університету (Тернопіль, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Легенький Микола Іванович — доктор юридичних наук, доцент, докторант кафедри адміністративного права і процесу Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)

Лютіков Павло Сергійович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного та господарського права Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна)

Лоредана Джані Агуіре — доктор права, професор, професор Римського європейського університету (Італійська Республіка)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, керівник міжнародних програм юридичного факультету Аугсбурзького університету (Аугсбург, Федеративна республіка Німеччина)

Макарова Тамара Іванівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного і аграрного права Білоруського державного університету (Мінськ, Республіка Білорусь)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, доцент, декан факультету менеджменту та права Вінницького національного аграрного університету (Вінниця, Україна)

Мустафазаде Айтен Інглаб — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки (Азербайджанська Республіка)

Овчарук Сергій Станіславович — доктор юридичних наук, Заслужений юрист України, доцент кафедри адміністративного та митного права Університету митної справи та фінансів (Дніпро, Україна)

Остапенко Олексій Іванович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права і процесу Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)

Панталієнко Петро Васильович — кандидат юридичних наук, доцент Національного університету біоресурсів і природокористування України, Заслужений юрист України, суддя Верховного Суду України у відставці, Почесний професор (Київ, Україна)

Позняков Спартак Петрович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри господарського права і процесу Університету державної фіскальної служби України (Ірпінь, Україна)

Рєзнік Олег Миколайович — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Сидор Вікторія Дмитрівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, Україна)

Фунта Растіслав — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Університету Данубиус (Сладковічово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

№ 3 (17) 2019 травень

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «JURIDICAL SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Іванов Юрій Анатолійович
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ 7

Миколенко Александр Иванович, Владимиров Евгений Владимирович
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И СДЕРЖИВАЮЩИЕ ФАКТОРЫ ИНТЕГРАЦИИ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА 15

Раімов Руслан Ікрамович
ПОРЯДОК НАБУТТЯ СТАТУСУ СУБ'ЄКТА ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ В УКРАЇНІ 21

Форсюк Віта Леонідівна
ЩОДО ПРИНЦИПУ НЕЙТРАЛЬНОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ 28

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Беседа Дмитро Володимирович
СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ 35

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Шаповал Артем Олександрович
ОГЛЯД ТА ОБШУК ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ, ЗАРЕЄСТРОВАНОГО ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ... 41

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Антонюк Святослав Аркадійович
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 46

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Прощаєв Володимир Володимирович
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І ДІЯЛЬНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ РОЗВІДКИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 56

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Лігоцький Анатолій Олексійович
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ 62

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Ivanov Yuriy
SOME ASPECTS OF THE INFLUENCE OF THE FINANCIAL MONITORING SYSTEM ON THE FUNCTIONING OF THE BANKING SECTOR OF CRITICAL INFRASTRUCTURE 7

Mikolenko Aleksandr, Vladimirov Yevhen
THEORETICAL ASPECTS AND CONTAINING FACTORS OF E-GOVERNMENT INTEGRATION..... 15

Raimov Ruslan
THE PROCEDURE FOR OBTAINING THE STATUS OF SUBJECTS OF NATURAL MONOPOLIES IN UKRAINE..... 21

Forsiuk Vita
ABOUT THE PRINCIPLE OF NEUTRALITY OF TAXATION IN NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW 28

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

Beseda Dmytro
ESSENCE AND PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COOPERATION OF LAW ENFORCEMENT BODIES OF UKRAINE IN THE SPHERE OF COUNTERACTION OF ORGANIZED CRIME 35

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATING ACTIVITIES

Shapoval Artem
INSPECTION AND SEARCH OF A VEHICLE REGISTERED OUTSIDE UKRAINE..... 41

JUDICATURE; PROSECUTION AND ADVOCACY

Antoniuk Sviatoslav
LEGAL REGULATION OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF LAWYERS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION 46

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Proshayev Vladimir
PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF THE ORGANIZATION AND ACTIVITIES OF INTELLIGENCE AGENCIES OF THE REPUBLIC OF BELARUS AND UKRAINE: A COMPARATIVE ANALYSIS 56

PHILOSOPHY OF LAW

Ligotskyi Anatolii
METHODOLOGICAL SIGNS OF DESIGNING AN INNOVATIVE MODEL OF HIGHER EDUCATION AT THE WORLD AND NATIONAL LEVEL..... 62

УДК 347.734

Іванов Юрій Анатолійович
кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Національної академії Служби безпеки України
Иванов Юрий Анатольевич
кандидат юридических наук, доцент, докторант
Национальной академии Службы безопасности Украины
Ivanov Yuriy
Candidate of Law Science, Associate Professor, Doctoral Student of the National Academy of Security Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-3-4974

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ВЛИЯНИЯ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА НА ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА КРИТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

SOME ASPECTS OF THE INFLUENCE OF THE FINANCIAL MONITORING SYSTEM ON THE FUNCTIONING OF THE BANKING SECTOR OF CRITICAL INFRASTRUCTURE

Анотація. *У статті проаналізовано значення системи фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення для функціонування банківського сектору критичної інфраструктури.*

Система фінансового моніторингу виконує важливу роль у забезпечення національної безпеки України. Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» окреслено параметри цієї системи та визначено її суб'єктів на первинному та на державному рівні.

Серед суб'єктів первинного фінансового моніторингу, як формально за текстом закону, так і за реальними показниками діяльності, чільне місце посідають банки. Але для них виконання цієї функції є додатковим та достатньо обтяжливим видом діяльності, яка потребує залучення значних ресурсів. На противагу затратам, прямих вигод банк не отримує. Тож очевидно, що ефективність діяльності банку у цій сфері має стимулюватись іншими засобами. Такими засобами є, насамперед, заходи впливу, які може застосувати до банку НБУ як суб'єкт державного фінансового моніторингу. Їх перелік достатньо широкий: від письмового застереження до відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку. Ці заходи доповнюються передбаченою законодавством відповідальністю посадових осіб банку. Таким чином, забезпечується комплексне стимулювання дотримання законодавства щодо протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Водночас необхідно створювати умови для об'єктивного унеможливлення неправомірної поведінки за рахунок мінімізації впливу на процес фінансового моніторингу суб'єктивних чинників. Ключову роль у цьому напрямку спроможна відіграти розбудова максимально можливої автоматизації механізму моніторингу.

Забезпечення неухильного дотримання банками законодавства щодо фінансового моніторингу, окрім основної мети, – запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, – покликане також сприяти стабільності критичної

інфраструктури у банківському секторі і в інших пов'язаних з ним секторах. У свою чергу, впровадження в кредитно-банківській сфері концепції критичної інфраструктури з відповідною категоризацією об'єктів у її складі дозволить оптимізувати як банківський нагляд у цілому, так і фінансовий моніторинг зокрема.

Ключові слова: *критична інфраструктура, фінансовий моніторинг, банківська система.*

Аннотация. *В статье проанализировано значение системы финансового мониторинга в сфере предотвращения и противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения для функционирования банковского сектора критической инфраструктуры.*

Система финансового мониторинга выполняет важную роль в обеспечении национальной безопасности Украины. Законом Украины «О предотвращении и противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения» обозначены параметры этой системы и определены ее субъекты на первичном и на государственном уровне.

Среди субъектов первичного финансового мониторинга, как формально по тексту закона, так и по реальным показателям деятельности, главенствующее место занимают банки. Но для них выполнение этой функции является дополнительным и достаточно обременительным видом деятельности, которая требует привлечения значительных ресурсов. В противоположность затратам, прямых выгод банк не получает. Поэтому очевидно, что эффективность деятельности банка в этой сфере должна стимулироваться другими средствами. Такими средствами являются, прежде всего, меры воздействия, которые может применить к банку НБУ как субъект государственного финансового мониторинга. Их перечень достаточно широк: от письменного предостережения до отозвания банковской лицензии и ликвидации банка. Эти меры дополняются предусмотренной законодательством ответственностью должностных лиц банка. Таким образом, обеспечивается комплексное стимулирование соблюдения законодательства о противодействии отмыванию доходов, полученных преступным путем, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения. В то же время необходимо создавать условия для предотвращения неправомерного поведения за счет минимизации влияния на процесс финансового мониторинга субъективных факторов. Ключевую роль в этом направлении способно сыграть развитие максимально возможной автоматизации механизма мониторинга.

Обеспечение неукоснительного соблюдения банками законодательства по финансовому мониторингу, кроме основной цели – предотвращения и противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения, – призвано также содействовать стабильности критической инфраструктуры в банковском секторе и в других связанных с ним секторах. В свою очередь, внедрение в кредитно-банковской сфере концепции критической инфраструктуры с соответствующей категоризацией объектов в ее составе позволит оптимизировать как банковский надзор в целом, так и финансовый мониторинг в частности.

Ключевые слова: *критическая инфраструктура, финансовый мониторинг, банковская система.*

Summary. *The article analyzes the importance of the financial monitoring system in the area of prevention and counteraction to the legalization (laundering) of the proceeds from crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction for the functioning of the banking sector of the critical infrastructure.*

The system of financial monitoring plays an important role in ensuring the national security of Ukraine. The Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction» outlines the parameters of this system and identifies its subjects at the primary and at the state level.

Among the subjects of primary financial monitoring, both formally in the text of the law, and on the basis of real indicators of activity, the banks occupy a dominant place place belongs to banks. But for them the implementation of this function is an additional and sufficiently burdensome type of activity that requires the involvement of significant resources. In contrast to costs, the bank does not receive direct benefits. Therefore, it is obvious that the efficiency of the bank's activity in this area should be stimulated by other means. Such means are, first of all, measures of influence which can be applied by NBU to the bank as a subject of state financial monitoring. Their list is quite wide: from a written warning to withdrawal of a bank license and liquidation of the bank. These measures are complemented by the possibility of legal responsibility of bank officials. Thus, comprehensive incentives for compliance with anti-money-laundering legislation, financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction are provided. At the same time, it is necessary to create conditions for the objective elimination of unlawful behavior by minimizing the impact on the process of financial monitoring of subjective factors. A key role in this direction can be played by developing the maximum possible automation of the monitoring mechanism.

Ensuring the strict observance by the banks of the legislation on financial monitoring, in addition to the main goal, – prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction, is also intended to promote the stability of critical infrastructure both in the banking sector and in other sectors related to it. At the same time, the introduction of the concept of critical infrastructure in the credit and banking sphere with the appropriate categorization of objects in its composition will allow to optimize both banking supervision in general and financial monitoring in particular.

Key words: *critical infrastructure, financial monitoring, banking system.*

Постановка проблеми. Система фінансового моніторингу виконує важливу роль у забезпечення національної безпеки України, забезпечуючи протидію відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Банківський сектор критичної інфраструктури безпосередньо задіяний у функціонуванні цієї системи, що й обумовлює актуальність статті.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на теренах України протягом тривалого часу активно розробляється науковцями. Різні її аспекти висвітлювали у своїх працях Л. І. Аркуша [1], П. П. Андрушко [2], І. М. Гаєвський [3], О. В. Київець [4], В. А. Онісьєв [5], О. Є. Користін [6], О. Б. Полторацький [7], Л. М. Чуніхіна [8] та ін. Безпосередньо роль фінансового моніторингу у забезпечені економічної безпеки банківських установ на дисертаційному рівні досліджував В. Р. Краліч [9]. Водночас проблематика фінансового моніторингу у контексті впровадження концепції критичної інфраструктури в кредитно-банківській сфері в існуючих публікаціях не розглядалася.

Мета статті. Метою статті є з'ясування значення системи фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення для функціонування банківського сектору критичної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу. Вихідні положення формування системи фінансового моніторингу закладено в міжнародно-правових документах, серед яких, зокрема, Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Цей документ належить до числа міжнародних актів, які за своєю юридичною природою є рекомендаційними. Однак ще у 2001 році Кабінет Міністрів України та НБУ своєю спільною постановою зобов'язали органи виконавчої влади, банківські та інші фінансові установи керуватися цими рекомендаціями у своїй діяльності [10].

Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [11] фінансовий моніторинг визначено як сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу. Також окреслено параметри системи фінансового моніторингу й визначено її суб'єктів на первинному та на державному рівні.

Одним із суб'єктів державного фінансового моніторингу відповідно до частини третьої статті 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» є НБУ. Повноваження суб'єктів державного фінансового моніторингу окреслено у статті 14 цього закону. Зокрема, НБУ здійснює державне регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення щодо визначеного переліку суб'єктів, у тому числі, щодо банків. Водночас, відповідний нагляд за банками, віднесеними до категорії неплатоспроможних, щодо яких запроваджена процедура тимчасової адміністрації або ліквідації, здійснюється Фондом гарантування вкладів фізичних осіб у встановленому ним порядку. При цьому, у вказаній вище статті 5 серед суб'єктів державного фінансового моніторингу Фонд гарантування вкладів фізичних осіб не названо. То ж зазначену неузгодженість необхідно усунути.

Функціонування системи фінансового моніторингу де-юре забезпечується численними суб'єктами в різних сферах економічної діяльності. Однак аналіз доступних статистичних даних засвідчує, що основним майданчиком, на якому ведеться боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних

злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, де-факто є банківська система. Так, зокрема, протягом І кварталу 2019 року 99,03% від загальної кількості повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, Держфінмоніторингом України було отримано саме від банків. Схожі показники були і в попередні періоди [12]. Тому в переліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу банки перебувають на першому місці не лише формально за текстом закону, а й за реальними показниками діяльності у цій специфічній сфері. При цьому, слід враховувати, що для них виконання функцій фінансового моніторингу є додатковим та достатньо обтяжливим видом діяльності. Цю діяльність регламентовано Положенням про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженим постановою Правління НБУ від 26 червня 2015 р. № 417 (далі — Положення) [13]. Згідно з Положенням банк зобов'язаний створити окремий структурний підрозділ із запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму. Також він повинен розробити та затвердити низку внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу, що мають оновлюватися з урахуванням змін до законодавства України та подій, що можуть вплинути на ризики легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму. Відповідальні працівники банків за здійснення фінансового моніторингу повинні проходити перепідготовку (навчання) та підвищення кваліфікації в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України. Для забезпечення належного виконання цих та всіх інших передбачених Положенням заходів банку доводиться витрачати значні фінансові ресурси. Але за своєю юридичною природою банк є суб'єктом підприємницької діяльності, основною метою якої, як відомо, є отримання прибутку. Прибуток банки мають отримувати від провадження статутної діяльності, яка включає банківську діяльність та інші види діяльності, визначені у статті 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [14]. Водночас, покладені на них державою контрольно-наглядові функції, котрі не охоплюються змістом підприємницької діяльності, мають неприбутковий характер. Йдеться, зокрема, про функції у сфері валютного нагляду та у системі фінансового моніторингу. При цьому, якщо перша з названих функцій внаслідок валютної лібералізації має тенденцію до поступового згортання, то друга, навпаки, лише посилюється. Її виконання потребує кадрового, ресурсного, інфраструктурного, фінансового забезпечення за рахунок банку. При цьому, на противагу затратам, прямих вигод банк не отримує. Тож очевидно, що ефективність діяльності банку у цій царині має стимулюватись іншими засобами. Зокрема, у разі невиконання чи неналежного виконання функцій суб'єкта первинного фінансового моніторингу, для банку повинні наставати певні негативні наслідки. У Положенні ризик настання для банку таких наслідків позначено спеціальним терміном «комплаєнс-ризик фінансового моніторингу», під яким розуміють ризик юридичної відповідальності або ризик застосування заходів впливу Національним банком України, виникнення фінансових збитків та репутаційних втрат, що може зазнати банк у зв'язку з незабезпеченням належного рівня відповідності всім вимогам законів України, нормативно-правових актів, правил, внутрішніх документів банку, правил поведінки, що можуть застосовуватись під час виконання банком обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Він охоплює дві основні складові:

- ризик репутації — це наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливе сприйняття іміджу банку клієнтами, контрагентами, потенційними інвесторами або органами нагляду, який впливає на спроможність банку встановлювати нові відносини з контрагентами, надавати нові послуги або підтримувати наявні відносини, та може призвести банк (або його керівників) до фінансових втрат або зменшення клієнтської бази, притягнення до адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності;
- ризик юридичний — це наявний чи потенційний ризик для надходжень чи капіталу банку, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів та може призвести банк до фінансових втрат, зловживань, притягнення банку та/або його керівників до адміністративної, цивільної або кримінальної відповідальності.

Оцінюючи зазначені ризики, слід виходити з того, що стабільність банківської системи у певний момент часу детерміновано наявними загрозами її безпечному існуванню. Ці загрози, як правило, не виникають раптово. Їх формування починається із зародження певних дестабілізуючих факторів, які можуть трансформуватись в небезпеки, а згодом — в загрози. Цей процес називають еволюцією загроз [15, с. 71]. Отже для успішного вирішення завдань щодо забезпечення безпеки банківської системи важливо вчасно виявляти дестабілізуючі фактори та не допускати їх еволюціонування до рівня загроз. Для цього згідно з Положенням у банку повинна бути розроблена та затверджена Програма управління комплаєнс-ризиком, яка має включати:

1) опис організації системи управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму з визначенням структури та розподілом функціональних обов'язків працівників, відповідальних за здійснення оцінки ризиків клієнтів;
2) методику оцінки ризиків легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму, що має містити:

– порядок класифікації клієнтів та критерії (показники) для визначення рівня ризику клієнтів з урахуванням характеру здійснюваних фінансових операцій та їх регулярності (у тому числі для встановлення неприйнятно високого рівня ризику);
– вхідні дані та інформаційні джерела для проведення оцінки ризиків;
– алгоритм (модель) проведення оцінки ризиків;
– шкалу визначення рівнів ризиків.

Відповідні ризики можуть трансформуватися для банку у реальні збитки у разі виявлення порушень, які спричинять застосування передбачених законодавством заходів впливу. Суб'єктом, уповноваженим виявляти такі порушення, є НБУ, однією з ключових функцій якого, як відомо, є здійснення банківського нагляду. Саме під час здійснення нагляду за діяльністю банків, відповідно до статті 63 Закону України «Про банки і банківську діяльність», НБУ проводить перевірку банків з питань дотримання ними вимог законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та оцінку достатності запроваджених заходів.

Основним інструментом безпосереднього виявлення та документальної фіксації порушень є регламентовані главою 14 Закону України «Про банки і банківську діяльність» інспекційні перевірки. Щоправда аналізуючи зміст статей, з яких складається ця глава, знаходимо певні неузгодженості. Так, у статті 71 зазначається, що перевірки здійснюються з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів НБУ. Тобто, про перевірку дотримання банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення не йдеться. Натомість у частині першій статті 73 серед підстав для застосування НБУ щодо банків передбачених цією статтею заходів впливу вказано, в тому числі, й порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Тож маємо колізію, яку необхідно ліквідувати шляхом внесення відповідного доповнення до зазначеної вище статті 71.

Арсенал заходів, які НБУ може застосувати до банку-порушника, достатньо широкий: від письмового застереження до відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку. Ці заходи можуть бути застосовані до банків та філій іноземних банків протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення.

Наразі в чинному Законі України «Про банки і банківську діяльність» порушення банками законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення розглядається в трьох аспектах:

– як одна з підстав для застосування НБУ щодо банків заходів впливу, передбачених статтею 73;
– як один з критеріїв, передбачених статтею 75, для віднесення банку до категорії проблемних;
– як одна з підстав, за наявності яких, відповідно до частини другої статті 77 НБУ має право з власної ініціативи відкликати банківську ліцензію, що матиме наслідком ліквідацію банку.

Таким чином, при виявленні у діяльності банку відповідного порушення НБУ має керуватися одночасно положеннями всіх трьох названих вище статей Закону України «Про банки і банківську діяльність», які не у повній мірі узгоджуються між собою. Так, зокрема, на підставі пункту 3 частини першої статті 75 НБУ зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку-порушника до категорії проблемних, що тягне за собою передбачені частинами другою та третьою цієї ж статті правової наслідки. Банк, який визнаний проблемним, у строк до 180 днів зобов'язаний привести свою діяльність у відповідність із вимогами законодавства, у тому числі нормативно-правових актів НБУ. Водночас, згідно з пунктом 3 частини другої статті 77 НБУ має право відкликати банківську ліцензію, після чого банк ліквідується. Очевидно, що реалізувати це право НБУ не може, не порушивши зазначеного вище обов'язку. Те ж саме стосується і права НБУ на застосування заходів впливу, передбачених статтею 73 цього закону.

Вбачається, що вище окреслені нормативні колізії породжені нецільовим застосуванням інституту

неплатоспроможності банків, який за своєю природою є аналогом, хоч і зі значними особливостями, господарсько-правового інституту банкрутства юридичної особи. Відмінності в процедурі реалізації та деяких інших аспектах не змінюють спільної економічної сутності цих споріднених інститутів: в обох випадках йдеться про звільнення ринку від неефективно господарюючих суб'єктів, які нездатні погасити грошові вимоги кредиторів. Натомість, невиконання чи неналежне виконання функцій у системі фінансового моніторингу не має нічого спільного з неплатоспроможністю. Банк, який допускає такі порушення, може при цьому мати достатньо стійке фінансове становище. Також неможна не враховувати особливості банківської діяльності, які обумовили недоцільність застосовування щодо банків загальних процедур банкрутства юридичних осіб. Йдеться, зокрема, про залучення коштів фізичних та юридичних осіб. У разі визнання банку неплатоспроможним негативні наслідки настають не лише для самого банку, а й для його вкладників. При цьому, якщо для вкладників — фізичних осіб існує система гарантування вкладів, то юридичні особи такими гарантіями не користуються. Також специфіка поточної ситуації в тому, що формування коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб значною мірою здійснюється за рахунок бюджетного фінансування та частини прибутку НБУ. Таким чином, від виведення з ринку неплатоспроможного банку шляхом його ліквідації, поряд із юридичними особами — клієнтами цього банку, серед яких можуть бути об'єкти критичної інфраструктури, зазнає збитків і держава.

Загалом наслідки ліквідації неплатоспроможного банку опосередковано матимуть вплив на весь банківський сектор критичної інфраструктури. Параметри цього впливу залежатимуть від місця конкретного банку у складі банківської системи. Якщо йтиметься про системно важливий банк, то наслідки для банківського сектору можуть бути вкрай небезпечними і, навіть, руйнівними. Це обумовлено специфікою таких банків, які характеризуються, передусім, значними обсягами активів та розгалуженими системними зв'язками.

Окреслені вище заходи впливу, які застосовуються до банків, доповнюються передбаченою чинним законодавством відповідальністю їх посадових осіб за статтею 166–9 Кодексу України про адміністративні правопорушення та за статтею [16] 209–1 Кримінального кодексу України [17]. Таким чином, забезпечується комплексне стимулювання дотримання законодавства щодо протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Таке стимулювання носить негативний характер, оскільки реалізується за рахунок існування можливості настання для потенційних порушників певних несприятливих наслідків. Водночас необхідно розвивати і позитивне стимулювання, передусім, шляхом створення умов для об'єктивного унеможливлення неправомірної поведінки за рахунок мінімізації впливу на процес фінансового моніторингу суб'єктивних чинників. Ключову роль у цьому напрямку спроможна відіграти розбудова максимально можливої автоматизації механізму моніторингу. Ще донедавна фахівці вважали повну автоматизацію цього процесу неможливою [18, С. 278]. Однак сучасна ІТ-сфера стрімко розвивається, відкриваючи перспективи широкого впровадження технологій штучного інтелекту. Зважаючи на те, що відповідні розробки потребують залучення значних фінансових ресурсів та кадрового потенціалу, окремим банкам, особливо дрібним, вирішувати ці задачі одноосібно достатньо складно. Тож вбачається, що розроблення відповідних апаратно-програмних комплексів має координувати НБУ як суб'єкт державного фінансового моніторингу, ґрунтуючись на принципах державно-приватного партнерства.

Не применшуючи значення належного виконання банками функцій у системі запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, слід враховувати, що ця діяльність для них не є основною. Тому первинний фінансовий моніторинг у банківській системі має розбудовуватись таким чином, щоб максимально сприяти надійному та безпечному банківському обслуговуванню.

Висновки. Забезпечення неухильного дотримання банками законодавства щодо фінансового моніторингу, окрім основної мети, — запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, — покликане також сприяти стабільності критичної інфраструктури як у банківському секторі, так і в інших пов'язаних з ним секторах. У свою чергу, впровадження в кредитно-банківській сфері концепції критичної інфраструктури з відвідною категоризацією об'єктів у її складі дозволить оптимізувати як банківський нагляд у цілому, так і фінансовий моніторинг зокрема.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження будуть спрямовані на оптимізацію нормативного забезпечення функціонування банківського сектору критичної інфраструктури з урахуванням потреб системи фінансового моніторингу.

Література

1. Аркуша Л. І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування: монографія. Одеса, 2010. 375 с.

2. Андрушко П. П. Короткевич М. Є. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика. Київ, 2005. 292 с.

3. Гаєвський І. М. Організаційно-правові засади запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних протиправним шляхом, в аграрному секторі економіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 20 с.

4. Київець О. В. Міжнародно-правове регулювання боротьби з відмиванням «брудних» грошей: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2003. 17 с.

5. Онісьєв В. А. Взаємодія правоохоронних органів у розкритті легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 16 с.

6. Користін О. Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні: монографія. Київ, 2007. 448 с.

7. Полторацький О. Б. Кримінально-правова характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Луганськ, 2013. 358 с.

8. Чуніхіна Л. М. Первинний фінансовий моніторинг в банках України як засіб запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2007. 16 с.

9. Краліч В. Р. Фінансовий моніторинг у забезпеченні функціонування системи економічної безпеки банківських установ в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 21.04.02. Київ, 2010. 21 с.

10. Про Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF): постанова КМ України та НБУ від 28 серпня 2001 р. № 1124 / Кабінет Міністрів України. Національний банк України // Офіційний Вісник України. 2001. № 35. Ст. 1630.

11. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 50–51. Ст. 2057.

12. Статистичні дані щодо отриманих Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції протягом І кварталу 2019 року. URL: http://www.sdfm.gov.ua/ (дата звернення: 7.05.2019).

13. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: постанова Правління НБУ від 26 червня 2015 р. № 417 / Національний банк України // Офіційний Вісник України. 2015. № 62. Ст. 2035.

14. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5–6. Ст. 30.

15. Зубок М. І., Яременко С. М. Безпека банківської діяльності: підручник. Київ: КНЕУ, 2012. 477 с.

16. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 (дата звернення: 7.05.2019).

17. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 7.05.2019).

18. Глущенко О. О., Семеген І. Б. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід: монографія / за заг. ред. Р. А. Слав'юка. Київ: УБС НБУ, 2014. 386 с.

References

1. Arkusha L. I. Lehalizatsiia (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh u rezultati orhanizovanoi zlochynnoi diialnosti: kharakterystyka, vyiavlennia, rozsliduvannia: monohrafiia. Odesa, 2010. 375 s.

2. Andrushko P. P. Korotkevych M. Ie. Lehalizatsiia (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom: kryminalno-pravova kharakterystyka. Kyiv, 2005. 292 s.

3. Haievskyi I. M. Orhanizatsiino-pravovi zasady zapobihannia ta protydii lehalizatsii dokhodiv, oderzhanykh protypravnym shliakhom, v ahrarnomu sektori ekonomiky: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv, 2011. 20 s.

4. Kyivets O. V. Mizhnarodno-pravove rehuliuvannia borotby z vidmyvanniam «brudnykh» hroshei: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.11. Kyiv, 2003. 17 s.

5. Onisiev V. A. Vzaiemodiia pravookhoronnykh orhaniv u rozkrytti lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv, 2010. 16 s.

6. Korystin O. Ie. Vidmyvannia koshtiv: teoretyko-pravovi zasady protydii ta zapobihannia v Ukraini: monohrafiia. Kyiv, 2007. 448 s.

7. Poltoratskyi O. B. Kryminalno-pravova kharakterystyka lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom: monohrafi. Luhansk, 2013. 358 s.

8. Chunikhina L. M. Pervynnyi finansovyi monitorynh v bankakh Ukrainy yak zasib zapobihannia lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Lviv, 2007. 16 s.

9. Kralich V. R. Finansovy'j monitory'ng u zabezpechenni funkcionuvannya sy'stemy' ekonomichnoyi bezpeky' bankivs'ky'x ustanov v Ukrayini: avtoref. dy's. ... kand. ekon. nauk: 21.04.02. Ky'yiv, 2010. 21 s.

10. Pro Sorok rekomendacij Grupy' z rozrobky' finansovy'x zaxodiv borot'by' z vidmy'vannyam groshej (FATF): postanova KM Ukrayiny' ta NBU vid 28 serpnya 2001 r. № 1124 / Kabinet Ministriv Ukrayiny'. Nacional'ny'j bank Ukrayiny'. Oficijny'j Visny'k Ukrayiny'. 2001. № 35. St. 1630.

11. Pro zapobigannya ta proty'diyu legalizaciyi (vidmy'vannyu) doxodiv, oderzhany'x zlochy'nny'm shlyaxom, finansuvannyu terory'zmu ta finansuvannyu rozpovsyudzhennya zbroyi masovogo zny'shhennya: Zakon Ukrayiny' vid 14 zhovtnya 2014 r. № 1702-VII / Verxovna Rada Ukrayiny'. Vidomosti Verxovnoyi Rady' Ukrayiny'. 2014. № 50–51. St. 2057.

12. Staty'sty'chni dani shhodo otry'many'x Derzhfinmonitory'ngom povidomlen' pro finansovi operaciyi protyagom I kvartalu 2019 roku. URL: http://www.sdfm.gov.ua/ (data zvernennya: 7.05.2019).

13. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro zdijsnennya bankamy' finansovogo monitory'ngu: postanova Pravlinnya NBU vid 26 chervnya 2015 r. № 417 / Nacional'ny'j bank Ukrayiny'. Oficijny'j Visny'k Ukrayiny'. 2015. № 62. St. 2035.

14. Pro banky' i bankivs'ku diyal'nist': Zakon Ukrayiny' vid 7 grudnya 2000 r. / Verxovna Rada Ukrayiny'. Vidomosti Verxovnoyi Rady' Ukrayiny'. 2001. № 5–6. St. 30.

15. Zubok M. I., Yaremenko S. M. Bezpeka bankivs'koyi diyal'nosti: pidruchny'k. Ky'yiv: KNEU, 2012. 477 s.

16. Kodeks Ukrayiny' pro administraty'vni pravoporushennya vid 7 grudnya 1984 r. № 8073-X / Verxovna Rada Ukrayiny'. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 (data zvernennya: 7.05.2019).

17. Kry'minal'ny'j kodeks Ukrayiny' vid 5 kvitnya 2001 r. № 2341-III / Verxovna Rada Ukrayiny'. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14 (data zvernennya: 7.05.2019).

18. Glushhenko O. O., Semegen I. B. Anty'legalizacijny'j finansovy'j monitory'ng: ry'zy'k-oriyentovany'j pidxid: monografiya / za zag. red. R. A. Slav'yuka. Ky'yiv: UBS NBU, 2014. 386 s.

УДК 342.951

Миколенко Александр Иванович
доктор юридических наук, профессор,
заведующий кафедрой административного и хозяйственного права
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова
Mikolenko Aleksandr
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of Administrative and Commercial Law
Odessa I.I. Mechnikov National University

Владимиров Евгений Владимирович
аспирант кафедры административного и хозяйственного права
Одесского национального университета имени И.И. Мечникова
Vladimirov Yevhen
Postgraduate Student of the Department of
Administrative and Financial law
Odessa I.I. Mechnikov National University

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-3-4975

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И СДЕРЖИВАЮЩИЕ ФАКТОРЫ ИНТЕГРАЦИИ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА

THEORETICAL ASPECTS AND CONTAINING FACTORS OF E-GOVERNMENT INTEGRATION

Аннотация. *Термин электронное правительство подразумевает под собой новую технологию государственного управления, которая включает в себя такие принципы как транспарентность и подотчетность правительства своим гражданам. В данной статье рассмотрена теоретическая сторона концепции электронного правительства, основные моделей формирования электронного правительства а так же факторы препятствующие практической реализации данной концепции. При разработке нормативной базы для реализации концепции «умный город», государство столкнулось с множеством проблем, которые предстоит решить: организационные (административные барьеры, недостаточная координация и коммуникация участников разрабатывающих и реализующих данную концепцию, нехватка высококвалифицированных специалистов, а так же недостаточная популяризация концепции «умный город»), финансовые (недостаток финансирования, отсутствие законодательства о краудинвестинге и краудфандинге, недостаточно проработанное законодательство о государственно-частном партнерстве), технические (недостаток технологических и инфраструктурных возможностей у муниципалитетов для интеграции в нынешнем градостроительном планировании в соответствии с концепцией умный город).*

В статье также рассмотрено основное законодательство Украины о цифровом государстве. особым фактором для эффективного внедрения электронного правительства, и других элементов цифровой экономики и общества, является вовлеченность бизнес сообщества. Автором предлагается использование государственно-частного партнерства, ведь мировая практика применения механизмов ГЧП имеет множество успешных примеров, в том числе, при разработках и внедрении электронного правительства, а для максимально эффективного вовлечения бизнес-сообщества в эти процессы предлагается переосмыслить и перепроектировать бизнес-процессы, а так же усовершенствовать законодательную базу, разработать новые программы и стратегии, внедрять информационные технологии. Предложены пути решения рассмотренных в статье препятствий на пути реализации концепции электронного правительства.

Ключевые слова: *электронное правительство, модели электронного правительства, умный город, информатизация, постиндустриальное государство, ГЧП, ИКТ.*

Summary. *The term e-government implies a new technology of public administration, which includes such principles as transparency and accountability of the government to its citizens. This article addresses theoretical sides of the e-government concept, the basic formation models of the e-government as well as factors hindering the practical implementation of this concept. When developing the regulatory framework for the implementation of the smart city concept, the state faced a number of problems to be solved: organizational (administrative barriers, insufficient coordination and communication between all participants, involved in the process of developing and implementing of the concept, lack of highly qualified specialists, as well as insufficient popularity of the concept of smart city), financial (lack of funding, lack of legislation on crowd investing and crowdfunding, insufficiently developed legislation on state-private partnership), technical (lack of infrastructure and technological capacities of municipalities for integration in the current urban planning in accordance with the concept of smart city).*

The author also reviews the basic Ukrainian laws on the digital state and emphasizes, that the main factor for the effective implementation of e-government as well as other elements of the digital economy and society, is the involvement of the business community. The author proposes to resort to the public-private partnership, because of the significant amount of successful cases in the global practice of implementation of the PPP mechanisms, both for the development and for the implementation of e-government. To maximize the effectiveness of the business community involvement in these processes, rethinking and redesigning of business processes, improvement of the legislative base, development of the new programs and strategies and implementation of the information technologies are of crucial importance. The ways of solving the problems of the implementation of the concept of e-government discussed in the article are also presented.

Key words: *e-government, e-government fashion spruce, smart city, information, post-industrial state, PPP, ICT.*

Постановка проблемы. Для успешной реализации одобренной Кабинетом Министров «Концепции развития цифровой экономики и общества Украины на 2018–2020 годы» и утвержденного «Плана Мероприятий по реализации данной программы развития необходим тщательный анализ мировых практик применения цифровизации государства, правительства, разработанных проектов в соответствии с концепциями «умный город»

При разработке нормативной базы для реализации концепции «умный город», государство столкнулось с множеством вопросов, которые предстоит решить.

Во-первых, организационные, к ним можно отнести административные барьеры, недостаточная координация и коммуникация участников разрабатывающих и реализующих данную концепцию, нехватка высококвалифицированных и специалистов, а так же недостаточная популяризация концепции «умный город».

Во-вторых, финансовые — недостаток финансирования, а так же отсутствие законодательства об альтернативных источниках финансирования проектов, например, инструменты краудинвестинга и краудфандинга, недостаточно проработанное законодательство о государственно-частном партнерстве — позволило бы внести дополнительный объем средств для финансирования государственных проектов по типу концепции «умный город». Эти недостатки являются, в том числе, следствием отсутствия развития новых бизнес-моделей.

В-третьих, недостаток технологических и инфраструктурных возможностей у муниципалитетов для интеграции в нынешнем градостроительном планировании в соответствии с концепцией «умный город».

Данная статья направлена на решение организационных вопросов публичного управления электронного правительства в концепции «умных городов».

Анализ последних исследований и публикаций. Благодаря усиленному процессу децентрализации, Украина продолжает активную работу по внедрению концепции «умных городов». На данный момент государством уже разработаны соответствующие инициативы и проекты для порядка десяти городов Украины [8].

В 2017 году было принято распоряжение Кабинета Министров № 797-р «Об одобрении Концепция развития цифровой экономики и общества Украины на 2018–2020 годы и утверждении плана мероприятий по её реализации» [4].

Рассматривая процесс формирования электронного правительства в Украине, следует отметить, что с момента принятия Постановления Кабинета Министров Украины от 1 октября 2014 года № 492 «Об утверждении Положения о Государственном агентстве по вопросам электронного управления Украины» властью предпринято множество усилий по приближению Украины к цифровому государству [3].

С целью расширения возможностей участия граждан в процессе создания государства и государственного управления все больше применяют инструменты электронной демократии. В этой связи Кабинетом Министров Украины издано Распоряжение от 8 ноября 2017 № 797-р «Об одобрении Концепции развития электронной демократии в Украине и плана мероприятий по ее реализации» [5].

Государственное агентство по вопросам электронного управления Украины совместно с международными партнерами внедряет и развивает инструменты электронной демократии [17]. Наиболее распространенными среди них, применяемые сегодня в Украине как на общегосударственном, так и на местном уровнях, электронные консультации, электронные петиции, электронные обращения, бюджеты участия (общественные бюджеты) [15]. На данный момент создано Единый государственный портал открытых данных, который существует с 2015 года в целях обеспечения свободного доступа к актуальной публичной информации об органах государственной власти [14]. Так же рассматривается проект акта Кабинета Министров Украины об устранении законодательных, институционных и других барьеров развития цифровой экономики, формирования соответствующих условий, стимулов, мотиваций, спроса и потребностей для использования цифровых технологий бизнесом и гражданами.

Цели статьи. Учитывая вышесказанное, целью статьи является нахождение факторов препятствующих максимально быстрой и эффективной интеграции электронного правительства в Украине и предложение путей устранения рассмотренных негативных аспектов.

Изложение основного материала. Концепция «умный город» представляется как город с использованием эффективных цифровых технологий для решения насущных проблем городов во всевозможных сферах и развития с целью комфортного проживания горожан. Говоря о концепции «умного города» важно отметить особую необходимость развития и внедрения передовой инфраструктуры и эффективного ресурсного менеджмента, к которому относится — интернет вещей, «зеленые технологии», трансформация системы местного самоуправления с использованием интеграции систем и данных, так называемое, электронное правительство. Предстоит определить финансовые модели развития города учитывая человеческий потенциал, ведь «умный город» — город, как центр инноваций и развития человеческого потенциала.

Для ускорения реализации концепции «умный город» и её масштабирования правительством предусмотрена реализация таких инициатив, как:

1. Разработка национальной «дорожной карты» и фреймворка цифровой трансформации городов как основы для формирования местных «дорожных карт» и поддержки местных проектов цифровизации.

2. Создание национальной платформы представляющей каталог решений концепции смарт-сити в соответствии с опытом Европейской платформы «умных городов». Это позволит уровнять возможности других городов государства для проектирования, разработки и имплементации соответствующих проектов.

3. Гармонизация политики и законодательства с учетом требований ЕС, касательно развития цифровой экономики, инноваций, местного самоуправления.

4. Внедрение международных стандартов «смарт-сити».

5. Поддержка развития инновационных экосистем в украинских городах и привлечение граждан в процесс разработки местных решений «смарт сити»;

В современном понимании городские сообщества — это равные, автономные, взаимосвязанные между собой корпорации, союзы, объединения, которые будут способны определить направление городского развития в различных вопросах.

Понятие электронного правительства (на английском e-Government) возникло в начале 90-х на Западе. Представляется как модель управления, при которой вся совокупность внешних и внутренних процессов обеспечивают соответствующие информационно-компьютерные технологии. Иными словами, необходимым условием перехода к электронному правительству является информатизация процессов в повседневной деятельности министерств, ведомств, местных органов исполнительной власти, органов местного самоуправления [2].

Сегодня вопрос совершенствования и распространения информационно-коммуникационных технологий является одним из важнейших аспектов при формировании постиндустриального государства.

Интернет и связанные с ним технологии создают глобальные политические, социально-экономические и культурные изменения в обществе, формируют новые общественно-политические процессы и способы общения. Вместе с этим возникают новое восприятие роли государства в жизни общества, по-иному представляется возможность взаимодействия государства с гражданами и бизнес-сектором [10].

Быстрый прогресс в развитии информационно-коммуникационных технологий в различных сферах жизнедеятельности граждан приводит к необходимости изменения системы управления государством в пределах административных реформ, которые должны быть призваны оптимизировать административно-управленческие процессы, повысить качество и оперативность оказываемых госуслуг, а также увеличить эффективность госуправления вообще [1]. Именно информационные и коммуникационные технологии и являются основным фактором роста качества, предоставляемых государством, услуг. В этой связи крайне важной задачей является продолжать внедрять и развивать электронное правительство [6]. Следует отметить,

что электронное правительство — это не самоцель, а лишь ответ на потребность общества. Электронное правительство — это комплекс проектов, совершенствующих систему предоставляемых государством услуг с помощью ИКТ, при этом такая система должна опираться на принцип транспарентности, а правительство быть подотчетным гражданам [7].

Исходя из этого, власть можно представить как единую, целостную, эффективно взаимодействующую структуру, с оперативностью реагирующую на запросы общества и бизнеса. Чтобы достичь этих качеств, необходимо переходить на сетевые информационные технологии. Однако, кроме внедрения данных технологий важным является смена идеологических, функциональных, организационно-кадровых статусов госструктур. К примеру, Ю. А. Нискевич в своей монографии «Государство 21 века: тенденции и проблемы развития» представляет управление электронного правительства философией постиндустриального государства. Такая философия по мнению автора позволяет решать все проблемы в управлении государством в плане защиты прав и интересов граждан, а так же дает возможность участвовать гражданам в процессах управления государством [9, с. 198].

Вопреки тому, что существует множество зарубежных исследований о развитии электронного правительства, вопрос интеграции таких перспективных технологий как электронное правительство, в Украине остается недостаточно проработанным и требует более тщательного изучения [18].

Электронное правительство может классифицироваться по разным моделям формирования. Одной из таких является модель К. Лейна и Дж. Ли, состоящая из 4 этапов [12, с. 122–136]. Такой подход авторов основывается на понимании эволюционности феномена и новых технологиях развития. Все четыре этапа рассматриваются в комплексе с позицией сложного технологически-организационного формирования и уровня интегрируемости в системы электронного правительства.

Первым этапом является каталогизация (способ повышения эффективности при идентификации, хранении, обращении информации или каких-либо услуг/товаров в единой электронной системе) На данном этапе правительство сосредотачивается на презентации госструктур в интернете. Заканчивается данный этап, когда созданы более сложноорганизованные детализированные в наполнении сайты госструктур с возможностью смотреть и загружать необходимую документацию.

Вторым этапом является предоставление услуг в режиме онлайн: предусматривается обеспечение онлайн-доступа граждан к госуслугам, к примеру, оплата штрафов, оформление бизнеса и т.д. Постепенно возникает потребность создавать онлайн-интерфейсы.

Третий и четвертый этапы — это вертикальная и горизонтальная интеграции, которые предопределены потребностью граждан во взаимодействии с государством в одной системе, что предполагает потребность в интеграции и на отдельных уровнях госвласти (вертикально), и по различным функциональным обязанностям органов власти (горизонтально). Последняя является более сложной и более комплексной системов в сравнении с вертикальной.

При анализе классификаций моделей электронного правительства, таких как — четырехэтапная модель Мирового банка [13], а так же пятиэтапная модель ООН выясняется, что все эти модели больше направлены на возможности государства в техническом аспекте и в аспекте интеграции ИКТ.

Согласно Европейской классификации электронного правительства, формирование такой системы подразделяется на 5 этапов:

Первый — информационный или справочный (20-процентное присутствие правительства на веб-ресурсах, например, создание сайтов с некоторой законодательной базой)

Второй — предполагающий одностороннее взаимодействие (40-процентное присутствие правительства на веб-ресурсах, например, граждане имеют возможность скачать и напечатать необходимый бланк, однако отправить его в органы власти пока нельзя).

Третий — предполагающий двустороннее взаимодействие (60-процентное присутствие правительства на веб-ресурсах с возможностью запроса необходимой информации, обращения к представителям власти посредством электронной почты)

Четвертый — трансакционный (80-процентное присутствие правительства на веб-ресурсах, на данном этапе на сайтах возникает возможность размещения заявки на получение, продление лицензии, подача налоговой декларации и др.)

Пятый — проактивный (100-процентное присутствие правительства на веб-ресурсах с возможностью привлечения граждан принимать решения и вести двусторонний диалог [4].

Все вышеперечисленные этапы формирования электронного правительства сложно выделить в отдельные стадии, что обусловлено культурологическими, историческими, экономическими и другими факторами.

Немаловажным аспектом для эффективного внедрения электронного правительства, да и вообще других умных цифровых технологий, является вов-

леченность бизнес сообщества. Полагаю необходимо использование государственно-частного партнерства. Мировая практика применения механизмов ГЧП имеет множество успешных примеров, в том числе, при разработках и внедрении электронного правительства. Чтобы максимально эффективно вовлечь бизнес-сообщество в эти процессы необходимо переосмыслить и перепроектировать бизнес-процессы, а так же необходимо разработать, усовершенствовать законодательную базу, программы и стратегии, внедрять информационные технологии [11, с. 24].

Выводы из данного исследования и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Информационные технологии набирают всё большую значимость в современном мире, актуализируя создание электронного правительства. Представителями власти, в особенности, Кабинетом Министров Украины, было разработано целый ряд законодательных актов и планов по реализации концепции цифровой экономики и общества в различных сферах, включая, систему электронного правительства. На данном этапе продолжает реализовываться комплекс мер разработке и интеграции в соответствии с Распоряжениями Кабинета Министров «Об одобрении Концепции развития цифровой экономики и общества Украины на 2018–2020 годы и утверждении плана мероприятий по её реализации», «Об одобрении Концепции развития электронной демократии в Украине и плана мероприятий по её реализации», Об одобрении Концепции развития электронного управления в Украине», «Об одобрении Концепции развития системы электронных услуг в Украине», «Об утверждении Положения о Государственном агентстве по вопросам электронного управления Украины», а также Законом Украины «О Национальной программе информатизации».

Несмотря на большой вклад государства в реализации данных концепций, программ, считаю, что реализовать планы возможно только при достаточном финансировании, что является большой проблемой. Сложность усугубляется большим кризисом в экономике Украины, что не позволяет направить достаточный объём ресурсов для финансирования информационно-коммуникационной инфраструктуры. Выходом из данного тупика, полагаю, может служить механизм государственно-частного партнерства, что позволило бы использование частного капитала и управленческого потенциала при одновременном сохранении государством ответственности и контроля за обеспечение граждан услугами.

Кроме недофинансирования инфраструктуры проблемой является недостаточная информированность населения касаемо возможностей электронного правительства. Общество пока ещё не готово на столько часто применять ИКТ. В целях решения этой задачи представляется необходимым разъяснение населению возможностей данной инициативы, что увеличит количество украинских пользователей госуслугами в цифровом формате.

Построение модели электронного правительства является длительным и комплексным процессом, которых затрагивает множество жизненно-важных процессов государства, в том числе в экономической, политико-правовой, организационной, технологической сфере.

Литература

1. Закон Украины «Об электронных доверительных услугах». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19

2. Закон Украины «О Национальной программе информатизации». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80

3. Постановление Кабинета Министров Украины от 1 октября 2014 № 492 «Об утверждении Положения о Государственном агентстве по вопросам электронного управления Украины». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-2014-%D0%BF

4. Распоряжение Кабинета Министров от 8 ноября 2017 № 67-р «Об одобрении Концепции развития цифровой экономики и общества Украины на 2018–2020 годы и утверждении плана мероприятий по ее реализации». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80

5. Распоряжение Кабинета Министров Украины от 8 ноября 2017 № 797-р «Об одобрении Концепции развития электронной демократии в Украине и плана мероприятий по ее реализации». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80

6. Распоряжение Кабинета Министров Украины от 16 ноября 2016 № 918-р «Об одобрении Концепции развития системы электронных услуг в Украине». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80

7. Распоряжение Кабинета Министров Украины от 20 сентября 2017 № 649-р «Об одобрении Концепции развития электронного управления в Украине». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649–2017-%D1%80

8. Распоряжение исполнительного органа Киевского городского совета ль 27.07.2017 № 918 «Об одобрении концепции «Киев Смарт Сити 2020». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MA170918?an=1

9. Нисневич Ю. А. Государство XXI века: тенденции и проблемы развития / Ю. А. Нисневич. М.: 2012.198 с.

10. Павловская С. В., Сироткина Н. Г. История и перспектива развития электронного правительства // Управление в социальных и экономических системах. 2010. № 2(30).

11. Стырин Е. М. Международный опыт использования государственно-частного партнерства для реализации проектов электронного правительства. WP8/2010/04. М.: Изд. дом Гос. ун-та — Высшей школы экономики, 2010. 24 с.

12. Layne. K., & Lee, J. W. (2001). Developing fully functional e-government: A four stage model. Government Information Quarterly — 18(2), 122–136.

13. Государственное агентство по вопросам управления Украины. URL: https://www.e.gov.ua/ua

14. Единый государственный портал открытых данных. URL: https://data.gov.ua/

15. Единая система местных петиций. URL: https://e-dem.in.ua/

16. Online Availability of Public Services [2006] How is Europe Progressing? Web Based Survey on Electronic Public Services. Report of the 6th Measurement. June 2006.

17. The World Bank. (2003). A definition of e-government. Washington, DC7 Author.

18. Thorpe, Stephen J. (2008-06-23). «Facilitating effective online participation in e-government» (PDF). E-government in New Zealand. Archived from the original (PDF) on 2014-05-20. Retrieved 2014-05-20. URL: https://web.archive.org/web/20140520221620/http://www.zenergyglobal.com/lib/facilitating-effective-online-participation-in-e-government-Thorpe.pdf

References

1. Zakon Ukrainy «Ob jelektronnyh doveritel'nyh uslugah». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19

2. Zakon Ukrainy «O Nacional'noj programme informatizacii». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80

3. Postanovlenie Kabineta Ministrov Ukrainy ot 1 oktjabrja 2014 № 492 «Ob utverzhdenii Polozhenija o Gosudarstvennom agentstve po voprosam jelektronnogo upravlenija Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/492-2014-%D0%BF

4. Rasporjazhenie Kabineta Ministrov ot 8 nojabrja 2017 № 67-r «Ob odobrenii Koncepcii razvitija cifrovoj jekonomiki i obshhestva Ukrainy na 2018–2020 gody i utverzhdenii plana meroprijatij po ee realizacii». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80

5. Rasporjazhenie Kabineta Ministrov Ukrainy ot 8 nojabrja 2017 № 797-r «Ob odobrenii Koncepcii razvitija jelektronnoj demokratii v Ukraine i plana meroprijatij po ee realizacii». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80

6. Rasporjazhenie Kabineta Ministrov Ukrainy ot 16 nojabrja 2016 № 918-r «Ob odobrenii Koncepcii razvitija sistemy jelektronnyh uslug v Ukraine». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80

7. Rasporjazhenie Kabineta Ministrov Ukrainy ot 20 sentjabrja 2017 № 649-r «Ob odobrenii Koncepcii razvitija jelektronnogo upravlenija v Ukraine». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80

8. Rasporjazhenie ispolnitel'nogo organa Kievskogo gorodskogo soveta l' 27.07.2017 № 918 «Ob odobrenii koncepcii «Kiev Smart Siti 2020». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MA170918?an=1

9. Nisnevich Ju. A. Gosudarstvo XXI veka: tendencii i problemy razvitija / Ju. A. Nisnevich. M.: 2012.198 s.

10. Pavlovskaja S. V., Sirotkina N. G. Istorija i perspektiva razvitija jelektronnogo pravitel'stva // Upravlenie v social'nyh i jekonomicheskih sistemah. 2010. № 2(30).

11. Styrin E. M. Mezhdunarodnyj opyt ispol'zovanija gosudarstvenno-chastnogo partnerstva dlja realizacii proektov jelektronnogo pravitel'stva. WP8/2010/04. — M.: Izd. dom Gos. un-ta — Vysshej shkoly jekonomiki, 2010. 24 s.

12. Layne. K., & Lee, J. W. (2001). Developing fully functional e-government: A four stage model. Government Information Quarterly — 18(2), 122–136.

13. Gosudarstvennoe agentstvo po voprosam upravlenija Ukrainy. URL: https://www.e.gov.ua/ua

14. Edinyj gosudarstvennyj portal otkrytyh dannyh. URL: https://data.gov.ua/

15. Edinaja sistema mestnyh peticij. URL: https://e-dem.in.ua/

16. Online Availability of Public Services [2006] How is Europe Progressing? Web Based Survey on Electronic Public Services. Report of the 6th Measurement. June 2006.

17. The World Bank. (2003). A definition of e-government. Washington, DC7 Author.

18. Thorpe, Stephen J. (2008-06-23). «Facilitating effective online participation in e-government» (PDF). E-government in New Zealand. Archived from the original (PDF) on 2014-05-20. Retrieved 2014-05-20. URL: https://web.archive.org/web/20140520221620/http://www.zenergyglobal.com/lib/facilitating-effective-online-participation-in-e-government-Thorpe.pdf

УДК 342.951:351.82

Раімов Руслан Ікрамович
аспірант кафедри міжнародного, європейського права та цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
Раимов Руслан Икрамович
аспирант кафедры международного, европейского права и гражданско-правовых дисциплин
Учебно-научного института права
Сумского государственного университета
Raimov Ruslan
Post-Graduate Student of the
Department of International, European Law and Civil Law Disciplines
Educational and Scientific Institute of Law of Sumy State University

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-3-4996

ПОРЯДОК НАБУТТЯ СТАТУСУ СУБ'ЄКТА ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ В УКРАЇНІ

ПОРЯДОК ПОЛУЧЕНИЯ СТАТУСА СУБЪЕКТОВ ЕСТЕСТВЕННЫХ МОНОПОЛИЙ В УКРАИНЕ

THE PROCEDURE FOR OBTAINING THE STATUS OF SUBJECTS OF NATURAL MONOPOLIES IN UKRAINE

Анотація. *Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем адміністративного права щодо питання порядку набуття статусу суб'єкта природних монополій.*

У статті проаналізовано наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених та нормативно-правові акти України. Надано визначення такими поняттям, як природна монополія, суб'єкт природної монополії, суб'єкти господарювання, що діють на суміжних ринках.

Україна взяла курс на лібералізацію ринкових відносин, мінімізацію впливу держави на економічні процеси. Економічна діяльність поступово виводилася з контролю та регулювання держави. Проте, деякі галузі економіки вимагали втручання органів виконавчої влади для забезпечення суспільних інтересів. Така діяльність держави ґрунтується на особливому стані ринку різних видів товарів і послуг. Вказаний стан ринку було названо в українському законодавстві як природна монополія. Діяльність суб'єктів господарювання на такому ринку підлягає державному регулюванню рядом державних органів. Для виконання завдань, покладених на такі органи, вони мають право використовувати відповідні засоби регулювання.

Проаналізувавши погляди вчених та вітчизняне законодавство, ми чітко визначили поняття природної монополії як стан товарного ринку, на якому задоволення попиту є більш ефективним за відсутності конкуренції через технологічні особливості виробництва (у зв'язку зі значним скороченням собівартості продукції на одиницю товару при збільшенні обсягів виробництва), а товари (послуги), вироблені суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені на споживання інших товарів (послуг), у зв'язку з попитом на цей товарний ринок менш залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги). Ми встановили, що порядок набуття статусу суб'єкта природних монополій чітко визначений законом, що перешкоджає присвоєнню такого статусу незалежно від діяльності державних органів.

Визначення ознак суб'єкта природних монополій з метою подальшого регулювання консолідації останніх може бути предметом подальших наукових досліджень.

Ключові слова: *природна монополія, суміжний ринок, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг та Міністерство інфраструктури України, Антимонопольний комітет України.*

Аннотация. *Статья посвящена освещению одной из актуальных теоретико-методологических проблем административного права по вопросу порядка приобретения статуса субъекта естественных монополий.*

В статье проанализированы научные труды зарубежных и отечественных ученых и нормативно-правовые акты Украины. Дано определение таким понятиям, как естественная монополия, субъект естественной монополии, субъекты хозяйствования, действующих на смежных рынках.

Украина взяла курс на либерализацию рыночных отношений, минимизации влияния государства на экономические процессы. Экономическая деятельность постепенно выводилась по контролю и регулированию государства. Однако, некоторые отрасли экономики требовали вмешательства органов исполнительной власти для обеспечения общественных интересов. Такая деятельность государства основывается на особом состоянии рынка различных видов товаров и услуг. Указанный состояние рынка был назван в украинском законодательстве как естественная монополия. Деятельность субъектов хозяйствования на таком рынке подлежит государственному регулированию рядом государственных органов. Для выполнения задач, возложенных на такие органы, они имеют право использовать соответствующие средства регулирования.

Проанализировав взгляды ученых и отечественное законодательство, мы четко определили понятие естественной монополии как состояние товарного рынка, на котором удовлетворение спроса является более эффективным при отсутствии конкуренции в силу технологических особенностей производства (в связи со значительным сокращением себестоимости продукции на единицу товара при увеличении объемов производства), а товары (услуги), производимые субъектами естественных монополий, не могут быть заменены на потребление других товаров (услуг), в связи со спросом на этот товарный рынок менее зависеть ь от изменения цен на эти товары (услуги), чем спрос на другие товары (услуги). Мы установили, что порядок приобретения статуса субъекта естественных монополий четко определен законом, препятствует присвоению такого статуса независимо от деятельности государственных органов.

Определение признаков субъекта естественных монополий с целью дальнейшего регулирования консолидации последних может быть предметом дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: *естественная монополия, смежный рынок, Национальная комиссия, осуществляющая государственное регулирование в сферах энергетики и коммунальных услуг и Министерство инфраструктуры Украины, Антимонопольный комитет Украины.*

Summary. *The article is devoted to the coverage of one of the topical theoretical and methodological problems of administrative law with regard to the issue of obtaining the status of a subject of natural monopolies.*

The article analyzes the scientific works of foreign and domestic scientists and normative legal acts of Ukraine. The definition is defined by such concepts as natural monopolies, subjects of natural monopolies, economic entities operating in adjacent markets.

Ukraine is aimed at liberalizing market relations, minimizing state influence on economic processes. The economic activity was gradually withdrawn from the control and regulation of the state. However, some areas of the economy required interference from the executive authorities to ensure public interest. Such activity of the state is grounded by the special state of the market of various kinds of goods and services. The indicated market condition was named in Ukrainian legislation as a natural monopoly. Activity of business entities within such a market is subject to state regulation by a number of state bodies. In order to implement the tasks entrusted to such bodies, they are empowered to use the appropriate means of regulation.

After analyzing the views of scientists and domestic legislation, we have clearly defined the concept of natural monopoly as the state of the commodity market, in which satisfaction of demand in this market is more effective in the absence of competition due to technological features of production (in connection with a significant reduction in production costs per unit of goods as production volumes increase), and goods (services) produced by the subjects of natural monopolies can not be replaced by consumption of other goods (services), in connection with the demand for this commodity market is less dependent on changes in prices for these goods (services) than demand for other goods (services). We have established that the procedure for acquiring the status of a natural monopoly entity is clearly defined by law, which prevents the assignment of such status regardless of the activities of state bodies.

Determination of the signs of the subject of natural monopolies with the aim of further regulatory consolidation of the latter may be the subject of subsequent scientific research.

Key words: *natural monopoly, adjacent market, the National Commission, carrying out state regulation in the fields of energy and utilities and the Ministry of Infrastructure of Ukraine, the Antimonopoly Committee of Ukraine.*

Постановка проблеми. Україна, узявши курс, на лібералізацію ринкових відносин, мінімізувала державний вплив на економічні процеси. Господарська діяльність поступово виводилася з-під контролю та регулювання держави. Однак деякі сфери економіки потребували втручання з боку органів виконавчої влади задля забезпечення суспільного інтересу. Така діяльність держави обґрунтовується особливим станом ринку різного роду товарів та послуг. Зазначений стан ринку отримав таку назву в українському законодавстві, як природна монополія. Діяльність суб'єктів підприємництва в межах такого ринку підлягає державному регулюванню з боку ряду державних органів. З метою реалізації, покладених на такі органи, завдань їх наділено повноваженнями використовувати відповідні засоби регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття природних монополій були предметом дослідження у працях зарубіжних вчених, таких як Анохіна І. О. [5], Биконя С. Ф.[2], Базилевич В. Д., Филюк Г. М. [4] та інші. Більшість досліджень направлені на з'ясування економічної суті явища природних монополій та фактичного регулювання їх суб'єктів. Огляду формального порядку набуття статусу суб'єкта природної монополії не завжди приділялося достатньо уваги.

Постановка завдання: визначити порядок набуття статусу суб'єкта природних монополій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ринкові відносини не завжди здатні задовольнити суспільні потреби. Конкуренція є позитивним явищем. Однак в деяких сферах економіки вона може бути недоцільною.

Поняття «природні монополії» вперше згадується у працях Мілля Дж. С. у зв'язку з функціонуванням організацій водо- і газопостачання, доріг, каналів і залізниць. Він зазначив, що прийнятною є практика відсутності конкуренції виробників. Природність монополізму розглядалася таким чином, що конкуренція у ряді галузей була б абсурдом, абсолютно руйнівною, а ресурси конкурентів були б витрачені абсолютно даремно [1, с. 362].

Це зумовлено тим, що конкурентні відносини були економічно не вигідними і супроводжувалися руйнівними процесами, уникнути які можливо лише через запровадження монополії. Причина запровадження природної монополії, за думкою науковців, є передусім законодавство, адже державою не передбачені конкурентні відносини там де діє природна монополія, законодавство регулює лише ті господарські відносини в яких наявне економічно-ефективне зосередження виробництва [2, с. 12–13].

Шерер Ф. М. пише, що природна монополія виникає тоді, «коли економія від масштабу приймає такі суттєві форми, що одна фірма здатна забезпечити цілком весь випуск галузі за ціною за одиницю товару меншою, тому і ефективніша, ніж дві або більше фірм» [3, с. 6].

Базилевич В. Д. та Филюк Г. М. вказують, що причиною існування природної монополії може бути власність окремих суб'єктів господарювання на рідкісні і важливі ресурси (наприклад, власність на радіочастотний ресурс країни). Окрім того, суттєвим чинником, який підвищує ціну входу у такі галузі є також бар'єри, пов'язані з попитом (обмеженістю ринку певного виду продукції) [4, с. 58].

Анахіна І. О. зазначила, що під поняттям монополія слід розуміти ситуацію, коли пропозиція певного товару чи послуги у конкретний час і у конкретному місці надається лише одним постачальником. Бажання споживача обрати іншого постачальника може бути задоволене лише в іншому місці чи в інший час(-необхідний для постачання певної продукції з іншого місця, якщо це можливо, або для створення відповідних потужностей з випуску цієї ж продукції (послуг) у конкретному місці). Отже, суттєвим означенням монопольної ситуації буде не лише можливість її подолання, але часові рамки та необхідні грошові ресурси, які в свою чергу є взаємозалежними, адже пришвидшення терміну буде супроводжуватися збільшенням витрат коштів [5, с. 319].

В Україні діяльність природних монополій регулюється Законом України «Про природні монополії» [6].

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про природні монополії» природною монополією є стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги) (далі — товари).

Важливим моментом є те, що природна монополія перш за все не є конкретною галуззю або підгалуззю економіки. Вона визначена, як стан ринку. Тобто для того, щоб вважатися природною монополією мають бути наявні особливі умови. Отже зміна умов, відповідно і зміна стану ринку, може призвести до перегляду віднесення того чи іншого підприємства до природної монополії. Такими умовами може бути технічний прогрес, зміна соціальної політики, розвиток суспільних інститутів тощо.

У ч. 1 ст. 1 Закону України «Про природні монополії» вказано, що суб'єктом природної монополії є суб'єкт господарювання (юридична особа) будь-якої форми власності, який виробляє (реалізує) товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії.

Суб'єкт природної монополії є суб'єктом господарювання. Відповідно до ч. 1 ст. 55 Господарського кодексу України [7] суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

В ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу України також зазначено, що суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації — юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Однак законодавець обмежив поняття суб'єкта господарювання у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про природні монополії», надаючи уточнення із зазначенням у дужках «юридична особа». Таким чином суб'єктом природної монополії є суб'єкт господарювання, а саме — юридична особа. Форма власності не має значення.

Суб'єкт природних монополій, щоб вважатися таким, має виробляти (реалізувати) товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії. У даному випадку законодавець не зазначив надання послуг на ринку, що перебуває у стані природних монополії. Відповідно до Закону України «Про природні монополії» термін «товар» вживається у значенні, наведеному в Законі України «Про захист економічної конкуренції» [8]. Так відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» товар — це будь-який предмет господарського обороту, в тому числі продукція, роботи, послуги, документи, що підтверджують зобов'язання та права (зокрема цінні папери).

Законодавець передбачив, що суб'єкти природних монополій можуть впливати на інших господарюючих суб'єктів, в результаті чого останні також отримують певне домінуюче положення. На нашу думку, таких суб'єктів можна назвати посередниками. У законодавстві України зазначене явище отримало назву «суміжний ринок».

Суміжним ринком, у розумінні Закону України «Про природні монополії», є товарний ринок, що не перебуває у стані природної монополії, для суб'єктів якого реалізація вироблених товарів або використання товарів інших суб'єктів господарювання неможливе без безпосереднього використання товарів, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій.

Сфери, у яких регулюється діяльність суб'єктів природних монополій є чітко визначені законодавством.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про природні монополії», регулюється діяльність суб'єктів природних монополій у таких сферах:

1) транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами;
2) транспортування природного і нафтового газу трубопроводами;
3) розподіл природного і нафтового газу трубопроводами;
4) зберігання природного газу в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності із зберігання природного газу (ліцензійними умовами);
5) транспортування інших речовин трубопровідним транспортом;
6) передачі електричної енергії;
7) розподілу електричної енергії (передачі електричної енергії місцевими (локальними) електромережами;
8) користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування;
9) управління повітряним рухом;
10) централізованого водопостачання, централізованого водовідведення;
11) транспортування теплової енергії;
12) спеціалізованих послуг у річкових, морських портах, морських рибних портах та аеропортах відповідно до переліку, визначеного Кабінетом Міністрів України.

Аналіз зазначеної норми вказує на те, що перелік сфер є закритим та вичерпним. Його розширення та зменшення відбувається шляхом внесення змін безпосередньо до закону.

Так Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державного регулювання у сфері комунальних послуг» від 02.10.2012 [9], перелік сфер, в яких регулюється діяльність суб'єктів природних монополій, було доповнено сферою захоронення побутових відходів.

А Законом України «Про житлово-комунальні послуги» від 09.11.2017 [10] зазначений пункт виключено.

Сфери економічної діяльності, які віднесені до поняття суміжних ринків, також передбачені законом.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про природні монополії» до суміжних ринків, що регулюються відповідно до цього Закону, належать:

1) постачання природного газу та інших речовин, транспортування яких здійснюється трубопровідним транспортом;
2) внутрішні та міжнародні перевезення пасажирів та вантажів залізничним, повітряним, річковим та морським транспортом;
3) виробництво електричної енергії в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії (ліцензійними умовами);
4) постачання електричної енергії споживачам;
5) виробництво теплової енергії (крім випадків, коли вона використовується виключно для внутрішньовиробничих потреб) в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності з виробництва теплової енергії (ліцензійними умовами);
6) постачання теплової енергії;
7) продаж природного газу (у тому числі нафтового (попутного) газу та газу (метану) вугільних родовищ) власного видобутку в обсягах, що перевищують рівень, установлений ліцензійними умовами;
8) перероблення побутових відходів.

Зазначений перелік, як і перелік сфер діяльності суб'єктів природних монополій є закритим та вичерпним. Отже його доповнення або скорочення потребує внесення змін до Закону України «Про природні монополії»

Набуття статусу суб'єкта природних монополій не є автоматичним у результаті зайняття господарською діяльністю у сфері природних монополій або на суміжних ринках. Зазначений статус з'являється у результаті включення підприємства до зведеного переліку суб'єктів природних монополій.

Зведений перелік суб'єктів природних монополій ведеться Антимонопольним комітетом України на підставі реєстрів суб'єктів природних монополій у сфері житлово-комунального господарства, що формуються національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг, а в інших сферах, в яких діють суб'єкти природних монополій, — національними комісіями регулювання природних монополій у відповідній сфері або органами виконавчої влади, що здійснюють функції такого регулювання до створення зазначених комісій.

Антимонопольний комітет України в даному випадку виконує організаційну функцію. Він не приймає самостійне рішення щодо внесення або виключення суб'єктів природних монополій зі зведеного списку суб'єктів природних монополій. Зазначеними повноваженнями наділяються національними комісіями регулювання природних монополій у відповідній сфері або органами виконавчої влади, що здійснюють функції такого регулювання до створення зазначених комісій.

Порядок складання та ведення Антимонопольним комітетом України зведеного переліку суб'єктів природних монополій з метою виконання положень Закону України «Про природні монополії» визначається «Порядком складання та ведення зведеного переліку суб'єктів природних монополій» [11], затвердженим Розпорядженням антимонопольного комітету України.

Відповідно до «Порядку складання та ведення зведеного переліку суб'єктів природних монополій» до зведеного переліку суб'єктів природних монополій включаються суб'єкти господарювання (юридичні особи), які виробляють (реалізують) товари на ринках, що перебувають у стані природної монополії та включені до реєстрів суб'єктів природних монополій у відповідних сферах органами, що здійснюють державне регулювання у сфері природних монополій.

Таким чином, наявність ознак суб'єкта природної монополії є підставою для включення такого підприємства до зведеного переліку суб'єктів природних монополій, однак у випадку відсутності підприємства в зазначеному реєстрі статус суб'єкта природної монополії не набувається.

Також «Порядком складання та ведення зведеного переліку суб'єктів природних монополій» передбачено, що внесення суб'єктів природних монополій до Зведеного переліку здійснюється Комітетом на підставі реєстрів, отриманих від:

1) Міністерства інфраструктури України (у сферах: користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами та іншими об'єктами інфраструктури, що забезпечують рух залізничного транспорту загального користування; управління повітряним рухом; спеціалізованих послуг транспортних терміналів, портів, аеропортів);
2) Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики (у сферах: транспортування нафти і нафтопродуктів трубопроводами; транспортування природного і нафтового газу

трубопроводами; розподілу природного і нафтового газу трубопроводами; зберігання природного газу в обсягах, що перевищують рівень, який встановлюється умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності зі зберігання природного газу (ліцензійними умовами); транспортування інших речовин трубопровідним транспортом; передачі електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами; розподілу електричної енергії (передачі електричної енергії місцевими (локальними) електромережами);

3) Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг (у сфері: централізованого водопостачання та водовідведення; транспортування теплової енергії).

Антимонопольний комітет України чітко визначив перелік державних органів, які вносять суб'єктів природних монополій до Зведеного переліку, тим самим надаючи їм однойменний статус. Зазначене положення потребує приведення у відповідність до діючого законодавства, так як Указом Президента України «Про ліквідацію Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики» [12] Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики була ліквідована. Також була ліквідована Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг відповідним Указом Президента України «Про ліквідацію Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг» [13].

У зведеному переліку суб'єктів природних монополій станом на 31.03.2019 [14] у графі № 9 «Національна комісія або інший орган, що склав та веде цей реєстр» зазначені лише два органи, а саме Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг та Міністерство інфраструктури України.

В ч. 2 ст. 10 Закону України «Про природні монополії» передбачений обов'язок суб'єктів природних монополій, який вказує на призначення усієї їх діяльності. Так суб'єкти природних монополій не можуть вчиняти дії, які призводять або можуть призвести до неможливості виробництва (реалізації) товарів, щодо яких здійснюється регулювання відповідно до цього Закону, або до заміни їх іншими товарами, не однаковими за споживчими характеристиками. Гарантуючи суб'єкту підприємницької діяльності монопольне становище на законодавчому рівні, держава також вимагає від суб'єкта природних монополій забезпечити виробництво певних товарів. На нашу думку така норма пов'язана з тим, що діяльність суб'єктів природних монополій становить публічний інтерес.

Висновок. Проаналізувавши погляди науковців та вітчизняне законодавство, ми чітко визначили поняття природної монополії, як стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги).

Нами встановлено, що порядок набуття статусу суб'єкта природних монополій чітко визначений законодавством, що перешкоджає присвоєнню такого статусу незалежно від діяльності державних органів. Визначення ознак суб'єкта природних монополій з метою подальшого нормативного закріплення останніх може бути предметом наступних наукових досліджень.

Література

1. Миль Д. С. Основы политической экономии. Москва: Экономика, 1989. 962 с.

2. Биконя С. Ф. Поведінка монополій в умовах перехідної економіки. Актуальні проблеми економіки, 2005. № 5. С. 4–14.

3. Schere F. M. Industrial market structure and economic performance. Chicago: Rand Mc. Nally College Publishing Company, 1980. 632 p.

4. Базилевич В. Д., Филюк Г. М. Природні монополії. Київ: Знання, 2006. 367 с.

5. Анохіна І. О. Поняття та правовий статус регулювання суб'єктів природних монополій. Підприємництво, господарство і право. 2004. № 8. С. 32–35.

6. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 № 1682-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14.

7. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15.

8. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2210-14.

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державного регулювання у сфері комунальних послуг: Закон України від 02.10.2012 № 5400-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5400-17.

10. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 № 2189-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19.

11. Про затвердження Порядку складання та ведення зведеного переліку суб'єктів природних монополій: Розпорядження Антимонопольного комітету України від 28.11.2012 № 874-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2119-12.

12. Про ліквідацію Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики: Указ Президента України від 27.08.2014 № 693/2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/693/2014.

13. Про ліквідацію Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг: Указ Президента України від 27.08.2014 № 692/2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692/2014/conv.

14. Зведений перелік суб'єктів природних монополій станом на 31.03.2019: веб-сайт. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=136411&schema=main.

References

1. Mylj D. S. Osnovы polytycheskoj эkonomyy. Moskva: Эkonomyka, 1989. 962 s.

2. Bykonja S. F. Povedinka monopolij v umovakh perekhidnoji ekonomiky. Aktualjni problemy ekonomiky, 2005. # 5. C. 4–14.

3. Schere F. M. Industrial market structure and economic performance. Chicago: Rand Mc. Nally College Publishing Company, 1980, 632 p.

4. Bazylevych V. D., Fyljuk Gh. M. Pryrodni monopoliji. Kyjiv: Znannja, 2006. 367 s.

5. Anokhina I. O. Ponjattja ta pravovyj status reghuljuvannja sub'jektiv pryrodnykh monopolij. Pidpryjemnyctvo, ghospodarstvo i pravo. 2004. # 8. C. 32–35.

6. Pro pryrodni monopoliji: Zakon Ukrajiny vid 20.04.2000 #1682-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14.

7. Ghospodarsjkyj kodeks Ukrajiny: Zakon Ukrajiny vid 16.01.2003 # 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15.

8. Pro zakhyst ekonomichnoji konkurenciji: Zakon Ukrajiny vid 11.01.2001 # 2210-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2210-14.

9. Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchykh aktiv Ukrajiny shhodo derzhavnogho reghuljuvannja u sferi komunaljnykh poslugh: Zakon Ukrajiny vid 02.10.2012 # 5400-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5400-17.

10. Pro zhytlovo-komunaljni poslughy: Zakon Ukrajiny vid 09.11.2017 # 2189-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19.

11. Pro zatverdzhennja Porjadku skladannja ta vedennja zvedenogho pereliku sub'jektiv pryrodnykh monopolij: Rozporjadzhennja Antymonopoljnogho komitetu Ukrajiny vid 28.11.2012 # 874-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2119-12.

12. Pro likvidaciju Nacionaljnoji komisiji, shho zdijsnjuje derzhavne reghuljuvannja u sferi energhetyky: Ukaz Prezydenta Ukrajiny vid 27.08.2014 #693/2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/693/2014.

13. Pro likvidaciju Nacionaljnoji komisiji, shho zdijsnjuje derzhavne reghuljuvannja u sferi komunaljnykh poslugh: Ukaz Prezydenta Ukrajiny vid 27.08.2014 #692/2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692/2014/conv.

14. Zvedenyj perelik sub'jektiv pryrodnykh monopolij stanom na 31.03.2019: veb-sajt. URL: http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=136411&schema=main.

УДК 347.73

Форсюк Віта Леонідівна
здобувач кафедри фінансового права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Форсюк Вита Леонидовна
соискатель кафедры финансового права юридического факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
Forsiuk Vita
External Doctoral Student of the Financial Law Department of the Faculty of Law Taras Shevchenko National University of Kyiv

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-3-5008

ЩОДО ПРИНЦИПУ НЕЙТРАЛЬНОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

О ПРИНЦИПЕ НЕЙТРАЛЬНОСТИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ В НАЦИОНАЛЬНОМ И МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

ABOUT THE PRINCIPLE OF NEUTRALITY OF TAXATION IN NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW

Анотація. *В статті розкривається сутність принципу нейтральності оподаткування, зокрема вплив вказаного принципу на конкурентоздатність платника податків, прийняття рішень суб'єктами господарювання, його взаємозв'язок із принципом заборони дискримінації, відповідність окремих податків принципу нейтральності оподаткування, способи, якими досягається нейтральність оподаткування тощо. Автором аналізується питання встановлення податкових пільг та преференцій, рекомендації міжнародних установ щодо кваліфікації конкретного відхилення від стандартних умов оподаткування як податкової пільги, а також розглядається питання їх впливу на податкове навантаження відповідного сектору економіки. Також розглядаються наслідки порушення принципу нейтральності оподаткування, тобто встановлення економічно необґрунтованих спеціальних превенцій та податкових пільг для окремої групи платників податків.*

Автором детально розкрито питання нейтральності оподаткування в законодавстві Європейського Союзу та судовій практиці Суду Справедливості. Зокрема, справи пов'язані із порушенням принципу нейтральності оподаткування переважно виникають в контексті імпорту та експорту в межах Європейського Союзу. Наприклад, деякі країни надають податкові переваги платникам податків (переважно національним товаровиробникам), які виробляють товари, що характеризуються специфічними складовими елементами або ж способом виробництва, що характерний тільки для цієї країни або ж тільки для конкретної групи платників податків. В цьому випадку, Суд Справедливості констатує порушення принципу нейтральності оподаткування та заборони дискримінації, адже на думку Суду, має місце непряма дискримінація.

Ключові слова: *принципи оподаткування, нейтральність оподаткування, заборона дискримінації, непряма дискримінація, конкурентоздатність платника податків.*

Аннотация. *В статье раскрывается сущность принципа нейтральности налогообложения, в частности влияние указанного принципа на конкурентоспособность налогоплательщика, принятия решений субъектами хозяйствования, его взаимосвязь с принципом недискриминации, соответствие отдельных налогов принципу нейтральности налогообложения, способы, благодаря которым достигается нейтральность налогообложения и тому подобное. Автором анализируется установления налоговых льгот и преференций, рекомендации международных организаций относительно квалификации конкретного отклонения от стандартных условий налогообложения в качестве налоговой льготы, а также рассматривается*

вопрос их влияния на налоговую нагрузку соответствующего сектора экономики. Также рассматриваются последствия нарушения принципа нейтральности налогообложения, то есть установление экономически необоснованных специальных превенций и налоговых льгот для отдельной группы налогоплательщиков.

Автором подробно раскрыты вопросы нейтральности налогообложения в законодательстве Европейского Союза и судебной практике Суда Справедливости. В частности, дела связанные с нарушением принципа нейтральности налогообложения преимущественно возникают в контексте импорта и экспорта в пределах Европейского Союза. Например, некоторые страны предоставляют налоговые преимущества налогоплательщикам (преимущественно национальным товаропроизводителям), которые производят товары, характеризующиеся специфическими составляющими элементами или способом производства, характерный только для этой страны или только для конкретной группы налогоплательщиков. В этом случае, Суд Справедливости констатирует нарушение принципа нейтральности налогообложения и запрета дискриминации, ведь по мнению Суда, имеет место косвенная дискриминация.

Ключевые слова: *принципы налогообложения, нейтральность налогообложения, запрет дискриминации, косвенная дискриминация, конкурентоспособность налогоплательщика.*

Summary. *The article reveals the essence of the tax neutrality principle, in particular the influence of the abovementioned principle on the taxpayer's competitiveness and the economic entities' decision making process, its interconnection with the non-discrimination principle, particular methods how it is being achieved and the correspondence between specific taxes and the tax neutrality principle, etc. The author analyzes the issue of tax privileges and preferences establishment, international institutions' recommendations regarding the qualification of a specific deviation from the standard terms of taxation as a tax privilege, and the mentioned tax benefits' influence on the tax burden in the corresponding economy sector. Also, the consequences of the principle of neutrality of taxation violation, ie the establishment of economically unjustified tax privileges and preferences for a specific group of taxpayers, are being considered.*

The author describes in detail the issue of tax neutrality in the European Union legislation and the Court of Justice jurisprudence. Particularly, cases related to the tax neutrality principle violation mainly arise in the context of import and export operations within the European Union. Inter alia, a country provides tax benefits to taxpayers (basically national) that produce goods which are characterized by some specific constituent elements or a production method that is specific to that country or a particular group of taxpayers. In such cases, the Court of Justice declares the violation of the tax neutrality and non-discrimination principles due to presence of the indirect discrimination signs.

Key words: *principles of taxation, tax neutrality, non-discrimination, indirect discrimination, taxpayer's competitiveness.*

Постановка проблеми. Відповідно до підпункту 4.1.8 пункту 4.1 статті 4 Податкового кодексу України, нейтральність оподаткування передбачає установлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків.

Однак у науковій теорії категорія нейтральність оподаткування пов'язується не лише з впливом податків на конкурентоздатність, але й з впливом на прийняття платниками податків господарських рішень. В ідеальній податковій системі рішення повинні прийматися суб'єктами ринку, керуючись міркуваннями економічної ефективності, а не податковими причинами. Фактично податок не повинен впливати на вартість капіталу, у зв'язку з чим відсутнє викривлення вибору між споживанням та збереженнями, а також між капіталом та працею. Виключенням з цього правила є випадки, коли держава свідомо використовує податки для корегування ринку. Таким чином, дослідження принципу нейтральності оподаткування, його сутності, впливу на суб'єктів господарювання, а також наслідків порушення становлять неабиякий науковий та практичний інтерес.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Найбільшу розробку теорія «нейтральності оподаткування» отримала в межах досліджень науковців, що присвячені проблемам міжнародного оподаткування, зокрема Г. Карлсона, М. Ротбанда, М. Дж. Хомвуда, Р. Масгрейва, П. Масгрейва і т.д. Серед вітчизняних науковців цю тематику досліджували А. М. Жеребних, В. П. Вишневський, А. С. Веткін, А. М. Соколовська, Т. І. Єфименко, Г. М. Білецька, М. Кармаліта і т.д.

Метою цієї статті є дослідження принципу нейтральності оподаткування в національному праві, праві Європейського Союзу та практиці Суду Справедливості, шляхів забезпечення принципу нейтральності оподаткування та податкових пільг і преференцій як порушення принципу нейтральності оподаткування.

Виклад основного матеріалу. Нейтральність оподаткування розуміються в науковій літературі як механізм забезпечення оподаткування, що не

здійснює викривлення рішень суб'єктів щодо інвестування наявних в них ресурсів в межах країни походження капіталу чи за кордоном.

Дискусія з приводу нейтральності оподаткування є одним із центральних елементів спорів щодо запровадження непрямих податків та мита. Будучи по своїй економічній природі податками, що закладаються в ціну товару чи послуг, їх встановлення на відповідні товари чи послуги може або значно зменшити попит чи взагалі його звести до мінімального рівня товари чи послуги. Як наслідок суб'єкти господарювання, що виробляються товари-замінники, отримають значні конкурентні переваги.

Ознака нейтральності оподаткування є однією із основних переваг податку на додану вартість у порівняні з податком на оборот. Податок на додану вартість виявився нейтральним щодо внутрішньої конкуренції (він не створює переваг для вертикально інтегрованих підприємств, як це мало місце при кумулятивних податках), так і міжнародної конкуренції (структура податку не дозволяє впроваджувати переваги для національної продукції) [1, с. 175].

Порушенням принципу нейтральності оподаткування є встановлення економічно необґрунтованих спеціальних превенцій та податкових пільг.

Експерти держав-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначають будь-які відхилення від стандартних умов оподаткування, як податкову пільгу. До таких умов відносять: визначеність стандартної податкової ставки (податкової шкали); правила визначення бази оподаткування; норми міжнародних фіскальних угод. Таким чином, до податкових пільг належать: застосування відмінних від стандартних ставок оподаткування; використання спрощеної системи оподаткування та звітності при визначенні податкових зобов'язань; застосування податкових знижок і вирахувана з об'єкта оподаткування, що знижують базу оподаткування; особливі умови оподаткування зовнішньоекономічних операцій, у тому числі і через застосування міжнародних фіскальних угод [2, с. 237].

Основними аргументами критики галузевих податкових пільг в України є відсутність реального позитивного впливу на відповідний сектор економіки.

Так, А. М. Жеребних, зауважує, що справжній масштаб втрачених доходів, внаслідок встановлення податкових пільг, робить існування таких привілеїв обтяжливим для бюджету. На його думку, розширення податкових пільг серйозно звужує податкову базу і несправедливо переміщує податкове навантаження на більш ефективні підприємства, що не користуються податковим пільгами, а платять податки. Окрім того, податкові пільги викривляють умови конкуренції [3, с. 47–48].

В. П. Вишневський та А. С. Веткін теж досить негативно відносяться до податкових пільг, стверджуючи, що не існує ніяких строго доведених підтверджень тому, що пільги призводять до хоча б якимось позитивних економічних наслідків. А тому, вони вважають доцільним «скасувати всі часткові податкові пільги з податку на прибуток, податку на додану вартість, акцизному збору, податку на землю незалежно від того, чи вважаються вони такими, що мають соціальний характер, чи ні» [4, с. 83].

Податкові пільги в Україні справедливо вважаються однією з причин ерозії податкової бази, порушення принципів економічної ефективності та соціальної справедливості, нерівномірного розподілу податкового тягаря, уникнення податків. При цьому багато нарікань викликають пільги з податку на додану вартість як найчисленніші (становлять понад 80% від загальної суми пільг, що надаються юридичним особам) та найбільш деформуючі. Обтяжений податковими пільгами ПДВ втрачає більшість своїх переваг [1, с. 192].

Нейтральність оподаткування забезпечується не лише шляхом встановлення однакових ставок, але й механізмом адміністрування.

Так, Мюррей Н. Ротбард наполягає, що вимоги про надання звітності накладають штучні обмеження на малі фірми, що володіють відносно невеликим капіталом, і опосередковано надають привілеї конкуруючими з ними великим підприємствам [5].

Мюррей Н. Ротбард, вважаючи не можливим досягнення нейтральності оподаткування, вказував, що «мрія багатьох економістів — нейтральний податок, тобто податок, що не вносить викривлень у функціонування ринків, є чистою химерою. Ніякий податок не може бути дійсно нейтральним; кожен з них породжує свої викривлення. Нейтральність може бути реалізована тільки на абсолютно вільному ринку, де доходи держави утворюються виключно в результаті добровільних покупок» [5].

Це пояснюється тим, що на відміну від оподаткування споживання, яке не втручається в оптимальні рішення про заощадження й інвестиції, податок на прибуток зменшує кількість і відповідно граничну ефективність капіталу, що знижує доходи факторів виробництва і спонукає найбільш продуктивні покоління менше часу віддавати роботі. Такий висновок узгоджується з положеннями теорії оптимального оподаткування, в якій вважається, що — податок на доходи не є нейтральним. Взагалі податок на доходи, обкладаючи як заощадження, так і прибуток на заощадження, має тенденцію

перешкоджати заощаджень і стимулювати споживання [6, с. 137].

І як обґрунтували Р. Масгрейв і П. Масгрейв, вимога податкової нейтральності щодо одного і того ж потоку доходів двох індивідів, що мають різні схильності до заощаджень, дотримується тільки в тому випадку, якщо під податок потрапляють тільки зароблені доходи (earned income), а не ті, які надходять у вигляді відсотків за раніше зробленим ними заощаджень [7].

Варто звернути увагу на принцип нейтральності в контексті права Європейського Союзу та практики Суду Справедливості.

Метою Статті 90 Договору про заснування Європейської Спільноти (далі — Договір) є доповнення положень щодо вільного руху товарів у торгівлі між державами-членами через забезпечення вільного конкурування між подібними товарами без неналежного втручання з боку держави та попередження національних протекціоністських заходів. *«Нейтральність національної податкової системи може розглядатися як характеристика загального податкового режиму, впровадженого в країні, за яким нейтральність щодо експорту означає, що експортовані товари не повинні підпадати під подвійне оподаткування, тобто податкова система має бути спрямована на забезпечення того, що ціна товару, що експортується, не зростала в силу самого лише факту експорту такого товару»* [9]. Така нейтральність означає усунення фіскальних бар'єрів експорту. *«Нейтральність щодо імпорту означає, що імпортовані товари мають конкурувати з товарами національного походження на рівних, не викривлених фіскальним заходами, умовах»* [9].

Такий підхід був підтриманий Судом Справедливості. Так, наприклад, у справі Drexl Суд визначив, що обкладення імпорту податком на додану вартість не повинно спричиняти подвійне оподаткування імпортованих товарів, оскільки такий результат суперечить Статті 90 Договору [10].

У випадку експорту нейтральність вимагає повернення сплачених непрямих податків, в той час як у випадку імпорту — обкладення відповідними податками, котрі стягуються з подібних товарів національного походження, що виходять на внутрішній ринок держави імпорту [11]. Нейтральність, отже вимагає від держав-членів прийняття єдиного принципу в сфері обкладення непрямими податками.

Варто зазначити, що загальною метою податкових положень визначених Договором є забезпечення ефективного функціонування спільного ринку, які реалізуються, в тому числі, шляхом дотримання принципу нейтральності оподаткування. В той же час, принципи податкового права пов'язані і існують в тісній взаємодії. Якщо звернути увагу на практику Суду Справедливості, то принцип нейтральності оподаткування розкривається через принцип заборони дискримінації імпорту та експорту порівняно з національними товарами, що реалізуються на внутрішньому ринку держави.

Яскравими прикладами є рішення Суду ЄС по нейтральності оподаткування в яких Суд констатує наявність прямої чи непрямої дискримінації імпортних товарів (стаття 110 Угоди про функціонування Європейського Союзу).

1. Humblot v Directeur des Services Fiscaux (Case 112/84) [1985] ECR1367.

У цій справі Франція накладала менший податок на автомобілі меншої потужності, ніж на автомобілі більшої потужності. Оскільки автомобілі більшої потужності у Франції не вироблялися, Суд вирішив, що таким чином мала місце непряма дискримінація імпортних автомобілів більшої потужності, порівняно з автомобілями національного виробництва низької потужності [12].

2. Commission v Ireland (Excise Payments) (Case 55/79) [1980] ECR481.

У цій справі Ірландія дозволяла національним виробникам міцних алкогольних напоїв, пива та вина відстрочення сплати податку до моменту продажу товарів, тоді як імпортери повинні були сплачувати податок при імпорті товару. Було визнано, що хоча ставка податку була однаковою, спосіб у який стягувався податок мав дискримінаційний характер щодо імпортерів [13].

3. Outokumpu Oy (Case C-213/96) [1998] ECR I-1777.

Податок, що накладався Фінляндією на виробництво електроенергії національними виробниками, варіювався, залежно від способу її виробництва, тоді як імпортована електроенергія оподатковувалася за єдиною (фіксованою) ставкою, яка при цьому була більшою, аніж найнижча ставка, установлена для національних виробників. Судом було постановлено, що різні методи обрахування податку, що ведуть до більшого оподаткування імпортованої продукції, є дискримінаційними [14].

4. Chemial Farmaceutici SpA v DAF SpA (Case 140/79) [1981] ECR1.

Італією накладався більший податок на виробництво синтетичного алкоголю, аніж на виробництво алкоголю шляхом бродіння. В Італії вироблялося небагато алкоголю синтетичним способом. Таке оподаткування обґрунтовувалося легітимним вибором економічної політики (legitimate choice of economic policy), покликаної заохотити виробництво

алкоголю способом бродіння, для того, аби етилен використовувався для більш важливих цілей економіки. Суд визнав, що мало місце об'єктивне обґрунтування (objective justification). Суд визнав, що об'єктивні економічні причини виправдовували різницю в оподаткуванні, не роблячи таку різницю дискримінаційною щодо імпортних товарів [15].

Таким чином, можна дійти до висновку, що принцип нейтральності оподаткування порушується у разі встановлення додаткових податків чи зборів щодо окремої групи товарів, платників податків і т.д., що одночасно є порушенням принципу заборони дискримінації.

Однак в даному контексті слід звернути увагу також на співвідношення принципу нейтральності і податкового суверенітету держави. Слід відзначити, що держави-члени ЄС вправі приймати рішення, який тип податку вони хочуть запровадити, якою повинна бути податкова база та ставки податку. Однак вони повинні гарантувати, що економічні цінності не підлягатимуть дискримінації [16, с. 273]. У цьому контексті Суд ЄС стверджує, що держави-члени не можуть посилатися на «втрату доходу» (бюджету), обґрунтовуючи дискримінаційне оподаткування суспільним інтересом (тобто стверджувати, що втрати бюджету суперечать суспільному інтересу) [17; 18]. Таким чином податковий суверенітет держави повинен реалізуватися у недискримінаційний спосіб.

Висновок. Таким чином, можна констатувати, що сутність принципу нейтральності оподаткування полягає не тільки у впливі на конкурентоспроможність платника податку, а й на прийняття рішень платником податків, адже останній приймаючи рішення, які стосуються ведення господарської діяльності, має виходити з економічної доцільності, а не з прорахунку схем податкової оптимізації. Важливе значення принцип нейтральності оподаткування має в міжнародному податковому праві, адже дотримання нейтральності імпорту та експорту товарів, а їх дотримання є одним із способів уникнення подвійного оподаткування, є одним із пріоритетних завдань договорів про уникнення подвійного оподаткування.

Принцип нейтральності оподаткування тісно пов'язаний із принципом заборони дискримінації, яскравим прикладом чого є практика Європейського Суду Справедливості, адже Суд принцип нейтральності оподаткування трактується через принцип заборони дискримінації імпорту та експорту порівняно з національними товарами, що реалізуються на внутрішньому ринку держави-члена ЄС.

Література

5. Гармонізація податкового законодавства: українські реалії: монографія / Білецька Г.М., Кармаліта М.В. Куц М.О. та ін. Київ: Алерта, 2012. 222 с.

6. Система податкових пільг в Україні в контексті європейського досвіду: монографія / А.М. Соколовська, Т.І. Єфименко, І.О. Луніна та ін. Київ: НДФІ, 2006. 320 с.

7. Жеребних А.М. Реалізація стимулюючої функції податкової системи через надання податкових пільг. Финансы, учет, банки. Сб.науч. тр. ДонНУ. Донецьк. Вип. 6. 2009. С. 43–48.

8. Вишневский В.П., Веткин А.С. Уход от уплаты налогов: теория и практика / монография. Донецк: ИЭП НАН Украины, 2003. 228 с.

9. Мюррей Н. Ротбард. Власть и рынок: государство и экономика. Челябинск: Социум, 2019. 415 с. URL: http://www.sotsium.ru/?link=BOOK&id=14 (дата звернення: 28.05.2019).

10. Carlson G. The Value Added Tax: Structural and Economic Issues and Suggestions for Hungary / Taxation and Economic Development: A Conference in Hungary. Knoxville, Tennessee: The University of Tennessee, 1988. P. 123–146.

11. Musgrave, Richard A., Musgrave, Peggy B. Public Finance in Theory and Practice. Fourth ed. New York: McGraw-Hill, 1984. 824 p.

12. Договір про заснування Європейської Спільноти в консолідованій версії станом на 1 січня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (дата звернення: 28.05.2019).

13. Вовк Т. Податкові аспекти права СОТ та acquis ЄС. Орієнтири податкової реформи в Україні / Вовк Т., Водянніков О., Коноваленко І. Харків: Консум, 2004. 960 с.

14. The decision of the Court of Justice of the European Union of 25 February 1988. Case 299/86. Re Drexl on the interpretation of Article 95 of the EEC Treaty. URL: http://curia.europa.eu/juris/ showPdf.jsf?text=&docid=94933&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5964634 (дата звернення: 28.05.2019).

15. Opinion of Mr Advocate General Jacobs delivered on 13 November 1997. Case C-213/96. Outokumpu Oy, on the interpretation of Articles 9, 12 and 95 of the EC Treaty. URL: http://curia.europa.eu/juris/ showPdf.jsf?tex-

t=&docid=101166&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5968110 (дата звернення: 28.05.2019).

16. The decision of the Court of Justice of the European Union of 9 May 1985. Case 112/84. Michel Humblot and Directeur des services fiscaux on the interpretation of Article 95 of the EEC Treaty. URL: http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=93350&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5964981 (дата звернення: 28.05.2019).

17. The decision of the Court of Justice of the European Union of 27 February 1980. Case 55/79. Commission v Ireland (Excise Payments). URL: http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=90347&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5968454 (дата звернення: 28.05.2019).

18. The decision of the Court of Justice of the European Union of 2 April 1998. Case C-213/96. Outokumpu Oy, on the interpretation of Articles 9, 12 and 95 of the EC Treaty. URL: http://curia.europa.eu/juris/ showPdf.jsf; jsessionid=9ea7d2dc30d5ff63a8f6971b46f0a5abdac9a480e8d1.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuObNf0?text=&docid=101093&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=495447 (дата звернення: 28.05.2019).

19. The decision of the Court of Justice of the European Union of 14 January 1981. Case 140/79. Chemial Farmaceutici SpA v DAF SpA, on the interpretation of Article 95 of the EEC Treaty in relation to Italian legislation concerning a special revenue charge on denatured alcohol. URL: http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=90551&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5969312 (дата звернення: 28.05.2019).

20. Schön, Wolfgang, Neutrality and Territoriality — Competing or Converging Concepts in European Tax Law? Bulletin for International Taxation April/May 2015; Working Paper of the Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance. 2015. No. 2015–01. P. 271–293 URL: https://www.eui.eu/Documents/MWP/ProgramActivities/2017–2018/master-classes/Schoen.pdf (дата звернення: 28.05.2019).

21. The decision of the Court of Justice of the European Union of 10 April 2014. Case C190/12. Emerging Markets Series of DFA Investment Trust Company v Dyrektor Izby Skarbowej w Bydgoszczy. URL: http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=150785&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5986819 (дата звернення: 28.05.2019).

22. The decision of the Court of Justice of the European Union of 21 September 1999. Case C-307/97. Compagnie de Saint-Gobain, Zweigniederlassung Deutschland and Finanzamt Aachen-Innenstadt URL: http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=44717&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5988394 (дата звернення: 28.05.2019).

References

1. Gharmonizacija podatkovogho zakonodavstva: ukrajinsjki realiji: monoghrafija / Bilecjka Gh. M., Karmalita M. V. Kuc M. O. ta in. Kyjiv: Alerta, 2012. 222 p. [in Ukrainian].

2. Systema podatkovykh piljgh v Ukrajini v konteksti jevropejsjkogho dosvidu: monoghrafija / A. M. Sokolovsjka, T. I. Jefymenko, I. O. Lunina ta in. Kyjiv: NDFI, 2006. 320 p. [in Ukrainian].

3. Zherebnykh A. M. Realizacija stymuljujuchoji funkciji podatkovoji systemy cherez nadannja podatkovykh piljgh. Fynansы, uchet, banky. Sb.nauch. tr. DonNU. Donecjk. Vyp. 6. 2009. P. 43–48. [in Ukrainian].

4. Vyshnevskyj V. P., Vetkyn A. S. Ukhod ot uplatы naloghov: teoryja y praktyka / monoghrafyja. Doneck: YЭP NAN Ukraynы, 2003. 228 p. [in Russian].

5. Mjurrej N. Rotbard. Vlastj y rынok: ghosudarstvo y эkonomyka. Cheljabynsk: Socyum, 2019. 415 p. URL: http://www.sotsium.ru/?link=BOOK&id=14 (last accessed: 28.05.2019). [in Russian].

6. Carlson G. The Value Added Tax: Structural and Economic Issues and Suggestions for Hungary / Taxation and Economic Development: A Conference in Hungary. Knoxville, Tennessee: The University of Tennessee, 1988. P. 123–146.

7. Musgrave, Richard A., Musgrave, Peggy B. Public Finance in Theory and Practice. Fourth ed. New York: McGraw-Hill, 1984. 824 p.

8. Treaty establishing the European Community as at 1 January 2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017 (last accessed: 28.05.2019).

9. Vovk T. Podatkovi aspekty prava SOT ta acquis Je S. Orijentyry podatkovoji reformy v Ukrajini / Vovk T., Vodjannikov O., Konovalenko I. Kharkiv: Konsum, 2004. 960 p. [in Ukrainian].

10. The decision of the Court of Justice of the European Union of 25 February 1988. Case 299/86. Re Drexl on the interpretation of Article 95 of the EEC Treaty. URL: http://curia.europa.eu/juris/ showPdf.jsf?text=&docid=94933&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5964634 (last accessed: 28.05.2019).

11. Opinion of Mr Advocate General Jacobs delivered on 13 November 1997. Case C-213/96. Outokumpu Oy, on the interpretation of Articles 9, 12 and 95 of the EC Treaty. URL: http://curia.europa.eu/juris/ showPdf.jsf?text=&docid=101166&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5968110 (last accessed: 28.05.2019).

12. The decision of the Court of Justice of the European Union of 9 May 1985. Case 112/84. Michel Humblot and Directeur des services fiscaux on the interpretation of Article 95 of the EEC Treaty. URL: http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=93350&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5964981 (last accessed: 28.05.2019).

13. The decision of the Court of Justice of the European Union of 27 February 1980. Case 55/79. Commission v Ireland (Excise Payments). URL: http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=90347&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5968454 (last accessed: 28.05.2019).

14. The decision of the Court of Justice of the European Union of 2 April 1998. Case C-213/96. Outokumpu Oy, on the interpretation of Articles 9, 12 and 95 of the EC Treaty. URL: http://curia.europa.eu/juris/ showPdf.jsf; jsessionid=9ea7d2dc30d5ff63a8f6971b46f0a5abdac9a480e8d1.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuObNf0?text=&docid=101093&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=495447 (last accessed: 28.05.2019).

15. The decision of the Court of Justice of the European Union of 14 January 1981. Case 140/79. Chemial Farmaceutici SpA v DAF SpA, on the interpretation of Article 95 of the EEC Treaty in relation to Italian legislation concerning a special revenue charge on denatured alcohol. URL: http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=90551&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5969312 (last accessed: 28.05.2019).

16. Sch n, Wolfgang, Neutrality and Territoriality — Competing or Converging Concepts in European Tax Law? Bulletin for International Taxation April/May 2015; Working Paper of the Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance. 2015. No. 2015–01. P. 271–293 URL: https://www.eui.eu/Documents/MWP/ProgramActivities/2017–2018/master-classes/Schoen.pdf (last accessed: 28.05.2019).

17. The decision of the Court of Justice of the European Union of 10 April 2014. Case C190/12. Emerging Markets Series of DFA Investment Trust Company v Dyrektor Izby Skarbowej w Bydgoszczy. URL: http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=150785&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5986819 (last accessed: 28.05.2019).

18. The decision of the Court of Justice of the European Union of 21 September 1999. Case C-307/97. Compagnie de Saint-Gobain, Zweigniederlassung Deutschland and Finanzamt Aachen-Innenstadt URL: http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=44717&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5988394 (last accessed: 28.05.2019).

19. The decision of the Court of Justice of the European Union of 14 January 1981. Case 140/79. Chemial Farmaceutici SpA v DAF SpA, on the interpretation of Article 95 of the EEC Treaty in relation to Italian legislation concerning a special revenue charge on denatured alcohol. URL: http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=90551&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5969312 (last accessed: 28.05.2019).

20. Sch n, Wolfgang, Neutrality and Territoriality — Competing or Converging Concepts in European Tax Law? Bulletin for International Taxation April/May 2015; Working Paper of the Max Planck Institute for Tax Law and Public Finance. 2015. No. 2015–01. P. 271–293 URL: https://www.eui.eu/Documents/MWP/ProgramActivities/2017–2018/master-classes/Schoen.pdf (last accessed: 28.05.2019).

21. The decision of the Court of Justice of the European Union of 10 April 2014. Case C190/12. Emerging Markets Series of DFA Investment Trust Company v Dyrektor Izby Skarbowej w Bydgoszczy. URL: http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=150785&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5986819 (last accessed: 28.05.2019).

22. The decision of the Court of Justice of the European Union of 21 September 1999. Case C-307/97. Compagnie de Saint-Gobain, Zweigniederlassung Deutschland and Finanzamt Aachen-Innenstadt URL: http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=44717&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=5988394 (last accessed: 28.05.2019).

УДК 343.341

Беседа Дмитро Володимирович
старший викладач
Національна академія Служби безпеки України
Беседа Дмитрий Владимирович
старший преподаватель
Национальная академия Службы безопасности Украины
Beseda Dmytro
Senior Lecturer
National Academy of Security Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-3-4911

СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

СУЩНОСТЬ И ПРИНЦИПЫ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ УКРАИНЫ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

ESSENCE AND PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COOPERATION OF LAW ENFORCEMENT BODIES OF UKRAINE IN THE SPHERE OF COUNTERACTION OF ORGANIZED CRIME

Анотація. *В статті досліджуються питання міжнародного співробітництва правоохоронних органів України з протидії організованій злочинності, його сутність та принципи. Встановлено, що організована злочинність залишається однією із основних загроз національній безпеці України. Автор зазначає, що ефективна протидія цьому явищу є важливою не тільки для вирішення завдань внутрішньої політики нашої країни, а й реалізації політики європейської інтеграції.*

На гнуті аналізу низки наукових підходів щодо поняття міжнародного співробітництва із протидії організованій злочинності автором зроблено висновок про те, що його основне значення полягає у взаємодії між конкретними правоохоронними органами, яка здійснюється, переважно, на двосторонньому рівні, інколи – із залученням інших сторін.

З'ясовано, що ключовим принципом організації протидії організованій злочинності має визнаватися принцип спільної відповідальності, за якого зменшення загрози з боку цього явища розглядається як спільна та колективна відповідальність усіх країн світу, що потребує напрацювання єдиної стратегії, яка має реалізовуватися на загальносвітовому рівні.

Робиться висновок про те, що питання міжнародного співробітництва із протидії злочинності мають бути віднесені до числа базових напрямів реалізації зовнішньої політики держави.

Ключові слова: *міжнародне співробітництво, організована злочинність, правоохоронна діяльність, транснаціональна злочинність.*

Аннотация. *В статье исследуются вопросы международного сотрудничества правоохранительных органов Украины по противодействию организованной преступности, его сущность и принципы. Установлено, что организованная преступность остается одной из основных угроз национальной безопасности Украины. Автор отмечает, что эффективное противодействие этому явлению важна не только для решения задач внутренней политики нашей страны, но и реализации политики европейской интеграции.*

На гнутые анализа ряда научных подходов относительно понятия международного сотрудничества по противодействию организованной преступности автором сделан вывод о том, что его основное значение заключается во

взаимодействии между конкретными правоохранительными органами, которая осуществляется преимущественно на двустороннем уровне, иногда – с привлечением других сторон.

Выяснено, что ключевым принципом организации противодействия организованной преступности должно признаваться принцип совместной ответственности, при котором уменьшение угрозы со стороны этого явления рассматривается как общая и коллективная ответственность всех стран мира, что требует выработки единой стратегии, которая должна реализовываться на общемировом уровне.

Делается вывод о том, что вопросы международного сотрудничества по противодействию преступности должны быть отнесены к числу базовых направлений реализации внешней политики государства.

Ключевые слова: *международное сотрудничество, организованная преступность, правоохранительная деятельность, транснациональная преступность.*

Summary. *The article examines the issues of international cooperation of law enforcement agencies of Ukraine to counter organized crime, its essence and principles. It has been established that organized crime remains one of the main threats to the national security of Ukraine. The author notes that effective counteraction to this phenomenon is important not only for solving the problems of the internal policy of our country, but also for implementing the policy of European integration.*

The author makes a conclusion that a number of scientific approaches regarding the concept of international cooperation in countering organized crime is concluded that its main significance lies in the interaction between specific law enforcement agencies, which is carried out mainly at the bilateral level, sometimes involving other parties.

It was found that the principle of shared responsibility should be recognized as the key principle of organizing the fight against organized crime, in which reducing the threat posed by this phenomenon is considered as the common and collective responsibility of all countries of the world, which requires the development of a common strategy that should be implemented at the global level.

It is concluded that the issues of international cooperation in combating crime should be included among the basic directions of the implementation of the state's foreign policy.

Key words: *international cooperation, organized crime, law enforcement, transnational crime.*

Постановка проблеми. Організована злочинність становить собою одну із найгостріших загроз національній безпеці України і міжнародному правопорядку у цілому, політичному, економічному та суспільному життю усіх країн світу. Ефективна протидія організованій злочинності потребує налагодження міжнародного співробітництва з правоохоронними органами інших країн та компетентними міжурядовими організаціями, що обумовлено транснаціональним характером цього явища, що проявляється у налагодженні кримінальними структурами зв'язків в інших країнах світу, поширенням їх діяльності поза межі державних кордонів, а також використанням міжнародних інструментів для здійснення протиправної діяльності.

Питання міжнародного співробітництва правоохоронних органів у протидії організованій злочинності, його сутності та основних принципів потребують наукового обґрунтування з урахуванням наявного стану загрози, обумовленої діями кримінальних структур, а також і з огляду на реалізацію нашою державою політики європейської інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науці дослідженню питань міжнародного співробітництва правоохоронних органів у сфері протидії організованій злочинності присвячено багато праць, а саме роботи Ю. Чорноус [3], А. Волеводз [4] О. Бастрикін [5] О. Шостко [6], В. Цепелев [7], О. Виноградова [8] та ін. Водночас, сутність та принципи такого співробітництва залишаються, значною мірою, не розкритими.

Метою статті є визначення сутності та принципів міжнародного співробітництва правоохоронних органів України у сфері протидії організованій злочинності, а також його значення для реалізації зовнішньої політики нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Ознакою сучасного стану розвитку організованої злочинності є набуття нею статусу транснаціональної — глобалізація організованої злочинності не визнає будь-яких національних кордонів. Це особливо стосується нашої країни, що знаходиться на перетині маршрутів наркотрафіку, торгівлі людьми, нелегальної міграції тощо і відчуває на собі спрямування транснаціональних організованих злочинних угруповань. Організація ефективної протидії організованій злочинності вимагає формування оновлених підходів, які ґрунтуватимуться на потребах забезпечення національної безпеки, сталого суспільного розвитку.

У той же час, і це визнається на рівні Організації Об'єднаних Націй, на сьогодні має місце невідповідність між природою та масштабом проблеми протидії

організованій злочинності та підходами, які сповідують держави у реагуванні на неї. Так, визнається, що поліцейські структури можуть відносно ефективно працювати у напрямку притягнення представників криміналітету до відповідальності, але вони не в змозі зменшити потоки наркотиків, жертв торгівлі людьми або кримінальних доходів. Прогрес у вирішенні проблеми організованої злочинності вимагає від тих, хто визначає державну та міжнародну політику, ширшого розуміння проблеми [1]. Таким чином, визнається, що оптимальної моделі побудови правоохоронної діяльності у сфері протидії організованій злочинності на сьогодні не існує. Це, у свою чергу, вимагає об'єднання зусиль різних країн світу у пошуку оптимальних шляхів реагування на вказану загрозу, спільного напрацювання підходів до цієї проблеми. Саме цю мету, на нашу думку, слід визнати як основну у побудові організаційних та правових засад міжнародного співробітництва правоохоронних органів в антикримінальній сфері.

Слід визнати, що правоохоронні органи України не в змозі самостійно суттєво вплинути на загальний стан організованої злочинності. Це пов'язано не лише із відсутністю належних фінансових, людських, технічних та інших ресурсів, а й із самим транснаціональним характером злочинності. Сучасна організована злочинність, виступаючи глобальним явищем, визначається впливом чинників, що також мають загальносвітовий характер а отже здатність однієї країни суттєво вплинути на її розвиток є вкрай обмеженою. Очевидно, що реагування на глобальну проблему вимагає напрацювання спільних підходів, ключовим із яких, на нашу думку, є використання інструментарію міжнародного співробітництва.

Розширення міжнародного співробітництва, мінімізація можливостей криміналітету використовувати процеси глобалізації, різниці в правових та інституційних системах різних країн світу для розширення своєї діяльності та уникнення відповідальності матиме і безперечний профілактичний ефект, допомагатиме запобіганню злочинній діяльності, у т.ч. шляхом усунення чинників, що сприяють вчиненню злочинів.

Таким чином, транснаціональний характер сучасної організованої злочинності, що розповсюджує свою діяльність на різні країни та регіони, обумовлює потребу активного використання механізмів міжнародного співробітництва для боротьби із цим явищем. Незаконні канали поставок наркотиків, людей, товарів та фінансів проходять через території різних країн чи навіть континентів. Наркотичні засоби виробляються у одній країні з використанням ввезених з інших країн прекурсорів, переміщуються на ринки збуту на інших континентах. Жертви торгівлі людьми та нелегальні мігранти вивозяться із країн походження до країн призначення через низку транзитних регіонів організованими злочинними угрупуваннями, що можуть базуватися у зовсім інших країнах. Високопосадові корупціонери використовують можливості міжнародних офшорних центрів для вивезення із своїх країн коштів, здобутих злочинним шляхом, у тому числі у результаті діяльності, що розповсюджується на декілька країн та регіонів. Слід також враховувати широке використання злочинцями міжнародних фінансових систем для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, мережі Інтернет та мобільного зв'язку для контролю над операціями, що проводяться на транскордонному рівні. Протидія такого роду злочинній діяльності вимагає міжнародного співробітництва з правоохоронними органами та спецслужбами інших країн.

Міжнародне співробітництво здійснюється державами — суб'єктами міжнародного права, а конкретні дії у цій сфері реалізуються уповноваженими ними правоохоронними органами, що діють задля досягнення спільної мети — зменшення загрози з боку транснаціональної організованої злочинності для безпеки їх громадян та міжнародного правопорядку у цілому. Тлумачний словник сучасної української мови визначає співробітництво так: «займатися якоюсь діяльністю, працювати разом із ким-небудь» [2, с. 1170]. На нашу думку, сутністю співробітництва є узгодження дій його суб'єктів задля досягнення спільної мети.

Ю. Чорноус визначає міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю як діяльність держав, їх компетентних органів, міжнародних організацій, що ґрунтується на нормах міжнародних договорів та національного законодавства й спрямована на розслідування, кримінальне переслідування, судовий розгляд та запобігання злочинам [3, с. 106–111]. Зазначене визначення, на нашу думку, має певні недоліки. По-перше, компетентні органи держав не є самостійними суб'єктами співробітництва і можуть брати у ньому участь виключно від імені своїх держав. Посилення на норми міжнародного права та національне законодавство у цьому визначенні, на нашу думку, є зайвим, оскільки на цьому ґрунтується будь-яка діяльність державних інститутів, у т.ч. і не пов'язана із міжнародним співробітництвом. Окрім цього вважаємо, що метою співробітництва є не розслідування, кримінальне переслідування, судовий розгляд чи запобігання окремим злочинам. Це може виступати метою окремих дій в рамках

міжнародного співробітництва, а не цього процесу у цілому. Дійсною ж метою цього є зниження гостроти загрози з боку злочинності для громадської та національної безпеки держав-учасниць та міжнародного правопорядку. При цьому ключового значення набуває саме протидія злочинам, що становлять загрозу національній, а не громадській безпеці, оскільки мова йдеться про транснаціональну організовану злочинність, діяльність якої має вкрай високий ступінь суспільної небезпеки.

Подібні міркування також відносяться до визначення міжнародного співробітництва, наданого О. Волєводзом як врегульованої нормами міжнародного і внутрішньодержавного права погодженої діяльності різних країн із захисту інтересів особи, суспільства і держави від міжнародних та транснаціональних злочинів, а також із прийняття суб'єктами цієї діяльності обумовлених національним кримінальним законодавством заходів, націлених на забезпечення національного кримінального процесу та відправлення правосуддя їх судами в справах про злочини, що посягають на внутрішньодержавний порядок [4, с. 28]. Слід також зазначити, що заходи, які вживаються суб'єктами міжнародного співробітництва (держави та уповноваженими ними органами) для забезпечення кримінального процесу, можуть і не стосуватися міжнародного співробітництва.

О. Бастрикін вважає за доцільне розмежовувати міжнародну допомогу та міжнародну співпрацю у боротьбі з організованою злочинністю. На його думку, міжнародна правова допомога передбачає виконання певних дій, покликаних сприяти вирішенню певних питань, пов'язаних із розслідуваннями за кримінальним провадженням. Натомість, співробітництво він характеризує як цілеспрямовану діяльність компетентних органів, що стосується загальних інтересів держав, що співпрацюють, націлену на досягнення єдиних цілей у боротьбі зі злочинністю [5, с. 24–25]. Очевидно, що, за такого підходу, міжнародна допомога є різновидом міжнародного співробітництва. Водночас, важливим є і виділення цієї категорії, оскільки механізми міжнародної допомоги у рамках кримінальних проваджень мають суттєву відмінність і обумовлені саме їх процесуальним характером. Натомість, співробітництво в рамках оперативно-розшукової діяльності або співпраця в міжнародних організаціях передбачає суттєво більший арсенал форм та методів, значна частина яких відносяться до сфери скоріше дипломатії, аніж правоохоронної діяльності.

О. Шостко визначає міжнародне співробітництво як «об'єднання зусиль органів кримінальної юстиції різних країн, спрямованих на запобігання, припинення, розслідування злочинів, притягнення винних до кримінальної відповідальності, розробку стратегії і тактики цієї діяльності, а також удосконалення методів управління уповноваженими структурами та кадровим, науковим, технічним забезпеченням їх роботи». Таким чином, дослідниця у своєму визначенні надає перелік напрямів міжнародного співробітництва. Вчена вказує на наявність інтернаціонального та регіонального рівнів відповідного співробітництва [6, с. 252], розуміючи під «інтернаціональним» загальносвітовий. Тобто, О. Шостко розглядає міжнародне співробітництво лише у контексті діяльності міжнародних інституцій, таких як ООН та ЄС і не торкається питань взаємодії правоохоронних органів у вирішенні конкретних питань протидії організованій злочинності.

На нашу думку, основне значення у міжнародному співробітництві із протидії злочинності має взаємодія між конкретними правоохоронними органами, що здійснюється, переважно, на двосторонньому рівні, інколи — із залученням інших сторін.

Одним із ключових в організації протидії організованій злочинності має визнаватися принцип спільної відповідальності, за якого зменшення загрози з боку цього явища має визнаватися спільною та колективною відповідальністю усіх країн світу. Однаково відповідальними за вирішення цієї проблеми мають визнаватися як країни походження незаконних товарів та послуг, так і країни транзиту, споживання, а також і держави, де отримані злочинним шляхом гроші легалізуються та інвестуються. Окрім цього, відповідальними є і країни, що тим чи іншим чином, у т.ч. опосередковано сприяють вчиненню певних злочинів, наприклад, постачальники хімічних прекурсорів, що використовуються у незаконному виробництві наркотиків.

Практична реалізація цього принципу потребуватиме спільного напрацювання єдиної стратегії, що має реалізовуватися на загальносвітовому рівні.

У ході міжнародного співробітництва держави відстоюють власні інтереси. Водночас, характерною ознакою сучасного стану ситуації у сфері протидії злочинності є те, що ефективне запобігання цьому явищу відповідає національним інтересам усіх країн світу. Відповідно, країни повинні діяти спільно та узгоджено для забезпечення ефективного реагування на цю загрозу. У рамках такого співробітництва держави вступають між собою у взаємодію, у ході якої її сторони діють задля взаємної користі та досягнення спільної мети.

Міжнародне співробітництво правоохоронних України із протидії організованій злочинності ґрунтується на низці принципів, при цьому не всі вони

виражені чи явно затверджені у нормах права. Як складна система міжнародне співробітництво включає узгоджені політику, законодавство, правозастосовну, організаційно-управлінську, інформаційну, науково-дослідну діяльність держав, державних органів і посадових осіб, а також міжнародних організацій [7, с. 24]. Таким чином, воно визначається широким колом чинників, вплив яких виходить поза межі діяльності власне правоохоронних органів.

Можна виділити загальні принципи міжнародного співробітництва: принцип мирного вирішення міжнародних спорів; принцип невтручання у внутрішні справи інших держав; принцип суверенної рівності держав; принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань; принцип недоторканності кордонів та територіальної цілісності держав; принцип поваги до прав людини; принцип незастосування сили або погрози силою; принцип рівноправності та самовизначення народів. Спеціальними принципами є: принцип взаємності та добровільності; принцип додержання суверенітету і безпеки держав-учасниць міжнародного договору; принцип уступки частини суверенітету (застосування іноземного законодавства); принцип відповідності прохання сторони, яка звертається із запитом, законодавству держави, що виконує запит, та реалізації умов договору за допомогою застосування національного законодавства; принцип рівності повноважень сторін, які здійснюють взаємодію; принцип забезпечення правового захисту рівності учасників кримінального процесу на території держав-учасниць міжнародного договору; принцип обмеження застосування міжнародного договору територіями держав-учасниць цього договору; принцип додержання прав та інтересів третіх держав (осіб) учасниками договірних відносин; принцип обов'язковості виконання умов міжнародного договору; принцип взаємодії на основі права, передбаченого міжнародним договором [8, с. 33–74].

Вважаємо, що цей перелік доцільно доповнити ще такими принципами, як утримання від здійснення на території іншої сторони юрисдикції та функції, що належать виключно до компетенції органів цієї іншої сторони відповідно до її національного законодавства; утримання здійснення оперативно-розшукових заходів та інших правоохоронних дій на території іншої сторони без отримання її згоди, що, зокрема, стосується проведення контрольованих поставок через територію іншої сторони без її інформування та отримання від неї згоди; обмеження співробітництва лише справами загальнокримінального характеру; невідворотність відповідальності за скоєні злочини («покарай або видай»); гуманність; виконання запитуваних закордонними правоохоронними органами дій — процесуальних або оперативно-розшукових — лише згідно власного національного законодавства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів України із протидії організованій злочинності має на меті як вирішення конкретних питань із викриття та припинення певних протиправних дій, усунення їх суспільно-небезпечних наслідків, притягнення винних до кримінальної відповідальності тощо, так і відстоювання національних інтересів нашої держави у функціонуванні існуючого міжнародної антикримінальної системи, а також і реалізації базових засад зовнішньої політики держави. З огляду на викладене, питання міжнародного співробітництва із протидії злочинності мають бути віднесені до числа базових напрямів реалізації зовнішньої політики держави. Не можна не погодитися із думкою про те, що важливим зовнішньополітичним завданням для нашої держави є формування безпечного міжнародного середовища, що включає у себе і розвиток співпраці у протидії організованій злочинності. Наша держава прагне забезпечити собі гідний статус повноцінного та рівноправного суб'єкта системи міжнародних відносин, надійного партнера у вирішенні питань протидії викликам та загрозам сучасності, серед яких однією із найбільш гострих становить собою діяльність організованої злочинності.

Література

1. The Globalization of Crime. A Transnational Organized Crime Threat Assessment. United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna. 2010303. — P. 20.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл.: Т. В. Бусел]. — К.: Ірпінь-Перун, 2002. — 1440 с.

3. Чорноус Ю. М. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю // Право та державне управління. 2103, № 4 (13). — с. 106–111.

4. Волеводз А. Г. Правовые и методические основы деятельности органов предварительного следствия России по розыску, аресту и обеспечению конфискации за рубежом денежных средств и имущества, полученных преступным путем: дисс. ... канд. юрид. наук. — М., 1999. — 225 с. — С. 28.

5. Бастрыкин А. И. Взаимодействие советского уголовно-процессуального и международного права. — Л.: Изд-во Лен. Ун-та, 1986. — 324 с. — С. 24–25.

6. Шостко О. Ю. Організована злочинність в системі координат зарубіжного досвіду // Вісник Асоціації кримінального права України. — № 1 (2). — 2014. — С. 242–254; С. 252.

7. Цепелев В. Ф. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью: уголовно-правовые, криминологические и организационно-правовые аспекты: монография / В. Ф. Цепелев. — М.: Академия управления МВД России, 2001. — 137 с. — С. 24.

8. Виноградова О. І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — Х., 2000. — 216 с. — С. 33–74.

References

1. The Globalization of Crime. A Transnational Organized Crime Threat Assessment. United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna. 2010 303. — S. 20.

2. Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoji ukrajinsjkoji movy / [ukl.: T. V. Busel]. — K.: Irpinj-Perun, 2002. — 1440 s.

3. Chornous Ju. M. Mizhnarodne spivrobitnyctvo u borotjbi zi zlochynnistju // Pravo ta derzhavne upravlinnja. 2103, # 4 (13). — S. 106–111.

4. Volevodz A. Gh. Pravovыe y metodycheskye osnovы dejateljnosty orghanov predvaryteljnogho sledstvyja Rossyy po rozыsku, arestu y obespechenyju konfyskacyy za rubezhom denezhnыkh sredstv y ymushhestva, poluchennыkh prestupnыm putem: dyss. ... kand. juryd. nauk. — M., 1999. — 225 s. — S. 28.

5. Bastrыkyn A. Y. Vzaymodejstvye sovetskogho ugholovno-processualjnogho y mezhdunarodnogho prava. — L.: Yzd-vo Len. Un-ta, 1986. — 324 s. — S. 24–25.

6. Shostko O. Ju. Orghanizovana zlochynnistj v systemi koordynat zarubizhnogho dosvidu // Visnyk Asociaciji kryminaljnogho prava Ukrajiny. — # 1 (2). — 2014. — s. 242–254. — S. 252.

7. Cepelev V. F. Mezhdunarodnoe sotrudnychestvo v borjbe s prestupnostjju: ugholovno-pravovыe, krymynologhycheskye y orghanyzacyonno-pravovыe aspekty: monoghrafyja / V. F. Cepelev. — M.: Akademyja upravlenyja MVD Rossyy, 2001. — 137 s. — S. 24.

8. Vynoghradova O. I. Mizhnarodne spivrobitnyctvo Ukrajiny u ghaluzi borotjby zi zlochynnistju (kryminaljno-procesualjnyj aspekt): dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.09. — Kh., 2000. — 216 s. — S. 33–74.

УДК 343.13

Шаповал Артем Олександрович
аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»
Шаповал Артем Александрович
аспирант кафедры уголовного процесса
Национального университета «Одесская юридическая академия»
Shapoval Artem
Postgraduate of Criminal Process Department of the
National University «Odessa Academy of Law»

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-3-5007

ОГЛЯД ТА ОБШУК ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ, ЗАРЕЄСТРОВАНОГО ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

ОСМОТР И ОБЫСК ТРАНСПОРТНОГО СРЕДСТВА, ЗАРЕГИСТРИРОВАННОГО ЗА ПРЕДЕЛАМИ УКРАИНЫ

INSPECTION AND SEARCH OF A VEHICLE REGISTERED OUTSIDE UKRAINE

Анотація. *Стаття присвячена деяким аспектам проведення слідчих (розшукових) дій у «іншому володінні особи», а саме у транспортному засобі. В ході дослідження виявлено, що на сьогоднішній день на території України перебуває велика кількість транспортних засобів, які не пройшли процедуру митного очищення та не зареєстровані у відповідних органах МВС, тобто, перебувають на території нашої держави в режимі «тимчасового ввезення» або «транзиту». В деяких випадках вони використовуються громадянами України навіть як знаряддя для скоєння злочину, тому досить часто у правоохоронних органів виникає необхідність проводити у них певні слідчі (розшукові) дії, а саме, огляд та обшук. Встановлено, що огляд та обшук транспортного засобу, який зареєстрований за кордоном але перебуває на території України, проводиться на тих же підставах, що й транспортного засобу, зареєстрованого на території України. Здійснено належне наукове обґрунтування висновку про те, що стаття 30 Конституції України однаковою мірою «захищає» як транспортний засіб, який належить громадянину України, так і транспортний засіб, який належить нерезиденту України або іноземному підприємству.*

Ключові слова: *слідчі (розшукові) дії, огляд, обшук, транспортний засіб, недоторканість іншого володіння особи.*

Аннотация. *Статья посвящена некоторым аспектам проведения следственных (розыскных) действий в «ином владении лица», а именно в транспортном средстве. В ходе исследования выявлено, что на сегодняшний день на территории Украины находится большое количество транспортных средств, не прошедших процедуру таможенной очистки и не зарегистрированых в соответствующих органах МВД, то есть, которые находятся на территории нашего государства в режиме «временного ввоза» или «транзита». В некоторых случаях они используются гражданами Украины как орудие для совершения преступления, поэтому довольно часто у правоохранительных органов возникает необходимость проводить в них определенные следственные (розыскные) действия, а именно осмотр и обыск. Установлено, что осмотр и обыск транспортного средства, которое зарегистрировано за границей, но находится на территории Украины, проводится на тех же основаниях, что и транспортного средства, зарегистрированного на территории Украины. Осуществлено надлежащее научное обоснование вывода о том, что статья 30 Конституции Украины в равной степени «защищает» как транспортное средство, которое принадлежит гражданину Украины, так и транспортное средство, которое принадлежит нерезиденту Украины или иностранному предприятию.*

Ключевые слова: *следственные (розыскные) действия, осмотр, обыск, транспортное средство, неприкосновенность иного владения лица.*

Summary. *The article is devoted to some aspects of investigative (search) actions in the «other person's possession», namely in a vehicle. The study revealed that today in Ukraine there are a large number of vehicles that have not passed the customs inspection procedure and are not registered with the relevant bodies of the Ministry of Internal Affairs, that is the above-mentioned vehicles are in the territory of our country on the right of «temporary import» or «transit». In some cases that they are used by citizens of Ukraine as an instrument for committing a crime, therefore, quite often, law enforcement officers need to conduct certain investigative (search) actions on them, namely inspection and search. It is established that the inspection and search of a vehicle that is registered abroad, but located on the territory of Ukraine, is conducted according to the same grounds as to the vehicle registered on the territory of Ukraine. A proper scientific research claims that Article 30 of the Constitution of Ukraine equally «protects» both vehicles that belongs to a citizen of Ukraine and a vehicle that belongs to a non-resident of Ukraine or a foreign company.*

Key words: *investigative (search) actions, inspection, search, vehicle, inviolability other property.*

Постановка проблеми. Кожному гарантується недоторканність житла чи іншого володіння особи. Так, не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Вітчизняне законодавство відносить транспортний засіб до «іншого володіння особи». Виходячи з цього, на всі транспортні засоби поширюється дія положень статті 30 Конституції України. Іншими словами, для проведення огляду чи обшуку у транспортному засобі органи досудового розслідування повинні отримати вмотивоване рішення суду, тобто, ухвалу слідчого судді.

На перший погляд все зрозуміло. Однак, якщо звернути увагу на ситуацію на українських дорогах, виявляється, що деякі питання залишаються. Так, сьогодні громадяни продовжують користуватись транспортними засоби, які зареєстровані поза межами України, здебільшого, в країнах Європейського Союзу. Нерезиденти та резиденти України перетинають митний кордон нашої держави в режимі «тимчасового ввезення» або «транзиту». Це дозволяє їм певний час легально користуватись цими транспортними засобами на території України. Однак, якщо «опустити» всі митні та податкові аспекти, залишаються невирішеними декілька процесуальних питань. Чи поширюється стаття 30 Конституції України на транспортні засоби, зареєстровані поза межами України? Чи потрібна ухвала слідчого судді для проведення в них огляду та обшуку, а якщо потрібна, то які відомості необхідно вказувати у відповідному клопотанні?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попереднє вивчення стану наукового дослідження вищевказаної проблематики показує, що науковці не приділяли належної уваги питанню проведення огляду та обшуку транспортного засобу, зареєстрованого поза межами нашої держави. Формулюючи власну точку зору та обґрунтовуючи її право на існування, можна виділити декількох науковців, праці яких заслуговують на увагу. Серед них: І. В. Вегера-Іжевська [1], І. В. Гловюк [2], О. Б. Комарницька [3], С. О. Сорока [4], О. С. Старенький [5] та інші.

Формулювання цілей статті. Виходячи з розуміння загальної проблеми статті, завданнями даного дослідження є з'ясування та уточнення деяких аспектів проведення окремих слідчих (розшукових) дій в рамках кримінального провадження, а також розкриття принципу недоторканності житла чи іншого володіння особи для ефективного проведення досудового розслідування та унеможливлення порушення прав людини і громадянина.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розбудови правової держави особливої уваги в Україні набуває забезпечення прав та основоположних свобод людини і громадянина. Однак проблема забезпечення прав і свобод особи в Україні постає ще доволі гостро, зокрема, це стосується і кримінального судочинства [4, с. 213]. Міжнародно-правові акти у сфері прав людини проголошують серед основоположних прав людини право на житло та його недоторканість. В статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. зазначено, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві

в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [6]. Крім того, аналогічні права проголошені і в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 17) [7], у ст. 12 Загальної декларації прав людини [8]. Щодо національного законодавства, то варто зазначити, що Конституція України також гарантує недоторканість житла (ст. 30). Згідно з положеннями цієї норми, забороняється проникнення в житло чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим рішенням суду [9]. Крім того, Конституцією і законами України передбачається можливість тимчасового обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина. Це відбувається під час проведення окремих слідчих дій, зокрема огляду та обшуку.

Обшук та огляд є достатньо ефективними засобами збирання та перевірки доказів у кримінальному провадженні. Разом з тим, для забезпечення допустимості отриманих у результаті їх проведення фактичних даних, необхідним є чітке дотримання вимог КПК як при розгляді клопотання слідчим суддею, так і при їх проведенні, а наприкінці досудового розслідування — при відкритті матеріалів досудового розслідування [2, с. 141]. Ці слідчі (розшукові) дії досить часто проводяться у транспортних засобах. Кримінальний процесуальний кодекс України відносить транспортний засіб до «іншого володіння особи» (ч. 2 ст. 233) [10]. Таким чином, можна зробити висновок, що законодавець поставив знак «дорівнює» між житлом і транспортним засобом, а тому, процедура та підстави проведення в них огляду та обшуку нічим не відрізняються. Це підтвердив й Верховний Суд у постанові від 25.09.2018 року по справі № 623/4131/15-к.

Згідно рішення суду, в автомобілі громадянина поблизу м. Ізюм Харківської області співробітники поліції виявили арсенал зброї. Заборонені предмети були сховані під обшивкою транспортного засобу. Особа, що їх перевозила, була повністю виправдана спочатку Апеляційним судом Харківської області, а згодом і Верховним Судом. Головним мотивом виправдання став незаконний обшук транспортного засобу. Верховний Суд зауважив, що ухвалу слідчого судді про надання дозволу на обшук автомобіля органом досудового розслідування в даній справі отримано не було, у зв'язку з чим апеляційний суд дійшов правильного висновку про здійснення вказаної слідчої дії з порушенням вимог кримінального процесуального закону, передбачених ч. 2 ст. 237, ч. 2 ст. 233 КПК України [11]. Таким чином, судді Верховного Суду констатували, що обшук транспортного засобу без ухвали слідчого судді є незаконним і будь-які предмети, знайдені в результаті такого обшуку, не можуть бути доказами в суді.

Щодо огляду та обшуку транспортного засобу, який зареєстрований на території України у відповідних органах МВС — питань не залишилось. Але потрібно з'ясувати, чи поширюється ця правова позиція на транспортні засоби, що зареєстровані поза межами України? Питання досить спірне, оскільки, вказані автомобілі не перебувають на праві власності у громадян України. Як показує практика, вони належать або іноземцям, або зареєстровані на іноземне підприємство. Громадяни України лише виступають в якості користувачів, рідше — співвласників вказаного майна, маючи «на руках» довіреність та свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу у іншій державі.

Відповідно до ч. 1 ст. 236 КПК України, слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені [10]. Виникає закономірне питання: чи не будуть порушені права та законні інтереси власника транспортного засобу, який зареєстрований поза межами України, під час проведення в них огляду чи обшуку? Очевидно, що будуть. Ситуація дійсно не проста. Виходить, що для того, аби не порушувати права та законні інтереси власників вищевказаних автотранспортних засобів, слідчому чи прокурору потрібно для кожного обшуку або огляду залучати їх законних власників. Однак, як показує практика, здійснити вищевказані дії майже не можливо, оскільки, потрібно буде встановлювати місцезнаходження нерезидента України або шукати власника іноземного підприємства, якому належить транспорт.

Тому, враховуючи вищевикладене, доцільно було б внести певні зміни до ч. 1 ст. 236 КПК України. Так, потрібно більше конкретизувати або перелічити осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути порушенні під час проведення обшуку (огляду). Окрім цього, варто уточнити, чи обов'язкова присутність під час проведення обшуку (огляду) законних власників майна (в нашому випадку — транспортних засобів), які фактично розташовані або перебувають за кордоном. Вказані зміни дозволять удосконалити процедуру проведення огляду і обшуку транспортного засобу, зареєстрованого поза межами України та зменшити кількість порушень прав та законних інтересів їх власників.

Клопотання слідчого, погоджене з прокурором або клопотання прокурора повинно містити всі відомості про транспортний засіб, який буде піддано

обшуку. Відповідно до п. 6 ч. 3 ст. 234 КПК України, серед інших відомостей, у клопотанні повинна бути вказана інформація про особу, якій належить житло чи інше володіння [10]. Оскільки транспортні засоби не зареєстровані на території України, відомості про їх власника відсутні у базі даних Національної поліції України. Однак, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 479 від 20.06.2018 року, поліцейським та службовим особам Міністерства внутрішніх справ надали право доступу до автоматизованої системи митного оформлення «Інспектор — 2006» [12]. Це означає, що з 20 червня 2018 року правоохоронні органи мають змогу отримати інформацію про власника транспортного засобу, зареєстрованого поза межами України, у базі даних митних органів.

Висновки. Проведення слідчих (розшукових) дій у транспортному засобі, зареєстрованому поза межами України, є невід'ємною частиною ефективного досудового розслідування багатьох видів злочинів. Серед них огляд та обшук, як показує практика, проводяться найчастіше. Процедура та підстави для їх проведення у транспортному засобі, що зареєстрований поза межами України, суттєво не відрізняються від тих, що проводяться у транспортних засобах, зареєстрованих в Україні. Відмінність полягає у тому, що власники вищезазначених транспортних засобів фактично перебувають за кордоном, тому забезпечити участь у проведенні огляду чи обшуку з метою не порушення їх прав, досить проблематично. Тому доцільно внести зміни до ч. 1 ст. 236 КПК України та вказати, присутність яких осіб є обов'язковою під час проведення обшуку (огляду). Окрім цього, варто уточнити, чи обов'язкова присутність під час проведення обшуку (огляду) законних власників майна (в нашому випадку — транспортних засобів), які фактично розташовані або перебувають за кордоном.

Література

1. Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні / дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — Харків, 2018. — 242 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Vegera/d_Vegera.pdf

2. Главюк І. В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку (у розрізі новел КПК України) / Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. — 2018. — № 14. — С. 141–149. URL: https://bit.ly/2HLmD8E

3. Комарницька О. Б. Клопотання про проведення обшуку житла чи іншого володіння особи: сучасність та перспективи / О. Б. Комарницька // Судова апеляція. — 2014. — № 3. — С. 46–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2014_3_9

4. Сорока С. О. Щодо забезпечення прав і свобод людини під час проведення обшуку / Вісник Національного університету «Львівська політехніка» — 2014. — С. 213–219. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/29240/1/036_213_219.pdf

5. Старенький О. С. Обшук як засіб отримання доказів у кримінальному провадженні: окремі новели чинного Кримінального процесуального кодексу України / О. С. Старенький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. — 2018. — № 1. — С. 190–204. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2018_1_18.

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні від 16.12.1966 р. № 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

8. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. № 217 А (III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

9. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon5.rada.gov.ua

10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-6 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

11. Постанова Верховного Суду від 25.09.2018 р. по справі № 623/4131/15-к. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/76812124

12. Постанова Кабінету Міністрів України Про реалізацію експериментального проекту щодо створення умов для унеможливлення ухилення від сплати митних платежів від 20.06.2018 р. № 479 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2018-п

References

1. Veghera-Izhevsjka I. V. Zabezpechennja prava na nedotorkannistj zhytla chy inshogho volodinnja osoby v kryminaljnomu provadzhenni / dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.09. — Kharkiv, 2018. — 242 s. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Vegera/d_Vegera.pdf

2. Ghlovjuk I. V. Problemni pytannja zabezpechennja nalezhnoji pravovoji procedury obshuku (u rozrizi novel KPK Ukrajiny) / Visnyk Pivdennogho reghionaljnogho centru Nacionaljnoji akademiji pravovykh nauk Ukrajiny. — 2018. — # 14. — S. 141–149. URL: https://bit.ly/2HLmD8E

3. Komarnycjka O. B. Klopotannja pro provedennja obshuku zhytla chy inshogho volodinnja osoby: suchasnistj ta perspektyvy / O. B. Komarnycjka // Sudova apeljacija. — 2014. — # 3. — S. 46–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suap_2014_3_9

4. Soroka S. O. Shhodo zabezpechennja prav i svobod ljudyny pid chas provedennja obshuku / Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Ljvivsjka politekhnika» — 2014. — S. 213–219. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/29240/1/036_213_219.pdf

5. Starenjkyj O. S. Obshuk jak zasib otrymannja dokaziv u kryminaljnomu provadzhenni: okremi novely chynnogho Kryminaljnogho procesualjnogho kodeksu Ukrajiny / O. S. Starenjkyj // Jurydychnyj chasopys Nacionaljnoji akademiji vnutrishnikh sprav. — 2018. — # 1. — S. 190–204. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2018_1_18.

6. Konvencija pro zakhyst prav ljudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950. # 475/97-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

7. Mizhnarodnyj pakt pro ghromadjansjki ta politychni vid 16.12.1966 r. # 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

8. Zaghaljna deklaracija prav ljudyny vid 10.12.1948 r. # 217 A (III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

9. Konstytucija Ukrajiny vid 28.06.1996. # 254k/96-VR. URL: http://zakon5.rada.gov.ua

10. Kryminaljnyj procesualjnyj kodeks Ukrajiny vid 13.04.2012. # 4651-6 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

11. Postanova Verkhovnogho Sudu vid 25.09.2018 r. po spravi # 623/4131/15-k. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/76812124

12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajiny Pro realizaciju eksperymentaljnogho proektu shhodo stvorennja umov dlja unemozhlyvlennja ukhylennja vid splaty mytnykh platezhiv vid 20.06.2018 r. # 479 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2018-p

УДК 347.965

Антонюк Святослав Аркадійович
викладач кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури
Львівський університет бізнесу та права
Антонюк Святослав Аркадьевич
преподаватель кафедры судоустройства, прокуратуры и адвокатуры
Львовский университет бизнеса и права
Antoniuk Sviatoslav
Lecturer of the Department of Judiciary, Prosecution and Advocacy
Lviv University of Business and Law

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-3-5009

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТІВ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДИСЦИПЛИНАРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ АДВОКАТОВ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

LEGAL REGULATION OF DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF LAWYERS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Анотація. *У статті розглянуто особливості правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні у контексті євроінтеграції, зокрема проаналізовано такі аспекти:*

1) сутність, та порядок ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката в Україні;

2) теоретичні підходи та норми українського законодавства щодо дисциплінарного проступку як підстави притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності;

3) перелік дисциплінарних стягнень та процедуру дисциплінарного провадження щодо адвокатів.

Обґрунтовано, що дотримання чинного законодавства України при здійсненні представництва прав і свобод людини та громадянина – це не лише юридичний, а й моральний обов'язок адвоката, що випливає з вимог адвокатської етики. Представлено основні принципи адвокатської етики відповідно до Правил адвокатської етики, що затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.09.2017 р.

На основі аналізу положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (крізь призму стандартів юридичної професії відповідно до міжнародних нормативних актів) розглянуто особливості здійснення професійної діяльності адвокатами України та іноземних держав на території України. Проаналізовано міжнародно-правові стандарти і норми, у яких висвітлено питання регулювання системи професійної діяльності адвокатів і правничої (правової) допомоги. З'ясовано сутність та розкрито ключові аспекти притягнення адвокатів-резидентів та адвокатів-нерезидентів до дисциплінарної відповідальності в Україні.

Ключові слова: *адвокат, адвокатська діяльність, дисциплінарна відповідальність, стандарти юридичної професії.*

Аннотация. *В статье рассмотрены особенности правового регулирования дисциплинарной ответственности адвокатов в Украине в контексте евроинтеграции, в частности проанализированы следующие аспекты:*

1) сущность и порядок инициирования вопроса о дисциплинарной ответственности адвоката в Украине;

2) теоретические подходы и нормы украинского законодательства относительно дисциплинарного проступка как основания привлечения адвоката к дисциплинарной ответственности;

3) перечень дисциплинарных взысканий и процедуру дисциплинарного производства в отношении адвокатов.

Обосновано, что соблюдение действующего законодательства Украины при осуществлении представительства прав и свобод человека и гражданина – это не только юридический, но и моральный долг адвоката, что следует из требо-

ваний адвокатской этики. Представлены основные принципы адвокатской этики в соответствии с Правилами адвокатской этики, утвержденные Отчетно-выборным съездом адвокатов Украины 09.09.2017 г.

На основе анализа положений Закона Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» (сквозь призму стандартов юридической профессии в соответствии с международными нормативными актами) рассмотрены особенности осуществления профессиональной деятельности адвокатами Украины и иностранных государств на территории Украины. Проанализированы международно-правовые стандарты и нормы, в которых освещены вопросы регулирования системы профессиональной деятельности адвокатов и юридической (правовой) помощи. Выяснено сущность и раскрыто ключевые аспекты привлечения адвокатов-резидентов и адвокатов-нерезидентов к дисциплинарной ответственности в Украине.

Ключевые слова: *адвокат, адвокатская деятельность, дисциплинарная ответственность, стандарты юридической профессии.*

Summary. *The article deals with the peculiarities of legal regulation of disciplinary responsibility of lawyers in Ukraine in the context of European integration,, in particular, the following aspects are analyzed:*

1) the essence, and the procedure for initiating the issue of the disciplinary responsibility of a lawyer in Ukraine;

2) the theoretical approaches and norms of Ukrainian legislation regarding disciplinary misconduct as grounds for bringing a lawyer to disciplinary responsibility;

3) a list of disciplinary penalties and disciplinary proceedings against lawyers.

It is substantiated that compliance with the current legislation of Ukraine in the exercise of the representation of human and civil rights and freedoms is not only a legal but also a moral duty of a lawyer arising from the requirements of lawyer's ethics. The basic principles of lawyer's ethics are presented in accordance with the Rules of Advocate's Ethics, approved by the Reporting and Election Congress of Lawyers of Ukraine 09.09.2017.

On the basis of analysis of the provisions of the Law of Ukraine «On Advocacy and the Lawyer's Activities» (through the prism of the standards of the legal profession in accordance with international regulations), are considered the peculiarities of the professional activity of lawyers of Ukraine and foreign states on the territory of Ukraine. The article analyzes the international legal standards and norms, which covered the issues of regulating the system of professional activity of lawyers and legal assistance. The essence and the key aspects of attracting resident lawyers and non-resident lawyers to disciplinary responsibility in Ukraine are revealed.

Key words: *lawyer, advocacy, disciplinary responsibility, standards of the legal profession.*

Постановка проблеми. Впродовж останніх років, починаючи з 2014 року, відповідно до існуючих суспільних очікувань та задоволення суспільного запиту на справедливий суд, що був однією з основних вимог Революції гідності (або Євромайдану), існує нагальна необхідність розроблення та впровадження в законодавчі (нормативно-правові) акти України належних законодавчих ініціатив щодо вирішення проблем (проблемних аспектів), які стосуються організаційно-правових механізмів захисту прав та свобод людини і громадянина, зокрема — практичної реалізації принципів і забезпечення гарантій дотримання європейських стандартів і розвитку у сфері адвокатури та адвокатської діяльності в Україні в системі правосуддя. Поряд з тим, доцільно також наголосити на тому, що існуючі системні проблеми у правовій системі України є наслідком порушення конституційних прав громадян, наданих їм Конституцією України. З огляду на це, дослідження (правовий аналіз) питання про правове регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні (у контексті євроінтегаційних процесів) є актуальним, важливим та доцільним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що окремі проблемні питання (аспекти) правового регулювання дисциплінарної відповідальності як основного виду юридичної відповідальності адвокатів в Україні досліджували такі вчені-юристи та практики, як Р. Афанасієв [1], Е. Бусуріна [2], Т. Варфоломеєва [3], В. Гончаренко [4], В. Заборовський [5], Т. Коваленко [6], Д. Кухнюк [7], Н. Меєрович [8], М. Погорецький [9], А. Савченко [10], О. Яновська [9] та інші. Водночас слід зазначити, що об'єктом гострих дискусій залишається питання — правове регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні у контексті євроінтеграції. Все це обумовило актуальність і вибір теми дослідження, а також визначило його мету.

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні у контексті євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Умови, які сформувалися у правовій системі України впродовж останніх років засвідчують про значні порушення конституційних прав громадян, суттєві обмеження їх можливостей на судовий захист, що фактично

усуває, перекреслює і ставить під сумнів доступність, прозорість та ефективність правосуддя [3].

Так, згідно ст. 6 Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» (в редакції від 02.10.2013 р.) [11] (надалі — Конвенція), кожна людина і громадянин має право право на справедливий та прозорий розгляд справи (в межах розумного терміну (строку) розгляду, на підставі об'єктивних фактів) незалежним та безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить:

1) спір щодо їх прав та обов'язків цивільного характеру;
2) питання (конкретну проблему), що стосується кримінального обвинувачення.

Що стосується юридичної практики, то у ст. 13 Конвенції [11] зазначено, що кожен, кого права і свободи, визнані Конвенцією [11], були порушені, має право на ефективний засіб юридичного захисту. Юридичний захист кожного (людини і громадянина) забезпечується у національному органі, навіть якщо такі порушення (неправомірні дії) були вчинені певними (конкретними) особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Водночас тут варто зазначити, що сьогодні головні аспекти (світовий досвід) у сфері регулювання юридичної системи (системи професійної діяльності адвокатів і правничої (правової) допомоги) були комплексно узагальнені, отримали нормативне обґрунтування і висвітлені у міжнародно-правових документах, серед яких основними є:

1) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та протоколами до неї (підписана в Римі 04.11.1950 р.) [11] (Ратифікація Конвенції відбулася на підставі Закону України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р.; Конвенція набула чинності для України 11.09.1997 р. [12]);
2) Основні принципи, що стосуються ролі юристів (прийняті VIII (Восьмим) Конгресом Організації Об'єднаних Націй (надалі — ООН) по запобіганню злочинам та поводженню з правопорушниками 27 серпня — 7 вересня 1990 р. у м. Гавані) [13];
3) Основні положення про роль адвокатів (прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р.) [14];
4) Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні в жовтні 1988 р. у Страсбурзі) [15];
5) Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу здійснення професійної діяльності адвокатів (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25.10.2000 р.) [16].

Тут доцільно відмітити, що міжнародне визнання України, як однієї із держав-членів Ради Європи відбулося у 1995 р., коли було підписано Акт цього визнання. Окрім того, 17.07.1997 р. відбулася ратифікація Україною Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» [11] внаслідок прийняття Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [12].

Основна відмінність Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» [11] від інших міжнародних документів, якими передбачається дотримання прав людини полягає у тому, що тут наявний захист прав Європейським судом з прав людини. У цьому суді розглядаються особисті претензії щодо порушення норм Конвенції [11] і приймаються рішення, що обов'язкові до виконання державою-членом. Судова практика цього суду базується на загальноєвропейських принципах дотримання прав людини і є вищою над конституціями держав-членів [17, с. 1073].

В контексті дотримання прав людини за загальноєвропейськими стандартами 23.02.2006 р. було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [18]. Цим законом здійснюється регулювання відносин, які виникають внаслідок обов'язку держави виконувати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України. Особливо слід відмітити положення ст. 17 цього Закону [18], які вказують на те, що національні суди під час розгляду справ повинні базуватися на Конвенції [11] і на практиці Європейського суду як на важливих джерелах права.

В рамках дослідження за проблемою, на особливу увагу заслуговує Закон України «Про міжнародні договори України» [19], яким встановлено процедуру складення, виконання і припинення дії міжнародних договорів України з ціллю відповідного забезпечення її інтересів, реалізації мети, завдань та принципів зовнішньої політики, що закріплені в Конституції України і законодавстві України.

Також необхідно звернути увагу і на такий законодавчий документ, як «Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи» [20], прийнятого 26.09.1995 р. у Страсбурзі. Згідно положень цього документа [20], а особливо слід відзначити пункт 11, за твердженнями Асамблеї Ради Європи, Україна є здатною бути членом Ради Європи, а також бажає виконувати поставлені перед нею обов'язки члена Ради Європи. Так, Україна має в обов'язковому порядку визнавати принципи верховенства права

і здійснення прав та свобод людини всіма без винятку особами, виходячи із положень юрисдикції, а також щиро та результативно співпрацювати на благо мети Ради Європи [20].

Варто зауважити, що професійна діяльність юриста, а відповідно і адвоката, за міжнародними стандартами визначається у відповідності до загальних деонтологічних вимог (норм та принципів). Ці норми та принципи висуваються юристам в цілях оприлюднення суспільних відносин незалежно від того, членами якої країни вони є. Професійне виконання діяльності юристами якраз і передбачають ці загальні деонтологічні норми та принципи, що виступають в якості міжнародних стандартів [10].

Професійна діяльність адвокатів є однією із основних умов, коли увага спрямована на захист прав та свобод кожного. Так, згідно Рекомендації № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу здійснення професійної діяльності адвокатів [16], необхідно безперешкодно сприяти діяльності адвокатів, виходячи із забезпечення поваги до їх професії та захисту до них безпосередньо. Свобода переконання, пересування, висвітлення думок — це основні принципи свободи професійної адвокатської діяльності. Належна юридична освіта та високий рівень професійної підготовки адвокатів є головними принципами поваги, захисту та відстоювання прав і інтересів клієнтів [16].

Також одними із головних принципів професійної діяльності адвокатів виступають принципи дотримання обов'язків, а саме [16]:

– при професійній адвокатській діяльність діяти справедливо, сумлінно та незалежно;
– зберігати професійну (адвокатську) таємницю у відповідності до національного законодавства;
– надавати інформацію клієнтам щодо їх законних прав та обов'язків, а також можливих наслідків справ;
– першочергово домагатися дружнього урегулювання справ;
– звертатися до суду у випадку забезпечення захисту та дотримання прав і інтересів клієнтів;
– не допускати виникнення конфлікту інтересів;
– не допускати значного об'єму роботи, коли він є більшим за розумові здібності адвокатів;
– забезпечувати повагу судової влади та виконувати професійні адвокатські обов'язки стосовно судів, керуючись національними правовими нормами і професійними стандартами.

Доцільно відмітити, що адвокатура — це ключовий правозахисний орган у демократичному суспільстві. Згідно ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [21], адвокатура України — це недержавний самоврядний орган, на який покладено функції забезпечення проведення захисту та представництва, а також надання інших правових професійних послуг. Питання організації та діяльності адвокатури України керуються насамперед положеннями, встановленими у цьому Законі [21]. Пункт 2 ст. 2 цього Закону [21] свідчить, що до складу адвокатури України відносять усіх адвокатів України, що мають право на здійснення адвокатської діяльності.

Водночас, адвокатська діяльність — це незалежна та професійна діяльність адвокатів щодо здійснення ними захисту і представництва, а також надання інших правових послуг клієнтам. Принципами здійснення адвокатської діяльності в Україні є принцип верховенства права, принцип законності, принцип незалежності, принцип конфіденційності, принцип уникнення конфлікту [21].

За інформацією, поданою у праці [8, с. 175], адвокат — це, перш за все, професійне звання, тому притягнення до дисциплінарної відповідальності відбувається внаслідок порушення професійних обов'язків.

В контексті цього з'ясовано, що в процесі здійснення адвокатської діяльності головними (основними) професійними обов'язками адвокатів є [21]:

– дотримання присяги адвоката України і правил адвокатської етики;
– звітування перед клієнтом щодо виконання договору про надання правових послуг (представляється на вимогу клієнта);
– повідомлення клієнта чи клієнтів про виникнення конфлікту інтересів;
– підвищення власного професійного рівня;
– обов'язкове виконання рішень та ухвал органів адвокатського самоврядування;
– виконання інших обов'язків, які передбачені законодавством і договорами стосовно надання правових послуг та правничої (правової) допомоги.

Поряд з тим, адвокатам забороняється [21]:

– користуватися власними професійними правами, що суперечать правам та свободам і законним інтересам клієнтів;
– розголошувати відомості, які містять адвокатську таємницю, а також використовувати їх у власних цілях чи у цілях третіх осіб;
– діяти всупереч волі клієнта за винятком випадків, коли адвокат упевнений у самообмані клієнта;
– надавати відмову у правничій (правовій) допомозі, за винятком випадків, які встановлені законодавством.

Поряд з тим, з метою належного проведення адвокатської діяльності і додержання принципів

адвокатської діяльності, а також задля захисту прав адвокатів і забезпечення досягнення високого рівня професійності адвокатів в Україні запроваджено систему органів адвокатського самоврядування [21].

Отже, положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [21] дають підстави визначити роль адвокатури і особливості здійснення адвокатської діяльності. Так, згідно ст. 33 цього Закону [21] адвокатів може бути притягнено до дисциплінарної відповідальності. При цьому, притягнення до дисциплінарної відповідальності відбувається у порядку дисциплінарного провадження.

Тут доцільно наголосити на тому, що дисциплінарне провадження — це певна процедура розгляду скарги у письмовій формі, у якій представлені відомості щодо наявності у діях адвокатів підстав виникнення дисциплінарного поступку [21].

В основі притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності лежить вчинення ними дисциплінарного поступку. Відповідно до чинного законодавства України основними (ключовими) видами дисциплінарного поступку адвокатів на сьогодні є [21]:

– порушення вимог щодо несумісності;
– порушення присяги адвоката України;
– порушення правил етики адвокатської діяльності;
– розголошення адвокатської таємниці чи проведення дій, які провокують до розголошення адвокатської таємниці;
– невиконання чи неналежне виконання професійних обов'язків адвокатами;
– невиконання рішень та ухвал органів адвокатського самоврядування;
– порушення обов'язків адвокатами, що передбачені законом.

Дисциплінарна відповідальності адвокатів, що виникає внаслідок вчинення дисциплінарного поступу тягне за собою різні види дисциплінарних стягнень, які накладаються на адвокатів. Так, відповідно до положень ст. 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [21] розрізняють такі види дисциплінарних стягнень, що накладаються на адвокатів, як:

– дисциплінарне стягнення у вигляді попередження;
– призупинення права здійснювати адвокатську діяльність на термін від одного місяця, або навіть протягом року;
– позбавлення права на здійснення адвокатської діяльності у випадку, коли адвоката виключено із Єдиного реєстру адвокатів України.

Згідно ст. 37 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» виділяють 4-и стадії дисциплінарного провадження [21]:

1) здійснення перевірки відомостей щодо дисциплінарного поступку адвоката;
2) відкриття дисциплінарної справи;
3) розгляд дисциплінарної справи;
4) прийняття та затвердження рішення у дисциплінарній справі.

Що стосується дисциплінарної відповідальності адвокатів, то існує ряд випадків, коли відбуваються дисциплінарні провадження. Так, невиконання обов'язків, передбачених професійними стандартами, які представлені у кодексах професійної поведінки, передбачає вжиття належних заходів, зокрема і дисциплінарного провадження. Поряд з тим, на адвокатів повинна накладатися відповідальність за здійснення дисциплінарних правопорушень. Також адвокати мають право брати участь у судовому процесів, де порушено справу про дисциплінарне провадження проти них самих. Внаслідок доведення вини адвокатів у вчиненні дисциплінарного правопорушення, на них накладаються санкції, визначення яких проводиться за принципом пропорційності [16].

Згідно положень Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства [15], професійна діяльність адвокатів повинна базуватися на правилах професійної етики. Недотримання правил професійної етики адвокатами — це основна причина застосування до них дисциплінарної відповідальності у вигляді дисциплінарних санкцій. В процесі здійснення професійної діяльності адвокати повинні керуватися принципами абсолютної незалежності та відсутності впливу на цю діяльність. Відносини між адвокатами та їх клієнтами повинні будуватися на довірчій основі та особистій порядності як з боку адвокатів, так і з боку клієнтів. Адвокати під час здійснення професійної діяльності повинні дотримуватися принципу чесного провадження розгляду справ.

Відповідно до Правил адвокатської етики, що затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.09.2017 р. основними принципами адвокатської етики є [22]:

– принцип незалежності і свободи адвоката у здійснення ним адвокатської діяльності;
– принцип дотримання законності;
– принцип першочерговості інтересів клієнта;
– принцип недопустимості конфлікту інтересів;
– принцип конфіденційності;
– принцип компетентності та добросовісності;
– принцип поваги до адвокатської діяльності;
– принцип відповідності вимог рекламування адвокатської діяльності.

Згідно ст. 66 Правил адвокатської етики [22] адвоката може бути притягнено до дисциплінарної

відповідальності внаслідок порушення Правил адвокатської етики, законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність. Дисциплінарна відповідальність передбачає накладення дисциплінарного стягнення. Вина адвоката у вчиненні дисциплінарного поступку може були доведена лише в законному порядку. Так, вина адвоката встановлюється на підставі рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або за рішенням Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури. При цьому, адвокат не мусить доводити власну невинуватість щодо вчинення ним дисциплінарного поступку. Вину адвоката у вчиненні дисциплінарного поступку може доводити лише особа, яка є ініціатором питання дисциплінарної відповідальності адвоката. Вина адвоката не може базуватися лише на припущеннях. Анонімні скарги чи скарги, у яких не присутні відомості щодо вчинення адвокатом дисциплінарного поступку не виступають джерелом порушення дисциплінарної справи щодо адвоката [22].

Щодо правового регулювання адвокатської діяльності адвоката іноземної держави в Україні, то згідно ст. 59 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [21], адвокат іноземної держави може здійснювати адвокатську діяльність відповідно до положень цього Закону [21]. Так, адвокат іноземної держави, в наміри якого входить здійснення адвокатської діяльності в Україні повинен звернутися до відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем власного проживання або перебування на території України. Для цього він повинен подати заяву щодо включення його до Єдиного реєстру адвокатів України. До цієї заяви подається відповідний пакет документів, які підтверджують його право на здійснення адвокатської діяльності, затверджений Радою адвокатів України. Розгляд заяви іноземного адвоката кваліфікаційною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії проводиться впродовж десяти днів. У випадку відсутності підстав щодо відмови іноземного адвоката вносять до Єдиного реєстру адвокатів України.

Існує ряд підстав для відмови іноземному адвокатові до включення його у Єдиний реєстр адвокатів України. Відтак, це такі підстави, як [21]:

– рішення, термін дії якого є меншим за два роки від дати прийняття, що будо вже прийнято відповідною кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури про виключення іноземного адвоката із Єдиного реєстру адвокатів України;
– рішення, термін дії якого є меншим за два роки від дати прийняття, що будо вже прийнято відповідною кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури про припинення права іноземного адвоката займатися адвокатською діяльністю в Україні;
– невідповідність документів згідно установлених законодавством вимог.

Адвокат іноземної держави, що здійснює адвокатську діяльність в Україні також може притягатися до дисциплінарної відповідальності. Так, ст. 60 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [21] свідчить: якщо у випадку вчинення адвокатом іноземної держави, який включений до Єдиного реєстру адвокатів України, дисциплінарного правопорушення (дисциплінарного поступку) на нього накладається дисциплінарна відповідальність відповідно до положень цього Закону [21]. Також до адвоката іноземної держави, який включений до Єдиного реєстру адвокатів України можуть застосовуватися дисциплінарні стягнення, а саме попередження і виключення із списку Єдиного реєстру адвокатів України.

За інформацією, поданою у праці [2, с. 17], дисциплінарний поступок адвоката (чи адвоката іноземної держави в Україні) — це діяння (дія чи бездіяльність), що вчинена навмисно чи із грубої необережності внаслідок здійснення професійної діяльності, що суперечить вимогам чинного законодавства та нормам адвокатської етики.

Окрім цього, адвокат іноземної держави, включений до Єдиного реєстру адвокатів України має можливість звернутися до органів адвокатського самоврядування за відповідним захистом власних професійних прав і обов'язків. Також адвокат іноземної держави може брати участь у навчально-методичних заходах, які проводитимуться кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури тощо [21].

З позиції В. Гончаренка [4], створення досконалої моделі дисциплінарної відповідальності адвоката іноземної держави в Україні має базуватися на таких основних засадах, як [4, с. 166]:

– умови та масштаби розширення юрисдикції кваліфікаційно-дисциплінарних органів адвокатури України на адвоката іноземної держави;
– засади та підстави дисциплінарної відповідальності адвоката іноземної держави в Україні;
– особливості процедури здійснення дисциплінарного провадження щодо адвоката іноземної держави в Україні;
– особливості дисциплінарних стягнень, що застосовуються до адвоката іноземної держави в Україні.

Правила адвокатської етики поширюються також на адвокатів іноземних держав, що здійснюють адвокатську діяльність в Україні та включені до Єдиного реєстру адвокатів України [22].

В основі Правил адвокатської етики лежить уніфіковане підкріплення традицій та досвіду української

адвокатури щодо роз'яснення норм адвокатської етики, деонтологічних норм та правил, що прийняті в міжнародному адвокатському співтоваристві.

В умовах застосування дисциплінарних стягнень до адвокатів іноземних держав за порушення Правил адвокатської етики, органи адвокатури України, що здійснюють правове регулювання дисциплінарної відповідальності, повинні проводити дисциплінарні стягнення лише тоді, коли доведено правопорушення (неприпустимі дії), тому що щодо (стосовно) відносин дисциплінарної відповідальності адвокатів має місце (діє) презумпція невинуватості [9; 22].

У вітчизняній літературі зазначається, що безпідставне притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, де порушено порядок дисциплінарного провадження трактується як грубе порушення гарантій адвокатської діяльності і є неприпустимим [1, с. 76].

Порядок накладення дисциплінарних стягнень в процесі притягнення до дисциплінарної відповідальності не повинен формувати умови, що створюють перешкоди незалежності адвоката та здійснення ним адвокатської діяльності [10].

Під час проведення дисциплінарного провадження права адвокатів, чи то адвокатів іноземних держав, що здійснюють адвокатську діяльність на території України і включені до переліку Єдиного реєстру адвокатів України чи просто адвоката, який провадить адвокатську діяльність в Україні є рівними і законодавче регулювання їх прав — однакове [4].

Виходячи із рівності прав адвокатів, виникають моменти настання конфліктних ситуацій, вирішення яких необхідно проводити на внутрішньому рівні, де органом урегулювання відносин між адвокатом-резидентом і адвокатом-нерезидентом виступає рада адвокатів регіону (для адвоката-резидента, у якому він провадить адвокатську діяльність), а також асоціація адвокатів (для адвоката-нерезидента) [1, с. 78].

З урахуванням вищезазначеного, тут варто відмітити дослідження Т. Коваленко [6], яка на основі проведення поглибленого аналізу положень вітчизняного законодавства стосовно дисциплінарної відповідальності адвокатів виявила такі недоліки, що недосконало регулюють правову діяльність адвокатів і особливості притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, а саме:

- обмежена кількість осіб стосовно звернення їх зі скаргами на дії чи бездіяльність адвокатів;
- відсутність законодавчого обґрунтування вимог до оформлення і змісту заяви тобто скарги, яку можуть подати особи на дії чи бездіяльність адвокатів та яка має характер дисциплінарного порушення адвокатської діяльності адвокатом;
- обмежений перелік видів дисциплінарних стягнень, через який не в повному обсязі забезпечується дотримання принципу пропорційності внаслідок обрання певного виду дисциплінарного стягнення;
- суттєвий вплив чинить дисциплінарне стягнення у вигляді припинення права займатися адвокатською діяльністю на термін від одного місяця до одного року на порушення прав клієнтів адвоката;
- включення до переліку дисциплінарних поступків поняття порушення присяги адвоката в контексті представлення значних підстав до цього порушення;
- строк притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності обчислюється не з моменту вчинення адвокатом дисциплінарного правопорушення, а з моменту подання заяви тобто скарги на професійну адвокатську діяльність адвоката;
- не чіткий перелік етапів дисциплінарного провадження;
- присутність у системі притягнення до дисциплінарної відповідальності оціночних суджень, зокрема таких, як порушення правил адвокатської етики, що неабияк негативно впливають на авторитет адвокатури України;
- присутність положення щодо оскарження рішення, яке винесено у дисциплінарній справі, не зупиняє терміну дії цього рішення;
- відсутність положення про характер дисциплінарного поступку адвоката, наслідки дисциплінарного поступку, особу адвоката, а також про ступінь його вини та присутність непогашених дисциплінарних стягнень;
- відсутність положення про дотермінове знаття дисциплінарних стягнень;
- відсутність офіційних положень тлумачення правил адвокатської етики.

На думку В. Заборовського [5], сьогодні присутня нечітка зрозумілість трактування терміну «дисциплінарний поступок адвоката», спричинена відсутністю трактування цього терміну у законодавстві.

В контексті дослідження слід також врахувати пропозиції Д. Кухнюка [7], який стверджує, що:

- особами, які звертаються зі скаргою для порушення дисциплінарного провадження можуть бути як клієнти, так і особи, яким було відмовлено у правовій допомозі, інші адвокати, судді, що здійснювали розгляд справи, де адвокат проводив захист чи представництво, голова регіональної ради адвокатів чи його заступники;
- необхідно визначити чіткі вимоги до змісту і оформлення заяви (скарги) щодо притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності;

– потрібно збільшити перелік дисциплінарних стягнень з ціллю дотримання принципу пропорційності такими видами стягнень, як зауваження, попередження, догана, сувора догана, позбавлення права адвоката на здійснення адвокатської діяльності;
– необхідно представити законодавче тлумачення терміну «дисциплінарний поступок адвоката»;
– потрібно знизити строк зупинення адвокатської діяльності, де у законодавстві він становить від одного місяця до року, оскільки це, у першу чергу, негативно впливає на інтереси клієнта адвоката;
– потрібно сформувати механізм погашення і довготермінового знаття дисциплінарних стягнень;
– потрібно врахувати питання оскарження рішення, яке у дисциплінарній справі впливає на зупинення його застосування тощо.

В контексті цього, доцільно відмітити також положення Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. [23], що схвалено Указом Президента України від 20.05.2015 р. У цій стратегії вказано, що потрібно посилювати гарантії здійснення адвокатами адвокатської діяльності і забезпечувати належний рівень доступності безоплатної правової допомоги. При цьому, щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів, то тут має місце уточнення підстав до притягнення до дисциплінарної відповідальності, вдосконалення процедури дисциплінарного провадження відносно адвокатів тощо.

Висновки. Таким чином, на основі аналізу положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [21], а також із врахуванням інших міжнародних документів, представлених у статті, було розглянуто та проаналізовано законодавчі положення для забезпечення високого рівня професійності адвокатів в Україні в контексті євроінтеграції.

Враховуючи проведене дослідження щодо особливостей дисциплінарної відповідальності адвокатів, зокрема і адвокатів іноземної держави, що здійснюють адвокатську діяльність на території України (в умовах євроінтеграції) та включені до Єдиного реєстру адвокатів України, слід відмітити, що специфіка притягнення їх дисциплінарної відповідальності залежить від особливостей правового становища цих адвокатів, а також від взаємовідносин між професійними співтовариствами адвокатів країн походження адвокатів-нерезидентів.

Література

1. Афанасієв Р. В. Окремі процесуальні гарантії адвокатської діяльності під час здійснення дисциплінарного провадження стосовно адвоката // Правовий вісник Української академії банківської справи. 2014. № 2 (11). С. 75–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuabs_2014_2_19

2. Бусурина Е. О. Дисциплинарная ответственность адвоката в правозащитной деятельности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. М., 2013. 30 с.

3. Варфоломеєва Т. В. Доступність та ефективність судової системи: тези міжнародної наукової конференції «Проблеми реформування судочинства в Україні» // Вісник Академії адвокатури України. 2010. Число 2(18). С. 130–131.

4. Гончаренко В. С. Особливості дисциплінарної відповідальності адвоката іноземної діяльності в Україні // Вісник Кримінального судочинства. 2017. № 2. С. 165–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_2_22

5. Заборовський В. В. Дисциплінарний поступок як підстава дисциплінарної відповідальності адвоката // Науковий вісник Ужгородського наукового університету. 2015. Вип. 31 (3). С. 115–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_31%283%29__31

6. Коваленко Т. С. Дисциплінарна відповідальність адвокатів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 // Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ, 2010. 20 с.

7. Кухнюк Д. В. Дисциплінарна відповідальність адвоката в Україні: проблеми правового регулювання // Цивілістична процесуальна думка. 2016. № 2. С. 75–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsprv_2016_2_18

8. Меєрович Н. А. До питання відповідальності адвоката // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2013. № 3. С. 172–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2013_3_32

9. Погорецький М. А., Яновська О. Г. Адвокатура України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2014. 368 с.

10. Савченко А. В. Регулювання дисциплінарної відповідальності адвоката в Україні в рамках інтеграції з ЄС // Часопис Академії адвокатури України. 2013. № 4.С. 1–6.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_4_19

11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

12. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр

13. Основні принципи, що стосуються ролі юристів: Прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам та поводженню з правопорушниками 27 серпня — 7 вересня 1990 р. у м. Гавані // Міжнародний документ від 07.09.1990 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_313

14. Основні положення про роль адвокатів: Прийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. // Міжнародний документ від від 01.08.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835

15. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: Прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р. // Міжнародний документ від 01.10.1988 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_343

16. Рекомендація № R (2000) 21 Комітету Міністрів державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 727 засіданні заступників міністрів 25 жовтня 2000 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf

17. Право Европейского Союза: учебник / [под. ред. С. Ю. Кашкина]. 3-е изд. М.: Юрайт, 2011. 1119 с. Серия: Магистр.

18. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3477–15

19. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906–15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1906-15

20. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи від 26.09.1995 р. (Страсбург). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_590

21. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17

22. Правила адвокатської етики: Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17

23. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Схвалено Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015/print

References

1. Afanasiiev R. V. Okremi protsesualni harantii advokatskoi diialnosti pid chas zdiisnennia dystsyplinarnoho provadzhennia stosovno advokata // Pravovyi visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy. 2014. № 2 (11). S. 75–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuabs_2014_2_19

2. Busurina E. O. Distsiplinarnaya otvetstvennost advokata v pravozaschitnoy deyatelnosti: avtoref. diss. ... kand. yurid. nauk: spets. 12.00.11. M., 2013. 30 s.

3. Varfolomeieva T. V. Dostupnist ta efektyvnist sudovoi systemy: tezy mizhnarodnoi naukovoi konferentsii «Problemy reformuvannia sudochynstva v Ukraini» // Visnyk Akademii advokatury Ukrainy. 2010. Chyslo 2(18). S. 130–131.

4. Honcharenko V. S. Osoblyvosti dystsyplinarnoi vidpovidalnosti advokata inozemnoi diialnosti v Ukraini // Visnyk Kryminalnoho sudochynstva. 2017. № 2. S. 165–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_2_22

5. Zaborovskyi V. V. Dystsyplinarnyi postupok yak pidstava dystsyplinarnoi vidpovidalnosti advokata // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho naukovoho universytetu. 2015. Vyp. 31 (3). S. 115–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_31%283%29__31

6. Kovalenko T. S. Dystsyplinarna vidpovidalnist advokativ: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.10 // Instytut derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv, 2010. 20 s.

7. Kukhniuk D. V. Dystsyplinarna vidpovidalnist advokata v Ukraini: problemy pravovoho rehuliuvannia // Tsyvilistychna protsesualna dumka. 2016. № 2. S. 75–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsprv_2016_2_18

8. Meierovych N. A. Do pytannia vidpovidalnosti advokata // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky. 2013. № 3. S. 172–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2013_3_32

9. Pohoretskyi M. A., Yanovska O. H. Advokatura Ukrainy: pidruchnyk. K.: Yurinkom Inter, 2014. 368 s.

10. Savchenko A. V. Rehuliuvannia dystsyplinarnoi vidpovidalnosti advokata v Ukraini v ramkakh intehratsii z YeS // Chasopys Akademii advokatury Ukrainy. 2013. № 4. S. 1–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_4_19

11. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

12. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv № 2, 4, 7 ta 11 do Konventsii: Zakon Ukrainy vid 17.07.1997 r. № 475/97-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-vr

13. Osnovni pryntsypy, shcho stosuiutsia roli yurystiv: Pryiniati VIII Konhresom OON po zapobihanniu zlochynam ta povodzhenniu z pravoporushnykamy 27 serpnia — 7 veresnia 1990 r. u m. Havani // Mizhnarodnyi dokument vid 07.09.1990 r. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_313

14. Osnovni polozhennia pro rol advokativ: Pryiniati VIII Konhresom OON po zapobihanniu zlochynam u serpni 1990 r. // Mizhnarodnyi dokument vid vid 01.08.1990 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835

15. Zahalnyi kodeks pravyl dlia advokativ krain Yevropeiskoho Spivtovarystva: Pryiniato delehatsiieiu dvanadtsiaty krain-uchasnyts na plenarnomu zasidanni u Strasburzi v zhovtni 1988 r. // Mizhnarodnyi dokument vid 01.10.1988 r. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_343

16. Rekomendatsiia № R (2000) 21 Komitetu Ministriv derzhavam-chlenam pro svobodu profesiinoi diialnosti advokativ: Ukhvaleno Komitetom Ministriv Rady Yevropy na 727 zasidanni zastupnykiv ministriv 25 zhovtnia 2000 r. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf

17. Pravo Evropeyskogo Soyuza: uchebnik / [pod. red. S. Yu. Kashkina]. 3-e izd. M.: Yurayt, 2011. 1119 s. Seriya: Magistr.

18. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 r. № 3477–15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3477–15

19. Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 29.06.2004 r. № 1906–15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1906–15

20. Vysnovok № 190 (1995) Parlamentskoi Asamblei Rady Yevropy shchodo zaiavky Ukrainy na vstup do Rady Yevropy vid 26.09.1995 r. (Strasburh). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_590

21. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 r. № 5076-VI. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17

22. Pravyla advokatskoi etyky: Zatverdzheni Zvitno-vybornym zizdom advokativ Ukrainy 09.06.2017 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17

23. Stratehiia reformuvannia sudoustroiu, sudochynstva ta sumizhnykh pravovykh instytutiv na 2015–2020 roky: Skhvaleno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 20.05.2015 r. № 276/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015/print

УДК 340.12; 340.5

Прощаєв Володимир Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
Інститут Служби зовнішньої розвідки України
Прощаев Владимир Владимирович
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры
Институт Службы внешней разведки Украины
Proshayev Vladimir
PhD in Law, Docent, Assistant Professor of the Department
Institute of Foreign Intelligence Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-3-4973

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І ДІЯЛЬНОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ РОЗВІДКИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВНЕШНЕЙ РАЗВЕДКИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ И УКРАИНЫ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF THE ORGANIZATION AND ACTIVITIES OF INTELLIGENCE AGENCIES OF THE REPUBLIC OF BELARUS AND UKRAINE: A COMPARATIVE ANALYSIS

Анотація. *У статті на підставі юридичної компаративістики шляхом порівняння законодавчих актів Республіки Білорусь та України проаналізовано правові засади регулювання організації і діяльності розвідувальних органів двох держав.*

Визначено п'ять особливостей, які відрізняють законодавство Білорусі у сфері розвідувальної діяльності від законодавства України. Перша особливість полягає в тому, що на відміну від України в Білорусі регулювання діяльності розвідки відбувається відповідно до указу президента, а не закону. Друга – в Указі Президента Білорусі «Про питання зовнішньої розвідки» не отримали правового визначення дуже суттєві складники розвідувальної діяльності, а саме: принципи розвідувальної діяльності; правова основа діяльності розвідувальних органів; методи і засоби діяльності розвідувальних органів; зв'язок розвідувальних органів із суспільством та громадськістю; фінансування та матеріально-технічне забезпечення розвідувальних органів; контроль і нагляд за діяльністю розвідувальних органів. Третя особливість пов'язана із завданнями зовнішньої розвідки. Білоруський законодавець за прикладом російського визначив їх через шляхи, за допомогою яких здійснюється розвідувальна діяльність. В українському законодавстві завдання для зовнішньої розвідки поставлено конкретно та найширше. Україна, запозичивши позитивний світовий досвід законодавства провідних країн світу, поставила перед зовнішньою розвідкою крім завдань суто розвідувальної спрямованості ще й завдання боротьби з тероризмом і транснаціональною організованою злочинністю, але тільки на рівні участі в боротьбі. Четверта особливість стосується визначення споживачів розвідувальної інформації. На відміну від білоруського законодавства, де президент держави є звичайним споживачем, в українському чітко окреслено головну роль Президента України у визначенні споживачів розвідувальної інформації. На думку автора, є певний практичний сенс у тому, що сама розвідувальна структура іноді може без втручання президентських структур визначати коло споживачів своєї добутої розвідувальної інформації. П'ята особливість торкається можливості надання за білоруським законодавством громадянства особам, які конфіденційно співробітничають з органами зовнішньої розвідки, чого немає у чинному законодавстві України.

Робиться висновок, що після наукового обґрунтування положень законодавства Білорусі, які заслуговують на увагу, можна врахувати їх у вітчизняній законотворчій діяльності.

Ключові слова: *порівняльне правознавство, зовнішня розвідка, розвідувальні органи, розвідувальна діяльність, організація та діяльність спеціальних служб.*

Аннотация. *В статье на основании юридической компаративистики путем сравнения законодательных актов Республики Беларусь и Украины проанализированы правовые основы регулирования организации и деятельности разведывательных органов двух государств.*

Определены пять особенностей, которые отличают законодательство Беларуси в сфере разведывательной деятельности от законодательства Украины. Первая особенность заключается в том, что в отличие от Украины в Беларуси регулирование деятельности разведки происходит в соответствии с указом президента, а не закона. Вторая особенность связана с отсутствием в Указе Президента Беларуси «О вопросах внешней разведки» нормативного определения основных категорий разведывательной деятельности. Это принципы разведывательной деятельности; правовая основа деятельности разведывательных органов; методы и средства деятельности разведывательных органов; связь разведывательных органов с обществом и общественностью; финансирование и материально-техническое обеспечение разведывательных органов; контроль и надзор за деятельностью разведывательных органов. Третья особенность связана с задачами внешней разведки. Белорусский законодатель последовал примеру российского законодателя и определил их через пути, с помощью которых осуществляется разведывательная деятельность. В украинском законодательстве задачи для внешней разведки поставлены конкретно и широко. Украина, позаимствовав положительный мировой опыт законодательства ведущих стран мира, поставила перед внешней разведкой кроме задач чисто разведывательной направленности еще и задачи борьбы с терроризмом и транснациональной организованной преступностью, но только на уровне участия в борьбе. Четвертая особенность касается определения потребителей разведывательной информации. В отличие от белорусского законодательства, где президент государства является обычным потребителем разведывательной информации, в украинском четко определена роль Президента Украины как главного ее потребителя. По мнению автора, есть определенный практический смысл в том, что сама разведывательная структура иногда может без вмешательства президента определять круг потребителей своей добытой разведывательной информации. Пятая особенность касается возможности предоставления по белорусскому законодательству гражданства лицам, которые сотрудничают с органами внешней разведки на конфиденциальной основе, чего нет в действующем законодательстве Украины.

Делается вывод, что после научного обоснования положений законодательства Беларуси, которые заслуживают внимания, их можно учесть в отечественной законотворческой деятельности.

Ключевые слова: *сравнительное правоведение, внешняя разведка, разведывательные органы, разведывательная деятельность, организация и деятельность специальных служб.*

Summary. *In the article, on the basis of legal comparative studies, by comparing the legislative acts of the Republic of Belarus and Ukraine, the legal basis for regulating the organization and activities of intelligence agencies of two states is analyzed.*

Five features that distinguish the legislation of Belarus in the field of intelligence activities from the legislation of Ukraine are identified. The first feature is that, in contrast to Ukraine, in Belarus regulation of intelligence activities takes place in accordance with a presidential decree, not a law. The second peculiarity is connected with the absence in the Presidential Decree «On Foreign Intelligence Issues» of a normative definition of the main categories of intelligence activities. These are the principles of intelligence activities; legal basis of intelligence agencies; methods and means of intelligence agencies; communication of intelligence agencies with the public and the public; financing and logistics of intelligence agencies; control and supervision of intelligence agencies. The third feature is related to the tasks of foreign intelligence. The Belarusian legislator followed the example of the Russian legislator and identified them through the ways in which intelligence activities are carried out. In Ukrainian legislation, tasks for foreign intelligence are set specifically and broadly. Ukraine, having borrowed the positive international experience of the legislation of the leading countries of the world, has set for foreign intelligence, in addition to purely intelligence-oriented tasks, the tasks of combating terrorism and transnational organized crime, but only at the level of participation in the struggle. The fourth feature concerns the identification of consumers of intelligence information. Unlike Belarusian legislation, where the president of a state is an ordinary consumer of intelligence information, the role of the President of Ukraine as its main consumer is clearly defined in Ukrainian. According to the author, there is a certain practical sense in that the intelligence structure itself can sometimes, without the intervention of the president, determine the range of consumers of its extracted intelligence information. The fifth feature concerns the possibility of granting citizenship to persons cooperating with foreign intelligence agencies on a confidential basis under Belarusian legislation, which is not in the current legislation of Ukraine.

It is concluded that after the scientific substantiation of the provisions of the legislation of Belarus, which deserve attention, they can be taken into account in the domestic legislative activity.

Key words: *comparative law, foreign intelligence, intelligence agencies, intelligence activities, organization and activities of special services.*

Постановка проблеми. Серед країн пострадянського простору лише Республіка Білорусь (РБ) зберегла структуру спеціальних служб, зокрема й розвідувальних органів, яка раніше була притаманна всім республікам колишнього СРСР. У РБ на сьогодні функціонує потужний державний орган — Комітет державної безпеки РБ, до складу якого на правах головного управління входить орган зовнішньої розвідки. Також на правах структурних підрозділів відомчого підпорядкування функціонують орган зовнішньої розвідки Міністерства оборони та розвідувальний орган Державного комітету прикордонних військ.

На відміну від України РБ пішла своїм шляхом законодавчого регулювання організації та діяльності розвідувальних органів. На це суттєво вплинув зовнішньополітичний курс керівництва республіки, і, в першу чергу, налагодження самих тісних політичних, економічних, воєнних стосунків із Російською Федерацією (РФ), аж до створення Союзної держави.

Законодавчі документи стосовно розвідувальних служб РБ засвідчують, що правове регулювання діяльності зовнішньої розвідки РБ має суттєві особливості, які потребують порівняльного аналізу з відповідним законодавством інших держав, зокрема України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вітчизняної юридичної компаративістики проблематика порівняння законодавства пострадянських держав у сфері організації та діяльності спеціальних служб є фактично новою сферою. Тому на сьогодні немає ні системних досліджень у цій сфері на рівні дисертацій, монографій тощо, ні навіть достатньої кількості наукових статей. Серед зарубіжних дослідників цій проблематиці присвятив свої наукові статті російський науковець В. Редкоус [1–2].

Мета статті — проаналізувати особливості правового регулювання організації і діяльності органів зовнішньої розвідки РБ, порівнявши законодавчі й підзаконні правові акти РБ із законодавством України щодо організації та діяльності Служби зовнішньої розвідки України (СЗРУ), а також з'ясувати, які з цих особливостей можна використати для вдосконалення чинного українського законодавства.

Виклад основного матеріалу. Основним нормативно-правовим актом, що регулює питання діяльності й організації зовнішньої розвідки РБ, є Указ Президента РБ «Про питання зовнішньої розвідки» [3]. Частково про органи зовнішньої розвідки йдеться в Законі РБ «Про органи державної безпеки» [4] та в Указі Президента «Про затвердження Положення про Комітет державної безпеки Республіки Білорусь» [5].

Отже, *перша особливість* правового регулювання функціонування розвідки РБ полягає в тому, що на відміну від України в РБ це регулювання відбувається відповідно *до указу президента, а не закону*. Білоруський законодавець фактично проігнорував постанову Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав про прийняття модельного закону «Про зовнішню розвідку» (її підтримали всі, крім Республіки Азербайджан) і рекомендацію щодо його використання у національному законодавстві для прийняття відповідного закону [6]. Не стала для РБ прикладом і законодавча діяльність Держдуми Федерального Зібрання Російської Федерації, де Закон «Про зовнішню розвідку» було прийнято ще 1995 року [7]. Слід зазначити, що з 2014 року у засобах масової інформації РБ постійно з'являються публікації про необхідність ухвали закону про зовнішню розвідку.

Другою особливістю правового регулювання є те, що у вищенаведеному Указі Президента РБ визначено не всі складові правового регулювання, а лише деякі питання, які, на думку Президента, були найважливішими на час видання документа. Тому на відміну від законодавства України в Указі Президента РБ не отримали правового визначення дуже суттєві складники розвідувальної діяльності, а саме: принципи розвідувальної діяльності; правова основа діяльності розвідувальних органів; методи і засоби діяльності розвідувальних органів; зв'язок розвідувальних органів із суспільством та громадськістю; фінансування та матеріально-технічне забезпечення розвідувальних органів; контроль і нагляд за діяльністю розвідувальних органів. Здається, що в разі ухвалення рішення про розроблення закону про зовнішню розвідку РБ та обговорення його в парламенті всі ці «прогалини» буде усунено.

З іншого боку, в Указі Президента РБ є цікаві моменти, яких немає в законодавчих актах України та інших країн пострадянського простору. Вони стосуються понять «суб'єкти зовнішньої розвідки»

та «розвідувальні служби як структурні елементи суб'єктів зовнішньої розвідки». Зокрема, згідно з пунктом 1.1 Указу суб'єктами зовнішньої розвідки є органи державної безпеки, Збройні Сили та прикордонні війська. Зауважимо, що суб'єкти визначені не як відомства (Комітет державної безпеки, Міністерство оборони або Державний комітет прикордонних військ), а як централізовані системи у певних сферах забезпечення національної безпеки.

Водночас відповідно до цього Указу в складі структур суб'єктів зовнішньої розвідки є розвідувальні служби, які в межах своїх повноважень безпосередньо здійснюють зовнішню розвідку у відповідних чітко визначених сферах. Здійснювати зовнішню розвідку іншими державними органами і організаціями, які не є суб'єктами зовнішньої розвідки, а також фізичними особами заборонено згідно з пунктом 1.3.Указу.

Отже, на відміну від законодавства України Президент РБ не надає розвідувальним службам статусу органів держави. Вони є лише окремими структурами «суб'єктів зовнішньої розвідки», які є потужними силовими відомствами і насправді виконують функції державних органів. Наявність і чітке розмежування в нормативно-правовому акті понять «суб'єкт зовнішньої розвідки» і «розвідувальна служба як структурний елемент суб'єкту зовнішньої розвідки», на нашу думку, мають певні *позитивні наслідки*.

По-перше, це значно спрощує процедуру організації взаємодії між розвідувальними службами, яку налагоджують безпосередньо (а не через президентські структури) самі відомства, у складі яких є розвідувальні служби, на підставі спільних нормативних правових актів (п. 1.5. Указу). Тобто Президент РБ безпосередньо не керує розвідувальними службами, він здійснює лише загальне керівництво суб'єктами зовнішньої розвідки (п. 1.7. Указу). В українському законодавстві ускладнено порядок взаємодії розвідувальних органів між собою та з правоохоронними органами України, оскільки передбачено, що цей порядок повинен бути визначеним на рівні закону, якого досі, на превеликий жаль, не розроблено й не ухвалено (ст. 11 Закону України «Про розвідувальні органи України») [8].

По-друге, визначаючи відмінність між «суб'єктами зовнішньої розвідки» та «розвідувальними службами як структурними елементами суб'єктів зовнішньої розвідки» Президент РБ своїм Указом фактично надав розвідувальним службам ексклюзивну можливість безпосередньо (без його особистого втручання в цей процес) взаємодіяти з розвідувальними і контррозвідувальними службами інших держав без його особистого втручання у цей процес лише на підставі міжнародних договорів РБ (п. 1.6. Указу). На відміну від Білорусі, розвідувальні органи України відповідно до ст. 11 Закону України «Про розвідувальні органи України» [8] можуть налагоджувати й підтримувати контакти із спецслужбами іноземних держав у кожному конкретному випадку лише з дозволу Президента України в межах та обсягах, які він сам визначає.

Розглянемо ті аспекти, які *звужують можливості* зовнішньої розвідки РБ.

По-перше, відповідно до Указу Президента РБ розвідувальні служби не мають статусу державних органів. Таким статус є лише в суб'єктів зовнішньої розвідки, структурними елементами яких є розвідувальні служби. За українським законодавством усі розвідувальні органи мають статус державних органів [9, ст. 1]. Безперечно, статус державного органу надає широкі повноваження зовнішній розвідці, особливо у відносинах з іншими державними, правоохоронними органами та іноземними спеціальними службами.

По-друге, в українському законодавстві [8–10] прямо визначено, що розвідувальні органи України, як державні органи, можуть здійснювати оперативно-розшукову діяльність (ОРД). У законодавстві РБ стосовно організації та діяльності зовнішньої розвідки взагалі не прописано право розвідувальних служб здійснювати ОРД. Таке право Закон РБ «Про оперативно-розшукову діяльність» [11, ст. 7] надає лише оперативним підрозділам суб'єктів зовнішньої розвідки. Перелік оперативних підрозділів, їхню компетенцію та організацію ОРД визначає не сам Закон РБ «Про оперативно-розшукову діяльність», а керівники відомств, тобто суб'єктів зовнішньої розвідки.

Третя особливість правового регулювання пов'язана із завданнями зовнішньої розвідки РБ. В Указі Президента РБ сформульовано три основні завдання [3, п. 1.2], але серед них, як це не парадоксально, немає основного завдання будь-якої розвідки — добування розвідувальної інформації. Добування визначено не через завдання, а через форму виконання, зовнішній вияв «особливого виду діяльності». Так само й в Законі РФ «Про зовнішню розвідку» [7, ст. 2] немає конкретно сформульованих завдань органам зовнішньої розвідки. Замість них визначено шляхи, за допомогою яких здійснюється розвідувальна діяльність, але їх цілком можливо вважати завданнями.

Подібний підхід щодо формулювання завдань для зовнішньої розвідки можна побачити й в інших пострадянських країнах. В українському законодавстві завдання для зовнішньої розвідки поставлено

конкретно та найширше [8]. Зазначимо, що Україна, запозичивши позитивний світовий досвід законодавства провідних країн світу, поставила перед зовнішньою розвідкою крім завдань суто розвідувальної спрямованості ще й завдання боротьби з тероризмом і транснаціональною організованою злочинністю, але тільки на рівні участі в боротьбі.

Четверта особливість стосується визначення споживачів розвідувальної інформації. В Указі Президента РБ перелік споживачів дуже широкий [3, п. 1.9.]. Президент РБ є звичайним споживачем розвідувальної інформації і не розподіляє її серед інших споживачів, тобто розвідувальні служби на свій розсуд визначають споживачів розвідувальної інформації. На відміну від білоруського законодавства, в ст. 10 Закону України «Про розвідувальні органи України» чітко окреслено головну роль Президента України у визначенні споживачів розвідувальної інформації. На нашу думку, є певний практичний сенс у тому, що сама розвідувальна структура іноді може без втручання президентських структур визначати коло споживачів своєї добутої розвідувальної інформації.

Суттєвим, на нашу думку, є положення Указу Президент РБ (3, п. 1.18) про соціальний захист осіб, які конфіденційно співробітничають з органами зовнішньої розвідки, що становить *п'яту особливість*. Зокрема, ця особа може бути прийнята до громадянства РБ у порядку, визначеному законодавством. Подібне положення є й у законодавстві РФ [7, ст. 23]. На нашу думку, відповідне положення доцільно внести до вітчизняного законодавства після належного наукового обґрунтування.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Правове регулювання організації і діяльності зовнішньої розвідки РБ та України істотно відрізняються між собою. Якщо науково обґрунтувати положення законодавства РБ, які заслуговують на увагу, і врахувати їх у вітчизняній законотворчій діяльності, вдасться поліпшити розвідувальну діяльність СЗРУ та інших вітчизняних розвідувальних органів.

Література

1. Редкоус В.М. Правовое регулирование разведывательной деятельности по законодательству России и государств-участников СНГ: сравнительный аналіз // Право и государство: теория и практика. 2008. № 1 (37). С. 64–70.

2. Редкоус В.М. Опыт законодательного регулирования контрразведывательной деятельности в государствах-участниках СНГ // Право и государство: теория и практика. 2007, № 12 (36). С. 63–68.

3. Указ Президента Республики Беларусь «О вопросах внешней разведки» от 25 марта 2003 г., № 116. URL: http://pravo.levonevsky.org/

4. Закон Республики Беларусь «Об органах государственной безопасности» от 3 декабря 1997 г., № 102-З. URL: http://pravo.levonevsky.org/.

5. Указ Президента Республики Беларусь «Об утверждении Положения о Комитете государственной безопасности Республики Беларусь» от 18 ноября 2004 г., № 566. URL: http://pravo.levonevsky.org/

6. Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств — участников Содружества Независимых Государств «О модельном законе «О внешней разведке» от 19 апреля 2001 г., № 17–8. URL: http://www.iacis.ru/html

7. Федеральный Закон Российской Федерации «О внешней разведке» от 10 января 1996 г., № 5-ФЗ. URL: http://www.lawrussia.ru/

8. Закон України «Про розвідувальні органи України» // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 19. Ст. 94.

9. Закон України «Про Службу зовнішньої розвідки» // Відомості Верховної Ради України. 2006. № 8. Ст. 94.

10. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.

11. Закон Республики Беларусь «Об оперативно-розыскной деятельности» от 9 июля 1999 г., № 289-З. URL: http://pravo.levonevsky.org/

References

1. Redkous V.M. Pravovoe regulirovanie razvedyvatelnoy deyatelnosti po zakonodatelstvu Rossii i gosudarstv-uchastnikov SNG: sravnitelnyy analiz. Pravo i gosudarstvo: teoriya i praktika. 2008, № 1 (37). S. 64–70.

2. Redkous V.M. Opyt zakonodatelnogo regulirovaniya kontrrazvedyvatelnoy deyatelnosti v gosudarstvakh-uchastnikakh SNG. Pravo i gosudarstvo: teoriya i praktika. 2007, № 12 (36). S. 63–68.

3. Ukaz Prezidenta Respubliki Belarus «O voprosakh vneshney razvedki» ot 25 marta 2003 g., № 116. URL: http://pravo.levonevsky.org/.

4. Zakon Respubliki Belarus «Ob organakh gosudarstvennoy bezopasnosti» ot 3 dekabrya 1997 g., № 102-Z. URL: http://pravo.levonevsky.org/

5. Ukaz Prezidenta Respubliki Belarus «Ob utverzhdenii Polozheniya o Komitete gosudarstvennoy bezopasnosti Respubliki Belarus» ot 18 noyabrya 2004 g., № 566. URL: http://pravo.levonevsky.org/

6. Postanovlenie Mezhparlamentskoy Assamblei gosudarstv — uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv «O modelnom zakone «O vneshney razvedke» ot 19 aprelya 2001 g., № 17–8. URL: http://www.iacis.ru/html

7. Federalnyy Zakon Rossiyskoy Federatsii «O vneshney razvedke» ot 10 yanvarya 1996 g., № 5-FZ. URL: http://www.lawrussia.ru/

8. Zakon Ukrajiny «Pro rozviduvaljni orghany Ukrajiny». Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajiny. 2001. № 19. St. 94.

9. Zakon Ukrajiny «Pro Sluzhbu zovnishnjoji rozvidky». Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajiny. 2006. № 8. St. 94.

10. Zakon Ukrajiny «Pro operatyvno-rozshukovu dijaljnistj». Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajiny. 1992. № 22. St. 303.

11. Zakon Respubliki Belarus «Ob operativno-rozysknoy deyatelnosti» ot 9 iyulya 1999 g., № 289-Z. URL: http://pravo.levonevsky.org/

УДК 378.112:005

Лігоцький Анатолій Олексійович
доктор педагогічних наук, професор,
заступник завідувача кафедри професійної освіти
та управління навчальним закладом
Міжрегіональна академія управління персоналом
Лигоцкий Анатолий Алексеевич
доктор педагогических наук, профессор,
заместитель заведующего кафедрой профессионального образования
и управления учебным заведением
Межрегиональная академия управления персоналом
Ligotskyi Anatolii
Doctor of pedagogical Science, Professor,
Deputy Head of the Department of
Vocational Education and School Management
Interregional Academy of Personnel Management
ORCID: 0000-0001-9326-4707

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-3-4955

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ МОДЕЛИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ МИРОВОГО И НАЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

METHODOLOGICAL SIGNS OF DESIGNING AN INNOVATIVE MODEL OF HIGHER EDUCATION AT THE WORLD AND NATIONAL LEVEL

Анотація. *Стаття спрямована на концептуалізацію когнітивно-комунікативних та інформаційно-семіотичних вимірів проектування інноваційної моделі вищої освіти в контексті розвитку суспільства на світовому та вітчизняному рівні. У статті обґрунтовані методологічні засади проектування новітніх освітніх систем на основі синергетичного підхіду як методу аналізу педагогічних явищ; розглянуто інноваційні підходи до проектування освітніх моделей у контексті розуміння креативно-аналітичного системного процесу відтворення досліджуваної діяльності, критерієм істинності якого є стабільність існування та розвитку освітньої системи за життєвим циклом зі збереженням її характерних складових, якими визначається алгоритм системного проектування та його функціональна спрямованість.*

Ключові слова: *методологія, системологія, системний аналіз, синергетичний підхід, проектування, освітні моделі, вища освіта.*

Аннотация. *Статья направлена на концептуализацию когнитивно-коммуникативных и информационно-семиотических измерений проектирования инновационной модели высшего образования в контексте развития общества на мировом и отечественном уровне. В статье обоснованы методологические основы проектирования новейших образовательных систем на основе синергетического подход в качестве способа анализа педагогических явлений; рассмотрены инновационные подходы к проектированию образовательных моделей в контексте понимания креативно-аналитического*

системного процесса воспроизводства исследуемой деятельности, критерием истинности которого является стабильность существования и развития образовательной системы с жизненным циклом с сохранением ее характерных составляющих, которыми определяется алгоритм системного проектирования и его функциональная направленность.

Ключевые слова: *методология, системология, системный анализ, синергетический подход, проектирование, образовательные модели, высшее образование.*

Summary. *The article is aimed at the conceptualization of cognitive-communicative and informational and semiotic dimensions of the design of the innovative model of higher education in the context of the development of society at the world and national level. The article substantiates the methodological principles of designing the newest educational systems on the basis of the synergetic approach as a method of analysis of pedagogical phenomena; innovative approaches to the design of educational models are considered in the context of understanding the creative and analytical system process of reproduction of the investigated activity, the criterion of truth of which is the stability of the existence and development of the educational system in the life cycle, with preservation of its characteristic components, which determines the algorithm of system design and its functional orientation.*

Key words: *methodology, systemology, system analysis, synergetic approach, design, educational models, higher education.*

Постановка проблеми. Обґрунтування проблеми інтеграції національної системи вищої освіти в Європейський освітній простор варто розпочати з положень Комюніке Європейської Комісії «Європа 2020. Стратегія для розумного, стійкого та інклюзивного розвитку» (EUROPE2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth) [1], зокрема шляхом проектування інноваційної моделі вищої освіти.

Серед основоположних принципів функціонування та розвитку європейських освітніх закладів, констатовані передумови імплементації у вищу освіту моделі сталого розвитку за життєвим циклом. Ідея концепції життєвого циклу — це смислоорієнтир осягнення світу, модус усвідомлення тих чи інших фактів еволюції суспільства, певний принцип, яким керується індивід для власного життєоблаштування своєї екзистенції. За орієнтир береться те, що кожна особа зацікавлена в тому, щоб не лише найширше розкрилися її здібності та потенційні можливості, не тільки в тому, щоб здобути освіту, але й здатність пристосовуватися до нових політичних та соціально-економічних реалій сьогодення. Для цього необхідно орієнтуватися на теоретичну модель «інноваційної людини» [2, с. 33], яка випробувана у світі та зорієнтована на те, щоб прищеплювати випускникам вищої школи і глибокі, міцні знання, і гнучкість, і мобільність. Держава ж повинна дбати про задоволення цих потреб особистості, які б поєднувалися з піклуванням про потреби суспільства в цілому, а саме, створення умов для повномасштабної участі українських науковців у проектах Рамкової програми ЄС «Горизонт2020» [3].

Ступінь дослідженості проблеми визначаються реальною соціально-економічною ситуацією, що склалася в Україні та суспільними потребами розв'язання державної проблеми забезпечення якості та ефективності професійної підготовки фахівців на основі розроблення методології та теорії створення інноваційних освітніх систем [4].

Важливим і актуальним є аналіз досліджень проектування сучасних інноваційних освітніх моделей у вищій школі. Серед пріоритетних напрямів державної політики в контексті інтеграції вітчизняної вищої освіти до європейського освітнього простору визначено те, що необхідною передумовою проектування інноваційної моделі вищої освіти є докорінне оновлення освітньої системи, зокрема визнання сучасних наукових пріоритетів інформаційного суспільства на основі поліпшення кадрового забезпечення, яке значною мірою залежить від здатності системи освіти готувати висококваліфікованих фахівців, які вміють пристосовуватися до постійних змін, що пов'язано із входженням України у світовий освітній простір [5].

У статті розкрито сутність та специфіка методологій проектування освітніх моделей на основі аналізу наукових джерел учених із різних галузей наукового знання, представлено розв'язання наукового завдання проектування, трансформації та впровадження системи науково обґрунтованих і дієвих інтеграційних механізмів проектування інноваційної моделі вищої освіти як специфічної сфери наукової діяльності; розкрито методологічні ознаки організаційного механізму проектування як наукового феномена і об'єкта дослідження в теорії створення сучасних освітніх систем.

Таким чином, стаття слугує інтелектуальною розвідкою, вводить нові парадигми (теорії, концепції), поняття та теоретичні точки зору, щодо вирішення проблем та знаходження ресурсів їх вирішення.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Цікавими розвідками у сфері проектування інноваційних моделей вищої освіти є праці Альтбаха

П., Андрющенко В. П., Грішнової О. А., Докучаєвої В. В., Дубасенюк О. А., Коваль Т. І., Кременя В. Г., Катеринчука О. В., Лугового В. І., Пастернака П., Сисоєвої С. О. Хорта Г., Юнга І. та інших. Аналіз останніх джерел та публікацій свідчить про те, що на сьогодні висвітлення питань проектування моделей вищої освіти у європейському освітньому просторі залишається актуальним.

Формулювання цілей (мети) статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування алгоритму системного проектування інноваційної моделі вищої освіти, яка розкриває сутність та особливості глобалізації освітнього середовища і базується на здійсненні всебічного аналізу концептуалізації формування креативного освітнього процесу в її теоретичних та праксеологічних вимірахта впливу глобальної інформатизації на всі сфери життєдіяльності суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку цивілізованого суспільства світова педагогічна думка здійснює пошук нових пріоритетів в освіті. Професійна підготовка фахівців з вищою освітою є актуальною проблемою сучасної психолого-педагогічної науки і практики. Вона постає як наслідок тих ускладнень, що виникають у процесі вирішення теоретичних та практичних завдань реформування освіти в Україні. Науково-теоретичне обґрунтування проектування освітніх систем, а саме тенденцій, парадигм, перспектив розвитку інноваційних моделей вищої освіти в умовах глобальної інформатизації, дає можливість системі вищої освіти не тільки подолати свою внутрішню кризу, а й, оновлюючись, забезпечити якісно новий рівень загальноосвітньої, професійної, наукової підготовки громадян, всебічний розвиток кожної людини як особистості і найвищої цінності суспільства.

Актуальність проблеми проектування інноваційних освітніх систем обумовлена соціальними і політичними умовами існування і розвитку суспільства у контексті реалізації Стратегії «Європа 2020», яка розпочалася у березні 2010 року. Цей етап Президент Європейської Комісії Ж.-М. Баррозу назвав новим початком для Європи. У зазначеному документі визначені пріоритети, а саме: інтелектуальний розвиток особистості, який базується на знаннях та інноваціях; стійкість, яка забезпечується заощадженням державних ресурсів; інклюзивність спрямована на оптимізацію ринку праці.

Детальний аналіз пріоритетів, визначених для досягнення заявлених вище цілей інтеграції вищої освіти, зміна характеру та змісту праці й необхідність соціального захисту трудящих ставить перед суспільством завдання, пов'язані із виведенням освіти України на рівень розвинених країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних та організаційних засад, а також вимагає розв'язання ряду серйозних проблем: визначення системної цілі в освіті, її завдання, функції, методи, уніфікація та стандартизація змісту освіти, чітка вертикальна ієрархія. Необхідно зазначити наявність множини методологій відповідно до моделей розвитку науки, як класична, некласична, постнекласична та синергетична методологія (І. Пригожин, І. Стенгерс) і методологія освіти (О. Новіков) та ін. Звернемося тепер до більш детального аналізу завдань, визначених для досягнення заявлених вище цілей інтеграції вищої освіти, зокрема методології проектування інноваційної моделі вищої освіти, а саме вироблення теоретичних рекомендацій і пропозицій щодо модернізації стратегії розвитку системи вищої освіти у контексті трансформації процесів інформаційного суспільства. Методологічні ознаки проектування інноваційної моделі вищої освіти включають сукупність ідей, цінностей, норм, принципів, що мають об'єктивну змістовність.

Реалізація нових вимог у діяльності вищої школи можлива за багатьох умов, але серед них першочерговими постають проектування новітніх освітніх систем та оновлення змісту освіти як визначальні чинники формування інтелектуального потенціалу будь-якого суспільства. Пріоритетність цих напрямів визначається, з одного боку, суттєвим впливом їх на якість освіти, а з іншого, — рівнем їхньої дослідженості. Розв'язання державної проблеми забезпечення якості та ефективності системи вищої освіти на основі розробки теорії створення інноваційної моделі вищої освіти, яка грунтується на діалектичній єдності процесів підготовки фахівці як цільової категорії та створення логіко-педагогічних систем, як категорії засобів досягнення системної мети, на наш погляд, є також однією з найважливіших, оскільки її розв'язання дало б змогу оптимізувати витрати на освіту за умов обмежених ресурсів при одержанні максимальних результатів за критеріями якості та ефективності. Зокрема, ефективним механізмом для цього є зв'язок між національними рамками кваліфікацій (НРК) та Європейською рамкою кваліфікацій (ЄРК), що базується на навчальних результатах (learning outcomes) [6].

Хоча в країні й накопичено значний позитивний досвід підготовки фахівців з вищою освітою, і це визначають в усьому світі, але, реформуючи систему освіти, неможна залишати старі підходи до проектування новітніх освітніх систем як вихідного продукту освітянської діяльності. Як зазначає Катеринчук О. В., «реформа в освіті сприймається як переорганізація діяльності сфери освіти, спря-

мована на виконання нових завдань, як правило, на основі впровадження суттєво оновленої (чи нової) парадигми освіти» [7, с. 17].

Неадекватний вибір критеріїв, які характеризують підготовку висококваліфікованих фахівців, веде до перевитрат фінансових і матеріально-технічних ресурсів, що витрачають на освіту, не забезпечуючи при цьому досягнення цілей навчання. Якщо обрано не досить досконалий критерій, то реалізується необгрунтована оцінка рівня підготовки, на основі якої може бути побудовано хибну освітню політику. Тому, плануючи заходи створення логіко-педагогічних систем, слід передусім виявити фактори, що впливають на якість підготовки фахівців і на основі цих досліджень сформулювати об'єктивні критерії оцінки результатів навчання у момент його завершення й оцінки ефективності подальшої професійної діяльності та обгрунтувати засоби «розвитку країни не через ресурсно-сировинні галузі, а через найважливішу сферу людинотворення — сферу освіти» [8, с. 27].

Проектування новітніх освітніх моделей — це багатостадійний (багатоетапний) динамічний процес, тобто процес відображений в часі. З синергетичної точки зору — це алгоритм послідовних взаємозалежних дій всіх учасників освітнього процесу у контексті певних умов, що забезпечує досягнення поставленої освітньої мети. Теоретичному обґрунтуванню проектування моделі новітньої освітньої системи, як складного багатопланового процесу, сприяє синергетичний підхід як метод аналізу педагогічних явищ, що розглядається нами, як напрям методології наукового пізнання, підґрунтям якого є дослідження об'єктів як цілісної системи.

Нині змагання розвинених держав дедалі більше зміщується у бік змагання їхніх освітніх систем. Саме це спонукало нас використовувати синергетичне моделювання для аналізу розвитку та трансформації освітніх систем. Освітня система — це система, яка створюється для досягнення заданих цілей (система оптимальних дій) і зорієнтована на оптимальний результат (оптимальне проектне рішення), а синергетичний підхід у проектуванні постає певним концептуальним базисом як сукупність певних принципових вихідних положень синергетики, згідно яких проводиться теоретичний аналіз освітніх систем. Як зазначає В. Г. Кремень, «суспільство є не машиною, а живим організмом, що розвивається і самоорганізується за власними законами, яких не можуть порушити ентузіасти-реформатори» [9].

Для освітологічного аналізу проектування інноваційних освітніх систем, необхідно виокремити етапи, з'ясувати сутність та особливості структури інноваційного процессу; передбачити визначення складу компонентів, виявити зовнішні зв'язки та провести аналіз діалектики структури та функцій системи; визначити закономірності та тенденції розвитку освітньої системи за життєвим циклом [10]. Життєвий цикл слід розглядати як концепцію розвитку освітньої системи, образ моделі у єдності соціальних та духовних процесів. В основі ідеї проектування освітніх моделей за життєвим циклом як «головної парадигми концептосфери освіти, в якій відображаються соціальні, філософські, політичні, наукові ідеали розвитку даного соціуму» [11, с. 137], закладено принцип наявності, який визначає причинно-наслідні зв'язки для об'єктів будь-якої природи та систем.

Таким чином, під проектуванням освітніх моделей будемо розуміти креативно-аналітичний системний процес відтворення досліджуваної діяльності, критерієм істинності якого є стабільність існування та розвиток освітньої системи за життєвим циклом зі збереженням його характерних складових, яким визначається алгоритм системного проектування та її функціональна спрямованість. Як вважає А. В. Євтодюк, «застосування досягнень у розробці синергетичної парадигми дає змогу прослідкувати всезагальність синергетичних законів» [12, с. 19]. Це дає підстави розгляду освітньої системи в координатах синергетики як універсальної наукової методологічної парадигми сучасності, яка відповідає зазначеним принципам. У сучасному науковому просторі поширюється методологія синергетики, яка, за визначенням С. П. Курдюмова, О. М. Князєвої, є «орієнтованою на виявлення загальних ознак еволюції і самоорганізації складних систем, яка стає джерелом нового погляду на світ, нового — еволюційного і холістичного бачення світу» [13, с. 287].

Таким чином, синергетична методологія розкриває плюралізм не тільки різних видів філософії, а й вимагає того, щоб усі ці види підпорядковувалися певній системі її принципів. Аналіз об'єктів галузі освіти, її змісту, дають змогу сформулювати три основних принципи, які можна покласти в основу дослідження, проектування та функціонування складних освітніх систем. Це принципи: 1) наявності; 2) моделювання; 3) цілеспрямованості. Принцип наявності трактує те, що у будь якій системі (незалежно від її природи), є певні закони (закономірності), можливо унікальні, які виявляють внутрішні причинно-наслідкові зв'язки, існування та функціонування. Нічого іншого, крім цих законів для пояснення дій, поведінки систем будь-якої природи, в тому числі й ергастичних, не потрібно. Принцип наявності включає кілька постулатів. Один з них це — постулат цілісності, який грунтується на специфічній загальносистемній властивості

(групі властивостей) і розглядає складну систему як єдине ціле. Інтегрована система вищої освіти — це не безліч підсистем, а цілісний об'єкт, який допускає членування на підсистеми (можливо, навіть нескінченну кількість членувань), тому система не тотожна ніяким її членуванням [14]. Один із аспектів постулату цілісності полягає в тому, що ні при композиції, тобто при поєднанні підсистем у систему, ні при декомпозиції, тобто членуванні системи (у будь-якому з варіантів), неприпустимою є втрата понять. При дослідженні компонентів неприпустиме елімінування цілісних (системних) понять. Суть постулату цілісності полягає в тому, що композиція та декомпозиція мають здійснюватися в напрямі генерування інформації більш високої якості, що характеризує систему [15]. Окрім вищезазначених дефініцій виокремимо постулат автономності: складні системи мають автономну просторово-часову метрику та внутрішньосистемні закони збереження, які виявляють завдяки змісту та побудові системи і які не залежать від зовнішнього середовища.

Принцип моделювання включає кілька постулатів: а) постулат доповненості: складні системи, перебуваючи в різних середовищах (ситуаціях), можуть проявляти різні властивості, в тому числі й альтернативні (тобто несумісні в жодній із ситуацій окремо). Іншими словами, реакція системи на зовнішній вплив має пороговий характер. б) постулат невизначеності: підвищення точності визначення (вимірювання) будь-якої кількісної описаної властивості складної системи понад деяку межу зумовлює зниження можливої точності визначення (вимірювання) іншої властивості [16]. Одночасно виміряти значення двох (чи більше) параметрів з точністю, яка перевищує певний рівень, неможливо. Існує область невизначеності, в межах якої властивості складної системи можна описати лише вірогідними характеристиками. Інакше кажучи, максимальна точність визначення (вимірювання) властивостей системи залежить від притаманної цій системі області невизначеності, всередині якої підвищення точності визначення (вимірювання) однієї властивості спричинює зниження точності визначення (вимірювання) іншої (інших) [17].

Принцип цілеспрямованості визначає особливе місце та роль складних систем. Цілеспрямованість ми розуміємо як функціональну тенденцію, спрямовану на досягнення системою деякого стану або на посилення (збереження) деякого процесу. При цьому система спроможна протистояти зовнішньому впливу, а також використовувати середовище та випадкові події. Сукупність функцій складної системи посилює (зберігає) процеси, які стимулюють певні стани системи. Це може виражатися в збільшенні (збереженні) деякого функціоналу від системних процесів (включаючи взаємодію із середовищем). Наслідком принципу цілеспрямованості є постулат вибору. Складні системи мають здатність до вибору поведінки, отже, однозначно передбачити спосіб дії та екстраполірувати їхній стан неможливо при будь-якому апріорному знанні властивостей системи та ситуації [18]. Складна система будує свою поведінку в істотному (хоча й неоднозначному) зв'язку із ситуацією. Відтак на цю поведінку можна впливати. Можна очікувати, що ступінь невизначеності залежить від ситуації, тобто від зовнішніх зв'язків. Більше того, не виключено, що в певних умовах неоднозначність зникає [19]. Складним системам властиві область вибору та здатність вибирати поведінку, тобто реакція на зовнішній вплив залежно від внутрішніх критеріїв цілеспрямованості; ніяке апріорне знання не дає змоги ані надсистемі, ані самій системі однозначно виявити цей вибір. Постулат вибору дає змогу складній системі відповідно до її цілеспрямованості використовувати рідкісні сприятливі події, що виникають у взаємодії із середовищем, блокуючи інші (несприятливі) події та процеси.

Отже, принципи наявності, моделювання, цілеспрямованості досить повно відображують методологію синергетичного підходу до дослідження, проектування, адаптації та впровадження інтегрованої системи вищої освіти. Формалізація зв'язків і виявлених ними автономних законів дає змогу виразити на єдиній мові багатомовний опис об'єктів (підсистем). Якщо автономних законів немає, то сукупність об'єктів не утворює систему. Тоді це хаотичний набір компонентів. Принцип моделювання дає змогу застосовувати спрощені моделі, що описують тільки ті грані сутності складної системи, які нас цікавлять.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Окреслені методологічні основи дослідження теорії проектування інноваційної моделі вищої освіти надають змогу виявити компоненти освітньої системи, простежити упорядкованість, узгодженість їх взаємодій, а також виявити сукупність трансформаційних процесів, які досягають особистісних і суспільно значущих цілей на основі визначених і впроваджених випереджуючих освітніх стратегій. Інтернаціональне зближення розмаїття модифікацій вищої освіти різних країн здійснюється при збереженні її національної самобутності, поліваріантності і множини форм існування. Перенесення в Україну світового досвіду потребує критичного його осмислення. З цих позицій для перспектив України важливо своєчасно та адекватно реагувати на необхідність і практичну доцільність інтеграції світових і національних освіт-

ніх моделей як одного із основних напрямів побудови сучасних і перспективних освітніх систем. Розроблені концептуальні підходи до проектування інноваційної моделі вищої освіти дадуть змогу комплексно' на єдиній теоретико-методологічній основі' вирішити завдання щодо забезпечення якості та ефективності підготовки фахівців з вищою освітою в Україні. Визначення різних концептуальних підходів до створення організаційно-педагогічних систем грунтується' на наш погляд' на таких критеріях: узгодженість базової освіти з метою та завданнями підготовки фахівців різних кваліфікаційних рівнів; реалізації загальнодидактичних принципів доступності, науковості, системності, наочності, зв'язку теорії з практикою тощо; опора на принципи фундаменталізації та інтеграції базових знань; забезпечення внутрішніх зв'язків між спеціальностями у певній галузі знань; динамічність та гнучкість системи фахових знань.

Сформульовані основні аспекти синергетичного підходу до розв'язання проблеми забезпечення якості та ефективності підготовки фахівців з вищою освітою стали методологічною основою для формування теоретичних аспектів проектування організаційно-педагогічних систем логіко-динамічного класу' що мають філософсько-педагогічне спрямування. Для структури життєвих циклів у розрізі окремих елементів, що включають засоби забезпечення підготовки фахівців із вищою освітою, запропоновано системні моделі логіко-динамічних систем філософсько-педагогічного спрямування, які відображають у просторі ресурсні показники стану процесів і об'єктів організаційно-педагогічних систем.

Системні принципи декомпозиції сформульованої проблеми на логічну множину цілей і завдань забезпечують вирішення останніх внаслідок формування і реалізації механізмів зміни властивостей системи і процесів їхнього створення, функціонування та використання адаптивного світового досвіду проектування освітніх моделей, враховуючи те, що провідні країни світу спрямовують розвиток своїх національних систем вищої освіти відповідно до глобальних тенденцій та міжнародних вимірів конкурентоспроможності на основі національних стратегій розвитку.

Література

1. Modernization and employability at heart of new higher education reform strategy. URL: http://www.europe.eu

2. Грішнова О. А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. Збірник наук. Праць. № 1 (7)/2014. С. 34–42.

3. Гриневич Л. План демонополізації освіти і науки [Електронний ресурс] / Л. Гриневич. URL: http://education-ua.org/ua/articles/218plan-demonopolizatsiji-osviti-i-nauki.

4. Андрущенко В. Освіта в пошуках нових стратегій мислення // Вища освіта України. 2003. № 2. С. 5–6.

5. Pasternack, P. (Ed.). (2014). Hochschulforschung von innen und seitwärts: Sichtachsen durch ein Forschungsfeld (Higher education from within and from aside: Perspectives through an research field). Wittenberg: Institut für Hochschulforschung (die hochschule. Journal für wissenschaft und bildung, 1/2014).

6. Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Освітологія — науковий напрям інтегрованого дослідження ЧАСТИНА І. Методологічні засади освітології сфери освіти / В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва // Рідна школа. 2012. № 4–5. С. 44.

7. Катеринчук О. В. Модернізація системи освіти. — К.: Пед. думка, 2012. URL: http://intkonf.org/katerinchuk-ovmodernizatsiya-sistemi-osviti/

8. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: моногр. / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев»юка, Світлани Сисоєвої. — К.: ТОВ Видавниче підприємство «Едельвейс», 2013. 460 с.

9. Horta, H., & Jung, J. (2013). Higher education research in Asia: An archipelago, two continents or merely atomization? Higher Education in Europe, 68 (1). С. 117–134.

10. Концептуально-методологічні основи проектування методів і засобів діагностики освітніх результатів у вищих навчальних закладах: монографія /за заг ред. В. І. Лугового, О. Г. Ярошенко. — К.: Пед. думка, 2014. — 234 с. С. 3.

11. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. — К.: Грамота, 2007. 576 с.

12. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. — СПб.: Алтейя, 2002. 414 с.

13. Лігоцький А. О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем. /Монографія — К.: Техніка, 1996. 210 с.

14. Дубасенюк О. А. Упровадження освітніх інновацій в системі вищої освіти // Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи: монографія / за ред. П. Ю. Сауха. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. — 444 с.

15. Allen, J., & van der Velden, R. (Eds.). (2011). The flexible professional in the knowledge society: New challenges for higher education. Dordrecht: Springer.

16. Андрос Є. І. Проблема свободи у контексті раціоналізації людського буття // Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи. К.: наук. думка, 2005. С. 127–174.

17. Altbach, P. G., Reisberg, L., & Rumbley, L. A. (2009). Trends in global higher education: Tracking an academic revolution. Paris: UNESCO.

18. Євтодюк А. В. Аксіологічні засади сучасної системи освіти України // Педагогічний пошук. 2014. № 2. С. 12–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2014_2_5

19. Europe 2020. (2010). A strategy for smart, sustainable and inclusive growth: Communication from the European Commission, Brussels, 3.3.2010. COM 2020 final. 34 p.

References

1. Modernization and employability at heart of new higher education reform strategy. (2018). www.europe.eu. Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11–1043_en.htm [in English].

2. Hrishnova, O. A. (2014). Liudskyi, intelektualnyi i sotsialnyi kapital Ukrainy: sutnist, vzaiemozviazok, otsinka, napriamy rozvytku [Human, intellectual and social capital of Ukraine: essence, interconnection, assessment, directions of development]. Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka — Social-labor relations: theory and practice, 1(7), 34–42 [in Ukrainian].

3. Plan demonopolizatsii osvity i nauky vid Lilii Hrynevych [The education and science demonopolization plan by Liliia Hrynevych]. (n.d.). education-ua.orh. Retrieved from http://education-ua.orh/ua/articles/218plan-demonopolizatsiii-osviti-i-nauki [in Ukrainian].

4. Andrushchenko, V. (2003). Osvita v poshukakh novykh stratehii myslennia [Education in search of new thinking strategies]. Vyshcha osvita Ukrainy — Higher Education in Ukraine, 2, 5–6 [in Ukrainian].

5. Pasternack, P. (Ed.). (2014). Hochschulforschung von innen und seitwärts: Sichtachsen durch ein Forschungsfeld. Die Hochschule. Journal für wissenschaft und bildung, 1, 63–75 [in German].

6. Ohneviuk, V. O., Sysoieva, S. O. (2012). Osvitolohiia — naukovyi napriam intehrovanoho doslidzhennia. Chastyna I. Metodolohichni zasady osvitolohii sfery osvity [Education — Scientific direction of the integrated study. Part I. Methodological principles of education in the sphere of education]. Ridna shkola — Native school, 4–5, 44–51 [in Ukrainian].

7. Katerynchuk, O. V. (2012). Modernizatsiia systemy osvity [Modernization of the education system]. Kyiv: Ped. Dumka. Retrieved from http://intkonf.org/katerinchuk-ovmodernizatsiya-sistemi-osviti/ [in Ukrainian].

8. Kremen, V., Levovytskyi, T., Ohnevyuk, V., Sysoieva, S. (Eds.). (2013). Osvitni reformy: misiia, diisnist, refleksiia [Educational reforms: mission, reality, reflection]. Kyiv: TOV Vydavnyche pidpryiemstvo «Edelveis» [in Ukrainian].

9. Horta, H., & Jung, J. (2013). Higher education research in Asia: An archipelago, two continents or merely atomization? Higher Education in Europe, 68(1), 117–134 [in English].

10. Luhovyi, V. I., Yaroshenko, O. H. (Eds.). (2014). Kontseptualno-metodolohichni osnovy proektuvannia metodiv i zasobiv diahnostyky osvitnikh rezultativ u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Conceptual and methodological bases for designing methods and means of diagnostics of educational results in higher education institutions]. Kyiv: Ped. dumka [in Ukrainian].

11. Kremen, V. H. (2007). Filosofiia natsionalnoi idei. Liudyna. Osvita. Sotsium [Philosophy of the national idea. Man. Education. Socium]. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].

12. Knyazeva, E. N., Kurdyumov, S. P. (2002). Osnovaniya sinergetiki. Rezhimy s obostreniem, samoorganizatsiya, tempomiry [Foundations of synergetics. Modes with exacerbation, self-organization, tempo-worlds]. Saint Petersburg: Alteyya [in Russian].

13. Lihotskyi, A. O. (1996). Teoretychni osnovy proektuvannia suchasnykh osvitnikh system [Theoretical bases of modern education systems design]. Kyiv: Tekhnika [in Ukrainian].

14. Dubaseniuk, O. A. (2011). Uprovadzhennia osvitnikh innovatsii v systemi vyshchoi osvity [Implementation of educational innovations in the higher education system]. P. Yu. Saukh (Eds.). Innovatsii u vyshchii osviti: problemy, dosvid, perspektyvy — Innovations in higher education: problems, experience, prospects. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka [in Ukrainian].

15. Allen, J., & van der Velden, R. (Eds.). (2011). The flexible professional in the knowledge society: New challenges for higher education. Dordrecht: Springer [in English].

16. Andros, Ye. I. (2005). Problema svobody u konteksti ratsionalizatsii liudskoho buttia [The problem of freedom in the context of rationalization of human existence]. Liudyna v tsyvilizatsii XXI stolittia: problema svobody — Man in the 21st century civilization: the problem of freedom. (pp. 127–174). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].

17. Altbach, P. G., Reisberg, L., & Rumbley, L. A. (2009). Trends in global higher education: Tracking an academic revolution. Paris: UNESCO [in English].

18. Yevtodiuk, A. V. (2014). Aksiolohichni zasady suchasnoi systemy osvity Ukrainy [Axiological bases of the modern system of education in Ukraine]. Pedahohichnyi poshuk — Pedagogical search, 2, 12–15. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2014_2_5 [in Ukrainian].

19. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth: Communication from the European Commission. (2010). European Commission. Brussels [in English].

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Juridical sciences»

№ 3 (17)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2019

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 18.06.2019. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAC. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 6,74. Тираж 100. Заказ № 220.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.